

Kritike, prikazi i osvrti

Friedrich Wilhelm von TAU-
BE: *Povijesni i zemljopisni opis
Kraljevine Slavonije i Vojvodstva
Srijema. Leipzig 1777., 1778.*
Prev. i prir. Stjepan Sršan (Osijek:
Državni arhiv u Osijeku, 2012.).
287 str.

U izdanju Državnog arhiva u Osi-
jeku Stjepan Sršan je preveo i priredio
Taubeov opis Slavonije i Srijema, koji
je izvorno objavljen u Leipzigu 1777.
i 1778. godine. Originalni tekst objavl-
jen je na njemačkom jeziku pod pu-
nim naslovom *Povijesni i zemljopisni
opis kraljevine Slavonije i vojvodstva
Srijema – kako prema njihovom prirod-
nom svojstvu tako i njihovom sadašnjem
ustrojstvu i novom uređenju u crkvenim,
građanskim i vojnim stvarima. I. II. III.*
*knjiga s umetnutim obavijestima o su-
sjednim zemljama i Ilirima koji su se u
njima jako raširili, načinjenim iz vlasti-
tog promatranja i zapažanja u samoj ze-
mlji.* Prije Sršana Taubeov opis preveo je
i objavio 1998. Boško Petrović u izda-
nju Matice srpske. Priređivač prijevoda
naglasio je da se pri prevođenju koristio
Petrovićevim prijevodom prilikom raz-
rješavanja nekih problematičnih mjesta
u Taubeovu tekstu.

Taube je podijelio svoj opis Slavo-
nije i Srijema u tri knjige, što je poštivao
i priređivač ovog prijevoda. Knjiga se
sastoji od predgovora, I., II. te III. knji-
ge, sažetka, pogovora, popisa najobični-
jih starih mjera, kazala imena i mjesta te
predmeta i pojmova.

Taube je knjigu započeo predgo-
vorom u kojem je čitateljstvo upoznao s
razlozima pisanja prve knjige. Na kraju
predgovora navodi da će njegovo djelo
biti napisano u dvije knjige, što se nije
dogodilo. Autor je najprije opisao opće
karakteristike Slavonije i Srijema, a na-
ročitu je pažnju posvetio prirodnim i ge-
ografskim karakteristikama te biljnom i
životinjskom svijetu tog područja. Osim
toga prikazao je razvijenosti svih poljo-
privrednih grana (ratarstvo, stočarstvo
te vinogradarstvo), ratarskih kultura te
industrijskoga bilja. Zanimljive su in-
formacije o načinu života, prehrani, obi-
čajima, navikama, sklonostima te općim
karakteristikama. Pri tom ističe lijenost,
kao negativnu karakteristiku lokalnog
stanovništva. Znatan prostor posvetio
je vjeroispovijesti stanovništva, svećen-
stvu (višem i nižem) te redovništvu, od-
nosno monasima. Valja reći da je u svom
djelu mnogo više pozornosti dao prikazu
ustroja pravoslavne crkve te pravoslav-
nim vjernicima.

Drugu knjigu je započeo predgovo-
rom u kojem navodi da nije uspio raz-
jasniti porijeklo i povijest Ilira te proš-
lost Slavena prije doseljenja na područje
Slavonije i Srijema. U tome mu nisu po-
mogli ni podaci iz arhiva pravoslavnih
manastira te arhiva arhiepiskopa i epi-
skopa. Taube navodi djela koja je kori-
stio pri izradi ove knjige. Na kraju na-
vodi da će opise naselja objaviti u trećoj
knjizi. Autor je najprije prikazao razvije-
nost obrazovanja, znanosti i umjetnosti.
Obradio je razvijenost manufakture na
području Slavonije i Srijema. Prikazu-
jući razvoj te važne gospodarske grane,
obradio je probleme koji su usporavali,
odnosno onemogućavali njezin razvoj.

Pri tome je najveću pozornost posvetio nedostatku obrazovne radne snage te lijenosti domaćeg stanovništva. Uz to daje i prijedlog za poboljšanje stanja na tom području pa predlaže da se ukine kmetstvo, odnosno da se stanovništvu dade sloboda kako bi se učinilo »Slavonce vrijednim i radišnim...« (str. 93). Po Taubeovu mišljenju ta bi mjera pripomogla boljoj naseljenosti te procvatu opisanih regija. Osim manufaktura, obradio je i trgovinu, koja je bila jedna od najvažnijih gospodarskih grana na tom području. Najprije je naglasio prirodne prednosti (plovne rijeke te dobar geografski položaj) koje su mogle pozitivno utjecati na razvoj spomenute gospodarske grane, ali i nedostatke (neuređenost plovnih rijeka, nedostatak kapitala te nepostojanje mjenica), koji su usporavali njezin napredak, a zatim je prikazao slavonsku trgovinu sa svim područjima u Europi, navodeći proizvode koji se izvoze, kao i proizvode koji se uvoze. Znatno dio druge knjige Taube je posvetio povijesti Slavonije i Srijema. U posljednjoj trećini ove knjige usredotočio se na uređenje javne uprave, pravosuđa, javne sigurnosti te uređenje Vojne krajine na granici s Osmanskim Carstvom te vojne jedinice na rijeci Dunavu.

Treću knjigu također je započeo predgovorom u kojem navodi razloge pisanja ove knjige. Taube upozorava da je detaljnije opisao mjesta u kojima je boravio dok je ostala naselja prikazao ukratko kako ne bi pogriješio pri njihovom opisu. Pri opisu gradova i naselja koristio je imena gradova i naselja kako ih pišu obrazovane osobe iz Slavonije i Srijema. Naveo je također načine pisanja pojedinih slova (s, z, g, č). Autor upozorava čitatelje na način nastajanja imena pojedinih toponima te na odnos lokalnog stanovništva prema starim spomenicima koje uništavaju kako bi izbrisali tragove postojanja prijašnjih stanovnika i kultura. Autor je opisao veća naselja te sjedišta

vlastelinstava u Provincijalu te gradove i veća naselja u Vojnoj krajini. Većina opisa naselja je kratka, a detaljniji su samo opisi gradova (Osijek, Požega te Petrovaradin) i sjedišta vlastelinstava. Osijek i Petrovaradin opisao je detaljnije, dok je Požegu prikazao manje detaljno. Opisujući pojedina naselja donosi podatke o geografskom položaju, ponekad donosi podatke o vjeroispovijesti stanovništva, značenju naselja u nekadašnjoj prošlosti te različite druge podatke. Također, donosi kraće opise svih slavonsko-srijemskih vlastelinstava u kojima prikazuje geografska obilježja svakog vlastelinstva, razvijenost gospodarstva te navodi ime njegova vlasnika. Detaljnije je opisao vlastelinstva grofova Janković-Daruvarski (vlastelinstvo Pakrac, Daruvar te Stražeman). Opisujući spomenuta vlastelinstva obitelji Janković-Daruvarski pohvaljuje njihovu marljivost kojom su unaprijedili ta vlastelinstva koja vlasniku donose tri puta više prihoda nego prijašnjim vlasnicima. Vlasnika spomenutih vlastelinstava, grofa Antuna Jankovića-Daruvarskog, pohvalio je i kao velikog župana Požeške županiji koji se pobrinuo za kvalitetu cestovne mreže na području županije. Naselja Vojne krajine Taube je opisao skraćeno. U opisima donosi podatke o vojnim posadama te o geografskom položaju tih naselja. Rijetko donosi podatke o razvijenosti gospodarstva na području Vojne krajine.

Vidljivo je u Taubeovu opisu da je bio izaslanik Bečkog dvora na Sinodi pravoslavne crkve 1776. u Srijemskim Karlovcima. To je osobito zorno u mnogo detaljnijem opisu pravoslavne crkve i njezinih vjernika. Taube u svom opisu Slavonije donosi dosta netočnih podataka. Tako primjerice, netočno i negativno prikazuje obrazovanost franjevaca i katoličkih biskupa, zanemaruje značenje franjevačkih učilišta na kojima su se obrazovali pripadnici Franjevačkog reda te njihov utjecaj na razvoj prosvjete

i kulture na slavonsko-srijemskom području. Primjerice, govoreći o školama nije spomenuo gimnazije u Osijeku i Požegi koje su bile vrlo važne obrazovne ustanove na slavonsko-srijemskom području. Prikazujući povijest ovog područja donosi netočan prikaz podrijetla Srba i Hrvata. Isto tako obavještava čitatelje da se 1690. doselilo stanovništvo pod vodstvom patrijarha Arsenija Črnjevića, ali ne navodi da se 1697. u Slavoniju doselilo, nakon upada Eugena Savojskog u Bosnu, katoličko stanovništvo iz Bosne. Njegov opis Osijeka, odnosno osječke tvrđave kao mrtvog grada, nije točan jer je taj grad u njegovo vrijeme bio najvažnije gospodarsko, upravno i političko središte Slavonije.

Priredivač je popratio prijevod Taubeova teksta komentarima u bilješkama koje je obilježio rimskim brojkama. Na kraju donosi sažetke na engleskom, njemačkom i mađarskom jeziku, a u pogovoru je dao životopis Friedricha Wilhelma von Taubea. Osim Taubeova životopisa donosi riječ prevoditelja i urednika hrvatskog izdanja te opće primjedbe i netočnosti Taubeova opisa Slavonije i Srijema.

Unatoč nedostacima koji se mogu naći u Taubeovu opisu Slavonije, to je vrlo značajno djelo koje prikazuje društveno-ekonomske prilike na slavonsko-srijemskom području početkom četvrte četvrtine 18. stoljeća. Stoga je vrlo važno što je priredivač (Stjepan Sršan) preveo to važno djelo te ga učinio dostupnim hrvatskom čitateljstvu. Siguran sam da će ovo djelo doprinijeti napretku proučavanja društveno-ekonomskih prilika na slavonsko-srijemskom području u drugoj polovini 18. stoljeća.

Milan Vrbanus

Hrvoje PETRIĆ: *Pogranična društva i okoliš – Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću* (Samobor: Meridijani; Zagreb: Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, 2012.). 435 str.

“Meridijani” iz Samobora i zagrebačko Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju nakladnici su osobito vrijedne ekohistorijsko-teorijske knjige koja je za čitalačku javnost izvrsno oblikovana Petrićeva disertacija u kojoj se autor nije zadržao samo na proučavanju ekosustava pogranične regije Varaždinskog generalata i Križevačke županije u 17. stoljeću na habsburško-osmanskoj imperijalnoj granici, nego je istraživanje proširio na interakcije čovjeka i prirode na različitim razinama – ekološkoj, proizvodnoj i ideološkoj. Pri tome je Petrić, kao izvrstan poznavatelj ekonomskohistorijskih procesa, težište svog istraživanja usmjerio na procese antropizacije prirode, procese kolonizacije, protourbanizacije za proučavanje tipova naselja (ruralne i urbane), te na promjene njihovih društava u međudodnosu s drugim utjecajima istaknuvši pri tome komparativno-historijskom metodom usporedbu “sličnosti i razlika” glavnih značajki razvoja Varaždinskog generalata i Križevačke županije u navedenom stoljeću.

Sadržajno se knjiga temelji na neobjavljenim i objavljenim vrelima, tj. na istraživanju arhivskoga gradiva (arhivski spisi u najširem smislu, popisi i druge evidencije) pohranjenog u brojnim domaćim i stranim arhivima te literaturi, tj. rezultatima historijskih radova hrvatskih i inozemnih znanstvenika, dajući u

cjelini golem znanstveni doprinos prvenstveno povijesti Varaždinskog generalata i Križevačke županije, a u većoj mjeri i povijesti okoliša, te historijskoj demografiji 17. stoljeća. Istodobno autor uzgredice daje stanoviti doprinos povijesti pojmova, gospodarskoj povijesti i komparativnoj historiji.

Nakon *Uvoda* (13-14) autor je opširno obrazložio *Temu i metodologiju rada* (15-18) kao i *Izvore o Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji u 17. stoljeću* (19-22) te *Stanje istraženosti – Osvrt na historiografiju o Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji u 17. stoljeću* (23-27). Potom slijede poglavlja *Prostor u vremenu – Prirodni čimbenici* (28-64), *Promjene bioloških čimbenika* (64-82), *Depopulacija i obrana* (82-128) u kojem je autor izradio hvalrijedan popis natkapetana i vojvoda u Križevačkoj natkapetani od 1630. do 1696. godine. Središnji dio knjige čine brojni podnaslovi u poglavljima *Pogranična društva i naseljavanje Križevačke županije – Ljudi između vojnog i civilnog života* (128-170), *Pogranična društva i naseljavanje Varaždinskog generalata* (170-253), *Pokušaji rekonstrukcije ukupnog broja stanovnika* (254-262) i *Pogranična naselja* (263-331). Knjiga na kraju ima *Sažetak* na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku (332-362), opširan *Popis izvora i literature* (362-377) te slijede *Prilozi* (379-343) s Popisom vlaških naselja početkom 17. stoljeća, Toponimima naselja, hidrografskog sustava i gora na području Varaždinskog generalata i Križevačke županije, Popis dijela dužnosnika u 17. stoljeću, Broj kućedomaćina u Komarničkom, Kalničkom i Čazmanskom arhiđakonatu, Popis obveznika podavanja u Komarničkom arhiđakonatu 1700. godine i Popis obveznika podavanja u Čazmanskom arhiđakonatu 1701. godine.

Tijekom čitanja knjige stručni i ini čitatelji će vrlo jasno uočiti autorov cilj

da istraži i prikaže kako mikro- i makrohistorijski djeluje jedan od vitalnih dijelova “ostataka ostataka” u različitim kontekstima imperijalnih višegranica. Budući da o okolišu, stanovništvu i naseljima Varaždinskog generalata i Križevačke županije u 17. stoljeću ne postoji cjelovita monografija, ovo je za to područje i navedeno vrijeme kapitalno i nezaobilazno djelo u kojem ih autor promatra kao cjelinu.

Zlata Živaković-Kerže

Zavičajnici grada Vinkovaca 1909.-1945., prir. Stjepan PRUTKI (Vukovar: Državni arhiv u Vukovaru, 2011.). 405 str.

Naslovljena knjiga nakladnički je projekt Državnog arhiva u Vukovaru, i to kao treća knjiga koja objavljuje arhivsko gradivo za proučavanje povijesti Vukovarsko-srijemske županije. Nakon *Riječi urednika* Petra Eleza (7-8) slijedi *Uvodna riječ*, tj. uvodno poglavlje, *Zavičajnici i zavičajno pravo*, koje je napisao priređivač Stjepan Prutki objasnivši svim čitateljima (korisnicima ove knjige), i stručnim i običnim, razvoj i značenje zavičajnog prava sve do ukidanja zavičajnosti 1945. godine (9-24). Potom slijedi *Popis najčešće korištenih kratica* (25-27). Osnovni tekst je prijepis *Imenika zavičajnika grada Vinkovaca od 1909. do 1945.* koji slijedi abecednim redom od 31. do 394. stranice. Na kraju knjige su sažeci na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku. (Engleski potpisuje Ad hoc – Centar za poduke i prevoditeljstvo d. o. o. Osijek, a njemački lektorica Snježana Babić.) Recenzenti knjige

su dr. sc. Zlata Živaković-Kerže i dr. sc. Dražen Živić. Knjiga je objavljena u nakladi od 400 primjeraka novčanom potporom Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Vukovarsko-srijemske županije u tiskari „Zebra“ u Vinkovcima.

Arhivist Stjepan Prutki je originalno arhivsko gradivo (4 knjige zapisnika zavičajnika upravne općine i grada Vinkovaca) prepisao i priredio za objavljivanje. Budući da je na nekoliko stranica prije navođenja prijepisa *Imenika zavičajnika grada Vinkovaca* vrlo opširno objasnio i obrazložio značenje stjecanja zavičajnog prava ne samo za pridošle stanovnike nego i za svekoliki razvoj grada Vinkovaca, riječ je dakle o hvaljevrijednom projektu Državnog arhiva u Vukovaru koji time daje golem prilog za proučavanje gospodarske i ine povijesti grada Vinkovaca, ali i šire okolice. Riječ je o opsežnom popisu zavičajnika, tj. o evidencijama osoba (kućedomaćina) i članova njihovih obitelji koje su u razdoblju od 1909. do 1945. pripadale općini i gradu Vinkovcima, odnosno na spomenutom području uživale zavičajno pravo. Stoga objavljeni zapisnici vinkovačkih zavičajnika predstavljaju prvorazredno povijesno vrelo za istraživače koji se bave društvenim, demografskim, gospodarskim, vjerskim i inim prilikama u Vinkovcima s kraja 19. i početka 20. stoljeća pa je ova knjiga bez sumnje značajan doprinos saznanjima o povijesti grada Vinkovaca i njegovih stanovnika toga vremena.

Riječ je o knjizi kojih je u hrvatskoj historiografiji mali broj, a koje su nezaobilazno potrebne kako istraživačima tako i „običnim“ građanima koji traže svoje genealoško podrijetlo. Stoga, promatrajući u cjelini, ova knjiga doprinosi da „sirova građa“ postaje nezaobilazno povijesno vrelo dostupno i pripremljeno široj javnosti, ali istodobno da svjedoči i o važnosti postojanja županijskog arhiva kao ustanove koja neprekidno i zdušno

djeluje na zaštiti i očuvanju arhivskog gradiva, kao značajnog dijela zavičajne i ine kulturne baštine te u ovakvom obliku postaje nepresušno vrelo podataka o društvenim, političkim, gospodarskim, vjerskim i inim prilikama značajnoga grada Vukovarsko-srijemske županije.

Zlata Živaković-Kerže

Dokumenti kotarske i gradske vlasti Vinkovaca 1945.-1947., priir. Marko LANDEKA, *Dokumenti, knjiga I.* (Vukovar: Državni arhiv u Vukovaru, 2011.). 358 str.

Državni arhiv u Vukovaru izdao je prošle godine prvu knjigu iz svoje biblioteke „Dokumenti“ pod nazivom „Dokumenti kotarske i gradske vlasti Vinkovaca 1945.-1947. godine“. Dokumente je priredio Marko Landeka, urednik knjige je Petar Elez, a članovi uredničkog vijeća su još Marko Landeka, Stjepan Prutki i Irena Milobara.

Knjiga sadrži izbor od 120 neobjavljenih dokumenata iz gradiva dvaju arhivskih fondova Državnog arhiva u Vukovaru (Kotarski narodnooslobodilački odbor Vinkovci 1945.-1962. / Kotarski narodni odbor Vinkovci i Gradski narodnooslobodilački odbor Vinkovci 1945.-1952. / Gradski narodni odbor Vinkovci) koji su nastali ponajviše djelovanjem upravnih tijela socijalističke vlasti na području grada i kotara Vinkovci, ali i drugih organa i tijela vlasti u prvim godinama nakon Drugog svjetskog rata. U knjizi se donose i dokumenti Stanica narodne milicije iz Vinkovaca, Otoka, Jarmine i Cerne, Zemaljske komisije za

utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Oblasnog NO za Slavoniju, Ministarstva unutrašnjih poslova Hrvatske, Okružnog NOO Slavonski Brod, Okružnog NOO Osijek, Ministarstva trgovine i opskrbe Hrvatske, Ministarstva komunalnih poslova Hrvatske itd. Na početku svakog spisa nalazi se redni broj dokumenta, kratka regesta (opis dokumenta), a potom i sadržaj dokumenta. Na kraju knjige se nalazi kazalo imena, kazalo mjesta i predmetno kazalo.

Knjiga je podijeljena u četiri cjeline: *Povjerljivi spisi Kotarskog narodnog odbora Vinkovci 1945.-1947. godine*, *Redovni spisi Kotarskog narodnog odbora Vinkovci 1945.-1947. godine*, *Povjerljivi spisi gradskog narodnog odbora Vinkovci 1945.-1947. godine* i *Redovni spisi gradskog narodnog odbora Vinkovci 1945.-1947. godine*.

Prva cjelina sadrži 46 povjerljivih dokumenata (13.-129.) među kojima su: prijava od strane Narodne milicije u Cerni za suradnju sa ustašama; dopis kojim se problematizira nacionalnost jedne osobe za koju se sumnja da je Nijemac; predmet o istraživanju prošlosti osobe koja je optužena da je gestapovac, germanofil i švercer; nekoliko dokumenata u kojima se optužuju osobe za špijunažu u korist četnika i ustaša kao i za i govore protiv nove vlasti; popis važnih državnih službenika NDH koji su pobjegli pred jugoslavenskom vojskom i traže se informacije o istima; naredba o uhićenju svih sumnjivih osoba koje nemaju propusnicu kotara; prijava protiv osobe koja je za vrijeme rata u Privlaci navodno mučila ljude. U prvom poglavlju nalazi se i izvještaj o protudržavnim parolama na kućama u Privlaci; prijava protiv osobe koja je negativno govorila protiv države i isprika "milicije" što je za vrijeme ispitivanja okrivljenik bio fizički maltretiran; naputak "miliciji" o uhićivanju ljudi pred izbore; izvješće o ubojstvu zastavnika jugoslavenske vojske u

Ivankovu; zabrana organiziranog prenošenja leševa koji su pronađeni u šumi kod Starih Mikanovaca; izvješće o političkoj i gospodarskoj situaciji u Nuštru; zapisnik Izvršnog odbora KNO Vinkovci s podacima o utvrđenim nepravilnostima i nezakonitim postupcima vlasti, o maltretiranju ljudi, bezrazložnim uhićenjima itd.; mjesečno izvješće o radu kotarske vlasti; dokumenti o problemima funkcioniranja nove vlasti koja ima u administraciji uglavnom polupismene ljude...

Redovni spisi kotarskog narodnog odbora Vinkovci (133.-208.) navedeni u ovoj knjizi obuhvaćaju 27 dokumenata. To su primjerice: naredba da se što prije napravi popis napuštenih imanja (prognanih Nijemaca i Austrijanaca); odluka Ministarstva unutarnjih poslova narodne Vlade Hrvatske o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj koja je nerijetko bila pokriće za obračun s Nijemcima, Austrijancima i Mađarima i oduzimanje njihove imovine; popis Nijemaca koji se vraćaju u svoja mjesta; uputa Oblasnog NOO za Slavoniju o tome kako i u kojim slučajevima se smije uhićivati ljude, a uputa ukazuje i na nepravilne postupke kod uhićivanja; uputa Ministarstva trgovine i opskrbe Hrvatske o količinama hrane koju seljaci moraju predati državi, a koliko mogu zadržati za sebe; izvještaj o političkom i gospodarskom stanju u Vođincima; izvještaj o sprečavanju crkvenih obreda krštenja, vjenčanja i pogreba; dopis o uklanjanju ratnih zarobljenika iz industrije; izvještaj o tečajevima opismenjavanja; kotarsko izvješće za studeni 1946. o "tihom bojkotu" seljaka da predaju obvezne viškove; uputa o primjeni tzv. točkica bez kojih se nije ništa moglo kupiti; uputa o suzbijanju šverca; dokumenti o omladinskim radnim akcijama...

Treća cjelina dokumenata pod nazivom *Povjerljivi spisi gradskog narodnog odbora Vinkovci* (211.-272.) sadrži 18 dokumenta kao što su: dokument kojim

se urgira kod OZN-e za jednog zatvorenika da ga se pusti kući jer u domobranima nije obnašao važnije dužnosti, a i njegova je obitelj surađivala s NOP-om; dokument koji govori o zabrani promjene obiteljskog prezimena; odluka o protjerivanju dviju žena zbog prikriivanja "švapskih" stvari i širenja alarmantnih vijesti; naredba o oduzimanju oružja svima osim "miliciji" i "funkcionerima" narodne vlasti; izvještaj o stanju gradske uprave godinu dana poslije rata; izvještaj o oduzimanju "za porodicu suvišnih prostoriya", te o prisilnim otkupima viškova; popis poginulih makedonskih partizanskih vojnika koji su prvi ušli u Vinkovce 1945. godine...

Među *Redovnim spisima Gradskog narodnog odbora Vinkovci (275.-334.)* u ovoj knjizi nalazi se 26 dokumenata. Među njima je i dokument koji daje popis imovine oduzete časnim sestrama u Vinkovcima; upute o postupanju sa zarobljenicima koji se vraćaju u zemlju; naredba o postupanju s povratnicima kojima je tijekom rata oduzeta imovina, a na čijem vlasništvu sada žive kolonisti ili neki drugi vlasnici; uputa o čuvanju arhiva i biblioteka kao "sredstva za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača"; uputa na koje će poslove i gdje biti raspoređeni ratni zarobljenici (uglavnom Nijemci) iz logora; uputa o provođenju Zakona o konfiskaciji imovine; zapisnik o pregledu zarobljeničkog logora u Vukovaru...

Ova knjiga dokumenata je nezaobilazan izvor za proučavanje društvene, političke, vjerske, gospodarske i kulturne povijesti Vinkovaca i okolice nakon Drugog svjetskog rata. Unatoč tome što je za dublje sagledavanje prošlosti istraživaču potrebno pogledati više gradiva fondova iz kojih su dokumenti za ovu knjigu odabrani, može se reći da izvori prezentirani u knjizi pokazuju na koji je način funkcionirala novouspostavljena komunistička vlast, reprezentiraju brojne probleme s

kojima se vlast susretala kao i koje su sve probleme građani imali s novom komunističkom vlasti. Jedini nedostatak ovoj knjizi je taj što regeste (u skraćenom obliku) nisu popisane u sadržaju jer bi se tako dokumenti mogli lakše pretraživati, ali svakako treba čestitati Državnom arhivu u Vukovaru na pokrenutoj biblioteci "Dokumenti" u kojoj očekujemo još puno izdanja.

Domagoj Zovak

Branimir ANZULOVIĆ: *Mit o Nebeskoj Srbiji – Polazište osvajačkih ratova i zločina u 20. stoljeću* (Zagreb: Večernji posebni proizvodi d. o. o., 2011.). 247 str.

Autor knjige je kulturni povjesničar dr. Branimir Anzulović koji je rođen u Zagrebu 1926., a umro u Virginiji u SAD-u 2001. godine. Predavao je znanost o književnosti, kulturnu povijest te književnu teoriju na Sveučilištu u Indiani i Arizoni u Sjedinjenim Američkim Državama. Godinama je istraživao povijesne, filozofske i sociološke okolnosti koje su generirale ideologiju srpskog ekspanzionizma. Tako je nastala njegova knjiga "Nebeska Srbija: od mita do genocida" koju je 1999. objavio u SAD-u. Hrvatsko izdanje knjige s izmijenjenim naslovom izašlo je prošle godine u nakladi Večernjeg lista.

Knjiga se sastoji od predgovora, uvoda i 6 glavnih poglavlja: *Nebeska Srbija (27.-52.)*, *Susret s Turcima (53.-66.)*, *Život i pjesme Dinaraca (67.-96.)*, *Raskol u modernome srpskom nacionalnom identitetu (97.-132.)*, *Začarani krug laži i straha (133.-188.)* i *Svijet i srpski mitovi (189.-224.)*. Svako se poglavlje

sastoji od još nekoliko podnaslova. Na kraju knjige autor daje zaključak, a knjiga sadrži i bibliografiju, pogovor urednika te kazalo imena.

U predgovoru autor tvrdi da je knjigu u Americi pisao za ljude u svijetu koji su cijelo dvadeseto stoljeće bili izloženi "mitu o Srbima kao plemenitom narodu i čuvaru Jugoslavije, a od sredine stoljeća i dodatnom mitu o Hrvatima kao profašističkim razbijačima te zemlje" (str. 9). U nastavku autor kaže kako je glavna postavka knjige da se svaki narod mora truditi da suzbije svoje mitove te da ih zamijeni "racionalnim procjenjivanjem sebe i svoje uloge u svijetu" (str. 9.). U predgovoru Anzulović najavljuje kako bi najvažnija pouka koju hrvatski čitatelj može izvući iz ove knjige bila u spoznaji opasnosti koju za politički i društveni život donosi pretjerana bliskost crkve i države, jer povijest Srbije i Crne Gore jasno pokazuje pogubne posljedice uskog povezivanja crkve, države i naroda jer je, prema autoru, ono glavni izvor nacionalističke mitomanije i političkog mesijanizma kod Srba, kao i korupcije njihove pravoslavne crkve. Autor u predgovoru govori i o negativnim utjecajima identificiranja hrvatskog katolicizma s hrvatskim narodom, premda je ono bilo ublaženo pripadanjem univerzalnoj crkvi.

Uvodno Anzulović daje pregled tema koje obrađuje u knjizi (naziva ju multidisciplinarnim esejom), kao i glavne teze koje nastoji argumentirano dokazati istražujući genezu mitova koji su poslužili Slobodanu Miloševiću za stvaranje podrške njegovim osvajačkim pohodima. Glavni mit je, prema autoru, onaj o nevinosti i patničkoj "nebeskoj" Srbiji, dok je najnoviji mit onaj o neprijateljima Srbije koji "šuruju" kako bi onemogućili njen opstanak. Iz srpskog povijesnog iskustva su razni elementi "hranili" te i druge srpske mitove: isprepletenost crkve, države i nacije koja je dovela do se-

kularizacije crkve; radikalni i dugi prekid nacionalnog razvoja tijekom osmanske vladavine; nasilje u Dinarskim brdima; romantično slavljenje krvi i tla; naglo širenje Srbije u Balkanskim ratovima i stvaranje Jugoslavije; i laži o gubicima Srba u Drugom svjetskom ratu koje je svijet u dobroj mjeri prihvatio (str. 19.). Mit o Nebeskoj Srbiji, navodi Anzulović, nastao je u vrijeme turskog prodora u Srbiju krajem 14. i početkom 15. stoljeća kada je poraz Srba u Kosovskoj bitci 1389. pripisan njihovom opredjeljenju za kraljevstvo nebesko, to jest "pretpostavljanju moralne čistoće vojnoj pobjedi". Prvobitno je kosovski mit vršio korisnu ulogu jer je pomagao Srbima da lakše podnose poraz kao i višestoljetnu podložnost osmanskoj kulturi, no nakon što je Srbija uspostavila svoju državnost u 19. stoljeću iz kosovskog mita se počinje izvlačiti obećanje o uskrsnuću Srbije kao moćnog carstva, što počinje predstavljati veliku opasnost za susjede. Kao primjer posezanja za Nebeskom Srbijom, autor u uvodu spominje srpskog episkopa Atanasija Jevtića koji je 1992. opravdavao brutalnu velikosrpsku agresiju predvođenu Slobodanom Miloševićem kao obranu "nebeskog" naroda od zlih susjeda.

U prvom poglavlju pod nazivom *Nebeska Srbija* (27.-52.) autor istražuje početak kosovskog mita i ulogu pjevača narodnih pjesama koji su nepismenom srpskom narodu, u kojem nije bilo kulturne elite nakon turskog osvajanja, prenosili viziju prošlosti i budućnosti. Prema Anzuloviću ti pjevači nisu bili i tvorci mitova sadržanih u njihovim pjesmama. Veća je vjerojatnost da je legenda o tome kako je knez Lazar izabrao kraljevstvo nebesko uoči Kosovske bitke 1389. imala svoj izvor u *Slovu o knezu Lazaru* srpskog patrijarha Danila III, *Pohvali kneza Lazara* plemkinje Jeftimije, te nekoliko tekstova nepoznatih autora, jer svi oni u razdoblju od tridesetak godina

nakon bitke tumače Lazarovu sudbinu kao njegov izbor za "carstvo nebesko" umjesto za "carstvo zemaljsko". Osim kneza Lazara, kosovska legenda slavi i najobožavanijeg kosovskog junaka Miloša Obilića koji je prijevarom došao do sultana Murata i ubio ga žrtvujući pritom svoj život. Najpopularniji srpski junak je Kraljević Marko, čiji je povijesni prototip Marko Mrnjavčević (1335.-1394.) postao kralj 1371. godine, a kao turski vazal je poginuo u bitci kod Rovina 1394. godine boreći se za sultana protiv vlaškog kneza Mircee Starijeg. Kraljević Marko je opjevan u stotinama narodnih pjesama u kojima se opisuju njegovi podvizi, ali za razliku od Obilićeve obmanjivanja i nasilja koji se mogu protumačiti kao obrana od turskih napadača, nasilje Kraljevića Marka često služi samo za iskazivanje bijesa. Marko posjeduje, kako autor kaže, začuđujući niz negativnih crta (dvoličnost, brutalnost i suradnja s osvajačem njegove zemlje), koje dolaze do izražaja i u postupanju Marka prema ženama. Zbirka narodnih pjesama Vuka Karadžića sadrži nekoliko pjesama u kojima se spominje nasilje Kraljevića Marka prema ženama. Primjerice u pjesmi *Sestra Leke kapetana*, lijepa Rosanda odbija ženidbenu ponudu Marka nakon koje je on brutalno napada: "Ljutit Marko, pa se pridruo, Jednom kroči i daleko skoči, I za ruku dofati devojku, Oštar pinjal vadi od pojasa, Te joj desnu osiječe ruku, Os'ječe joj ruku do ramena, Desnu ruku dade u lijevu, A pinjalom oči izvadio, Pa ih zavi u svileni jagluk, Pa joj turi u desno nje-darce." (str. 32.-33.). U prvom poglavlju Anzulović također analizira i utjecaj Bizantskog carstva na kulturu i institucije srednjovjekovne Srbije kao i pojavu autokefalne pravoslavne crkve u Srbiji (1219.) koja nije priznavala nijedan viši autoritet izvan granica Srbije. Crkva u Srbiji je poticala srpski imperijalizam, pa je Srbija u trenucima svoje najveće moći (car Dušan) čak pokušavala zavl-

dati Bizantskim Carstvom. Autor navodi kako uska povezanost Srpske pravoslavne crkve i srpske države i nacije počinje sa Svetim Savom, utemeljiteljem Crkve, koji je bio najmlađi sin začetnika dinastije Nemanjića i brat prvog srpskog kralja Stefana. Veza između crkve i srpske države vidi se i u činjenici da su od 59 srpskih pravoslavnih svetaca njih 26 bili vladari ili članovi njihovih obitelji, pretežno iz dinastije Nemanjića, a 23 su bili članovi crkvene hijerarhije (uključujući sedam patrijarha i jednog arhiepiskopa). Neki vladari koji su kanonizirani, kako kaže autor, teško da opravdavaju takav status, kao npr. kralj Milutin koji je dao oslijepiti vlastitog sina Stefana Uroša III. Dečanskog, ili despot Stefan Lazarević koji je kao turski vazal dao veliki doprinos širenju Osmanskog carstva. Iz te bliske veze crkve i države izrasla je ideologija pod nazivom Svetosavlje koje je jedan srpski teolog definirao kao "pravoslavlje oplemenjeno zdravim srpskim nacionalizmom" (str. 50).

O kratkotrajnom srpskom carstvu kao i kronologiji turskog osvajanja Srbije Anzulović govori u drugom poglavlju pod nazivom *Susret s Turcima* (str. 53.-66.). Srbija je postala balkanska sila pod kraljem Urošem (1243.-1276.) jer je razvoj rudarstva omogućio formiranje plaćeničke vojske, što je kasnije dovelo do širenja granica Srbije, ponajviše prema jugu na štetu Bizanta čija je moć slabila. Na Uskrs 1346. godine srpski kralj Dušan okrunio se za cara u namjeri da zamijeni Bizantsko carstvo novim srpsko-grčkim, pa je imao za cilj osvojiti i Carigrad, ali ga je smrt (1355.) spriječila u tom naumu. Srpski napadi na teritorije koje je Bizant smatrao svojima doveli su do situacije da je bizantski car Ivan IV Kantakuzen tražio od Turaka pomoć u borbi protiv neprijatelja Bizanta (uključujući i Srbiju), pa je tako "pokušaj izgradnje srpskog carstva na ruševinama Bizanta neizravno doprinio osmanskom

podjarmljivanju Srbije” (str. 58.). Prema autoru, Srbi su doprinijeli vlastitom porobljavanju sudjelovanjem u turskim vojnim pohodima, jer se upravo srpski despot Stefan Lazarević (vladao 1389.-1427.), sin kneza Lazara ubijenog od strane Turaka 1389. na Kosovu, istakao u turskoj pobjedi nad savezom europskih snaga u bitci kod Nikopola 1396. godine u kojoj je sudjelovao navodno s 15.000 Srba. S Turcima je osim Stefana Lazarevića surađivao i njegov nasljednik Đurađ Branković koji je upozoravao sultana na kretanja ugarskih vojnika tijekom ugarskih invazija. Suradnja Srba s osmanskim osvajačem bila je nagrađena uspostavljanjem Pečke patrijaršije 1557. (ukinuta 1459.). Srbi su, prema Anzuloviću, radije postajali turski vazali negoli ugarski zbog straha od gubitka identiteta vidjevši veću prijatnju svojoj nacionalnoj crkvi u dominaciji katoličke sile nego li islama. Zbog turskih osvajanja, navodi Anzulović, koja su često bila praćena drastičnom depopulacijom uslijed ubijanja i bijega velikog broja stanovništva, Turci na iseljena područja dovode nove naseljenike koji su većinom bili Vlasi, nomadi i lojalni sultanovi podanici. Na kraju poglavlja autor tvrdi kako unatoč negativnim posljedicama osmanska vlast na Balkanu nije bila apokaliptično zlo, niti su Srbi bili nedužne žrtve povijesti kako to prikazuju narodne priče.

U poglavlju pod nazivom *Život i pjesme Dinaraca* (str. 67.-95.) autor obrađuje specifičnosti nasilja u balkanskim planinama u kojima se razvila patrijahalno-herojska kultura, često nazivana “dinarska”, a koja je, prema Anzuloviću, zajednička svim zajednicama na tom prostoru bez obzira na njihovu etničku ili vjersku pripadnost. U pomanjkanju učinkovite sudske vlasti osveta je zamijenila vladavinu zakona, jer je zajednica i svaki pojedinac bio istovremeno tužitelj, sudac i izvršitelj kazne. U širenju kulta osvete i opravdavanja na-

silja istakao se i dramski spjev “Gorski vjenac” (objavljen 1847.) koji je napisao cetinski nadbiskup, odnosno vladika Petar Petrović Njegoš (1813.-1851.), po mnogima utemeljitelj moderne crnogorske i srpske književnosti. Njegoš je bio poglavar Crnogorske pravoslavne crkve, ali ujedno i svjetovni vladar Crne Gore. Sadržaj pjesme zasnovan je na pokolju crnogorskih muslimana, poznatom pod imenom “Badnje veče” ili “istraga Turaka”. Glavno lice je vladika Danilo koji “Turke” naziva “vragovima, prokletim kotom, vražjim plemenom, prokletim leglom, ljudskom kugom i poganim izrodnom” i uspoređuje ih sa “skakavcima i ćukom koji proždire pticu” (str. 76.). U “Gorskom vijencu” pjesnik Njegoš pozdravlja zločine i masakr kao put do nacionalnog preporoda i time zapravo odobrava genocid.

Četvrto poglavlje nosi naziv *Raskol u modernome srpskom nacionalnom identitetu* (str. 97.-132.). U njemu Anzulović prikazuje seobe srpskog naroda u 17. st. koje su rezultirale naseljavanjem znatnijeg broja Srba na habsburški teritorij (ponajviše u Vojvodinu, Srijem i Slavoniju), kao i njihove posljedice na razvoj vjerskog i kulturnog života na novom teritoriju (dijaspori). U 18. stoljeću se pojavio srpski mislilac Dositej Obradović (1739.-1811.) koji je unatoč zagovaranju trpeljivosti i nesklonosti narodnim pjesmama, kritizirajući crkvene zadrnosti, oduševljavajući se Bečom i Zapadom, ujedno prvi koji je formulirao velikosrpsku ideju zasnovanu na jeziku. U djelu “Mezimac” Obradović piše: “*Srblji se po različnim kraljevstvom i provincijam različno i nazivlju: po Srbiji Srbijanci... po Bosni Bošnjaci, po Dalmaciji Dalmatinci, po Hercegovini Hercegovci, i po Crnoj Gori Crnogorci... A najprostiji Srbin iz Banata ili iz Bačke, on je u Srbiji, u Bosni i Hercegovini, u Dalmaciji, pogotovu u Horvatskoj, u Slavoniji i Sremu, u svo-*

jem istom rođenom jeziku i narodu, bio on vostočnoga ili rimskog ispovjedanija” (str. 102.). Zbog ideje da je narodni jezik glavni kriterij identiteta nacije, kao i teze da su svi štokavski govori srpski, nastao je moderni pansrbizam koji sačinjava ideju vodilju srpskog jezikoslovca Vuka Stefanovića Karadžića (1787.-1864.). Autor u ovome poglavlju analizira i preporod srpske države kroz borbu za nezavisnost u 19. stoljeću i ekspanziju početkom 20. st., što je uključivalo porast nasilja i etničkog čišćenja. Anzulović također problematizira i cijenu srpskih imperijalističkih ambicija koje se počinju ozbiljno izražavati kroz službenu politiku mlade srpske države u 19. st. nastavljajući s velikosrpskim programima kako u balkanskim ratovima i u prvoj zajedničkoj državi (Jugoslaviji), tako i za vrijeme Drugog svjetskog rata i druge, socijalističke, Jugoslavije.

Kako su novi srpski mitovi nastali nakon Drugog svjetskog rata, dovodeći do “začaranog kruga laži i straha” autor govori u petom poglavlju (str. 133.-188.). Anzulović tvrdi da bi se bivša Jugoslavija manje silovito raspala da je poslije Drugog svjetskog rata došlo do pomirenja strana koje su bile u sukobu, osobito između onih koji su bili najviše krivi, Hrvata i Srba. Trebali su priznati svoje pogreške i zločine i poduzeti korake radi sprečavanja novih sukoba u budućnosti. Veličina počinjenih zločina zahtijevala je pomirenje po uzoru na Njemačku i Francusku. Umjesto pravog pomirenja došlo je do potkopavanja “bratstva i jedinstva” razvijenog u borbi protiv stranih okupatora tijekom rata i serviranja lažnih podataka o žrtvama Drugoga svjetskog rata. Da bi se uvećali gubici Jugoslavije i time dobile veće reparacije, Jugoslavija je 1946. godine Međunarodnoj komisiji za reparacije dala brojku od 1.706.000 jugoslavenskih žrtava, bez ikakve dokumentacije. Na traženje Savezne Republike Njemač-

ke 1964. godine, jugoslavenske vlasti su iste godine napravile popis žrtava koje su stradale u ratu (bez žrtava komunista) došavši do brojke niže od 600.000. Međutim, podatak o milijun žrtava manje nego što je iskazano 1946. prvi put je službeno objavljen 1997. godine. Odbijanje vlasti u Beogradu da objave točne podatke dovelo je do optuživanja Hrvata za ubojstvo 700.000 ili više Srba u koncentracijskom logoru Jasenovac. Anzulović navodi da je drugi važan izvor poslijeratnih sukoba među narodima u Jugoslaviji bilo klevetanje Rimokatoličke crkve u Hrvatskoj koju se uglavnom optuživalo za suradnju s ustaškim režimom u NDH. Te su optužbe kulminirale suđenjem kardinalu Stepincu 1946. i njegovom osudom na 16 godina zatvora. Srpski akademik Vasilije Krestić je 1986. godine u jednom svom eseju ustvrdio kako je ustaški genocid kao ideja rođena u dalekoj prošlosti i razvijana stoljećima i kao takva je imala u određenim hrvatskim sredinama “prilično široku bazu”. Zahvaljujući preuveličavanju svojih gubitaka Srbi su prikazivali neke susjede kao genocidne i konstantno razvijali strah od nestanka srpskog naroda. Jedan od najvažnijih dokumenata koji, kako kaže autor, daje “apokaliptičnu sliku ugroženosti svojeg naroda” je “Memorandum” SANU iz 1986. godine. On je djelo srpskih akademika koje Anzulović naziva uglavnom normalnim ljudima koji su zagovarali masovne zločine protiv susjednih naroda ponašajući se “*abnormalno kad su doživjeli sebe kao spasitelje, koji će sukladno starom obećanju pretvoriti nedužnu, patničku Srbiju u veliku silu*” (str. 155.). U ovome poglavlju autor se osvrće i na ulogu pravoslavne crkve u podržavanju velikosrpskih projekata u 20. stoljeću, pa tako kaže kako “*svetosavsko idoliziranje nacije i neprijateljski stav prema demokraciji i zapadnom humanizmu tumače zašto je Srpska crkva dala oduševljenu podršku bivšem komunističkom tehokratu Slobodanu*

Miloševiću kada je on prihvatio srpski nacionalizam da bi proširio svoju političku bazu" (str. 159.). Srpska pravoslavna crkva se priključila povjesničarima i romanopiscima koji su izražavali mržnju prema susjedima (ponajviše Hrvatima, Albancima i Bošnjacima) prešućujući zločine koje su počinili Srbi. Anzulović navodi kako je srpski patrijarh Pavle u pismu lordu Carringtonu (predsjedavajućem Mirovne konferencije) u listopadu 1991. godine istakao pravo srpskog naroda u Hrvatskoj na samoobranu unutar granica Hrvatske, a čime je zapravo opravdavao brutalnu srpsku vojnu agresiju koja se događala tada u Hrvatskoj. Poglavar srpske pravoslavne crkve je u tom pismu ponovio brojku od preko 700.000 ubijenih Srba u Jasenovcu kao i proizvoljnost granica Hrvatske, koje su prema Pavlu određene voljom Josipa Broza Tita. Patrijarh Pavle u pismu također izjavljuje kako se hrvatski Srbi *"moraju naći pod zajedničkim državnim krovom sa današnjom Srbijom i svim srpskim krajinama"* povukavši paralelu između sudbine Srba i Židova podsjetivši na Hitlera svojom tezom da svi Srbi moraju živjeti u jednoj državi (str. 160.). U petom poglavlju Anzulović donosi pregled nekih najznačajnijih srpskih pjesnika i prozaika koji su preuzeli aktivnu političku ulogu u promicanju ideje Velike Srbije. To su pjesnik i psihijatar Radovan Karadžić, šekspirolog i pjesnik Nikola Koljević, pjesnik Matija Bečković, romanopisci Dobrica Ćosić, Vuk Drašković, Danko Popović, Vojislav Lubarda itd. Možda najslikovitiji prikaz mržnje prema susjedima izražen je u romanu *"Nož"* Vuka Draškovića koji muslimane i katolike prikazuje kao sadističke ubojice i "koljače" Srba. Takav selektivan prikaz upotrebe noža protiv Srba imao je, prema Anzuloviću, svrhu jačanja mržnje prema susjedima, istovremeno pripremajući Srbe na *"upotrebu noža protiv demoniziranog neprijatelja"* (str. 173.). Prema Draško-

viću Srbi ubijaju samo kad su na to prisiljeni (iz osвете), prešućujući kako su se sve strane u sukobu na području tadašnje Jugoslavije obilato koristile nožem i da su muslimani i Srbi imali otprilike jednake relativne gubitke.

U zadnjem poglavlju pod nazivom *Svijet i srpski mitovi* (str. 189.-233.) Anzulović se bavi širenjem i reakcijama na srpske mitove izvan Srbije, posebice u zapadnoj Europi. Autor navodi kako se "prvi val" prihvaćanja srpskih mitova dogodio za vrijeme romantizma, dok je potom uslijedilo značajno veličanje Srbije na Zapadu tijekom Prvog svjetskog rata kada je Srbija bila saveznik Britanije, Francuske i SAD-a. Nakon što je uspostavljena prva južnoslavenska zajednica pod srpskom hegemonijom, mit o Nebeskoj Srbiji je na Zapadu postajao sve manje privlačan. Usprkos tome velesile koje su igrale ključnu ulogu u stvaranju novog svjetskog poretka nakon rata 1918. počele su se tada koristiti mitom o "balkanizaciji" koji je podrazumijevao da svaki raspad jednog političkog tijela dovodi do nereda i nasilja. Sile Antante zamislile su Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (Jugoslaviju), Rumunjsku i Čehoslovačku kao kariku u protunjemačkom i protusovjetskom bloku (*cordon sanitaire*). Unatoč željama članica Antante, Jugoslavija se politički i posebice gospodarski približila fašističkoj Italiji i nacističkoj Njemačkoj, što je dovelo, po uzoru na naciste, čak do ograničavanja prava Židovima u Jugoslaviji 6 mjeseci prije nacističke okupacije (zakoni o zabrani distribucije hrane i ograničavanje upisa na sveučilišta i srednje škole – te odredbe se tada nisu primjenjivale u Hrvatskoj). Njemačkim napadom na Jugoslaviju u travnju 1941. nastao je novi mit na Zapadu kako je taj napad odgodio invaziju Njemačke na Sovjetski Savez, što je dovelo do preranog izlaganja Nijemaca ruskoj zimi. Anzulović navodi podatke kako je zapravo

Hitleru bilo u interesu preko Jugoslavije prebacivati svoje trupe prema Grčkoj i dalje na sjever, a što nije mogao zbog ugovora s Jugoslavijom. U nastavku poglavlja autor se bavi i planovima Velike Britanije prema poslijeratnoj Jugoslaviji kao i tumačenjima odnosa Hrvata i Srba u službenoj francuskoj politici Françoisa Mitterranda, a koja je favorizirala Srbe u njihovoj agresiji početkom devedesetih. U posljednjem poglavlju autor još analizira i ponašanje glavnih međunarodnih aktera prema Hrvatskoj, BiH i Srbiji tijekom oružane agresije Srbije devedesetih, te mitove koji su tada nastajali s naglaskom na mitu međunarodne zajednice pa i svih zainteresiranih strana u bivšoj Jugoslaviji o neprirodnoj i heterogenoj BiH koju bi najbolje bilo podijeliti.

Zadnjih dvadesetak godina u Hrvatskoj je izašlo nekoliko knjiga hrvatskih autora, uglavnom povjesničara i politologa, koji su analizirali nastanak i razvoj velikosrpskih projekata od početka 19. st. do kraja Domovinskog rata u Hrvatskoj 1995. godine. Knjiga "Mit o Nebeskoj Srbiji" možda je i jedina u kojoj se kroz književna djela (uglavnom pjesme i romane) srpskih i crnogorskih autora, te kroz djelovanje srpske pravoslavne crkve od 14. do kraja 20. stoljeća, na sustavan način analizira srpski nacionalizam, srpski imperijalizam i srpska mitomanija, istovremeno u manjoj mjeri komparirajući ih s djelima koja su nastajala u susjedstvu Srbije (Hrvatska i BiH). Rezultat analize književnih tekstova najpoznatijih srpskih autora u kojima se stvaraju vrlo negativni mitovi pokazuje na koji su se način u srbijanskom društvu ukorjenjivali ti mitovi te kakve su posljedice oni imali na druge narode u okruženju. O velikosrpskim projektima koji su nastajali u vrhu srbijanske političke i intelektualne elite (V. Karadžić, I. Garašanin, N. Pašić, J. Cvijić, V. Čubrilović, A. Karadžević, S. Moljević, S. Milošević, B. Jović, R.

Karadžić,...) u 19. i 20. st. srbijanska javnost ili šira publika je, onda kada su bili aktualni, puno manje znala nego što je to bio slučaj s pjesmama i romanima u kojima se opravdava nasilje, agresija, osveta i lažno prikazuje povijest (P. P. Njegoš, D. Obradović, V. Karadžić, M. Bečković, D. Ćosić, V. Drašković...). U kojoj je mjeri srbijanska (srpska) javnost ili narod, kroz promatrani period, prihvaćala stavove svojih crkvenih poglavara i književnih prvaka, a koji su navedeni u knjizi Branimira Anzulovića, ostaje povjesničarima, sociolozima, politolozima i psiholozima za istraživati. Autor je u zaključku istakao kako se na slučaju Srbije pokazuje koliko je opasno dijeliti nacije na dobre i zle, nebeske i demonske, jer takav pristup dovodi do zanemarivanja stvarnosti. S obzirom da je za ovu knjigu konzultirao preko 150 respektabilnih bibliografskih jedinica (na hrvatskom, srpskom, engleskom, njemačkom i francuskom jeziku), može se reći da je autor argumentirano ukazao na opasnost koju za politički i društveni život donosi pretjerana bliskost crkve i države, te stvaranje nacionalističkih i "milenijskih" mitova koji za posljedicu imaju stradanja i razaranja, bez obzira s koje adrese dolazili.

Domagoj Zovak

Zdravko IVKOVIĆ, Josip VUSIĆ, Anita BLAŽEKOVIĆ: *Jugoslavensko nasilje i prešućivane žrtve Drugoga svjetskoga rata i poraća s područja današnje Bjelovarsko-bilogorske županije* (Bjelovar: Matica hrvatska – Ogranak; Županijski odbor za podizanje spomen-obilježja prešućivanim žrtvama II. svjetskog rata i poraća s područja Bjelovarsko-bilogorske županije, 2010.). 975 str.

Ovu opsežnu knjigu napisala su tri autora: Zdravko Ivković, Josip Vusić i Anita Blažeković. U napomeni autora saznajemo da je Zdravko Ivković autor uvodnih tekstova i teksta za grad Bjelovar, a uvodne tekstove za gradove Čazmu i Garešnicu kao i za općine: Bersek, Hercegovac, Ivanska, Kapela, Nova Rača, Rovišće, Severin, Štefanje, Velika Trnovitica, Veliki Grđevac, Veliko Trojstvo i Zrinski Topolovac napisao je Josip Vusić. Anita Blažeković napisala je uvodne tekstove za gradove Daruvar i Grubišno Polje te općine Đulovac, Dežanovac, Končanicu, Sirač, Šandrovac, Veliku Pisanicu kao i tekst *Stradanje Crkve na području Bjelovarsko-bilogorske županije*.

Uvodni članak *Suočavanje s komunističkim zločinima u Hrvatskoj* napisao je dr. sc. Josip Jurčević konstatirajući da je problem ratnih i poratnih žrtava i u demokratskoj Hrvatskoj ostao otvoren i zlorabljen u javnom životu na veoma slične načine kao i prije 1990. Ova knjiga, ovaj bjelovarski žrtvoslov dao je veliki prinos nastanku hrvatskog nacionalnog žrtvoslova.

Od 1920. do početka II. svjetskog rata u bjelovarskom kraju ubijeno je 20 Hrvata. U pobuni hrvatskih seljaka u Velikom Trojstvu u proljeće 1920. ubijena su tri seljaka, hrvatska civila, u jesen 1920. u Velikom Grđevcu tri, u Garešnici tri, a u Čazmi dva hrvatska civila. Pojedinačno su još četnici ubili devet nenaoružanih hrvatskih civila. Opisano je djelovanje četničkih udruženja koja organizirano djeluju od 1929. godine. U Grubišnom Polju 1936. godine načelnik šalje dopis Kraljevskoj Bansknoj Upravi u Zagrebu da se raspusti četnička organizacija u selu Pavlovcu od 49 članova jer do sada nisu napravili nikakav ispad, nisu ubili nijednog Hrvata. Travanjski rat 1941. i Bjelovarski ustanak 8. travnja 1941. protiv Jugoslavije opisan je i dokumentiran na sedam stranica. Priloženi su faksimili potpisanih svjedočenja Leopolda Supančića, jednog od vođa Bjelovarskog ustanka kao i četvorice sudionika koji su svoje svjedočenje dali 17. travnja 1998. godine prigodom organiziranja Okruglog stola "Travanj 1941. godine u Bjelovaru i okolici", zatim Stjepana Crnčića, Antuna Bačanića, dr. Rudolfa Micunića i Drage-Karla Srbića, svi iz Bjelovara.

Od 45. stranice nižu se podaci o prvim ratnim zločinima u selu Donji Mosti 10. travnja 1941. pa o zbivanjima tijekom rata i krvavom razdoblju nakon završetka II. svjetskog rata. Doneseno je nekoliko svjedočenja o sudbinama na Križnim putovima.

U "Kratkom osvrtu o istraživanju zločina" saznajemo tko je sve prikupljao podatke o žrtvama od 1996. do 2004. kad nastavlja radom Odbor za podizanje spomenika prešućivanim hrvatskim žrtvama II. svj. rata i poraća i otkrivanje grobišta na području Bjelovarsko-bilogorske županije. Mukotrpnim radom ovog Povjerenstva prikupljeni su i obrađivani podaci za svaku pojedinu žrtvu. Najviše osnovnih podataka prikupljeno je po-

sebno po selima od starijih ljudi koji su pamtili svoje poginule i ubijene mještane. Podaci su poslije upotpunjavani uvidom u matične knjige, staležnike, sudske registre o proglašenju umrlih...

Popisane su ukupno 6322 prešućivane žrtve II. svjetskog rata i poraća današnjeg područja BBŽ-a.

Od ukupno 6322, inače do 1990. zatajivane žrtve, ubijenih je 3480, poginulih 1648, a ostali su nestali i smrtno stradali na razne načine. Poginulo je 4079 vojnika, 2033 civila, a nepoznato je 210 žrtava. Na Križnom putu ubijene su 1083 osobe, od toga čak 990 vojnika. Poslije rata, izvan Križnog puta, ubijene su 762 osobe, 479 civila i 243 vojnika. Prema vojnoj pripadnosti najviše je pripadnika Hrvatske domovinske vojske, 3663 ili 89,8%. Po narodnosti najviše je ubijeno Hrvata 5328 (84,28%), Čeha 320 (5,06%), Mađara 167 (2,64%), Nijemaca 441 (6,98%), a Srba je 31 (0,49%). Prema vjeroispovijesti najviše je rimokatolika, čak 95,36% ili 6029, evangelika 201 (3,18%), a ostalih vjera 82. Prema spolu muškaraca je 5977 (94,54%), a žena 345 (5,46%). Iz tablice sveukupnih žrtava (str. 71) vidljivo je da je u ratu stradalo 4302 (68,05%), a poslije rata 2020 (31,95%).

U drugom poglavlju pod nazivom *Hrvatsko proljeće 1970./1971. i njegov slom* na četiri stranice ukratko su opisana događanja u bjelovarskom kraju. Saznajemo da je i tada bila prešućena žrtva. Ubijen je hrvatski mladić u seoskoj gostionici u Bereku jer se pjevanje hrvatskih domoljubnih pjesama nije svidjelo jednom gostu srpske nacionalnosti, koji je otišao kući, donio pištolj i ubio Vinka Krmptića pred gostionom. Osuđen je na pet godina robije koju nije svu odležao.

O događanjima 1991. napisano je samo pola stranice, a trebalo je bar dati kratku kronologiju napada JNA na grad Bjelovar kad je bilo 12 žrtava i njihova

imena, ali ovo je tema o kojoj je napisano više knjiga, a bit će još dugo predmet znanstvenog istraživanja.

Od 77. stranice počinje pojedinačni popis prešućivanih žrtava po selima, općinama i gradovima današnjeg područja Bjelovarsko-bilogorske županije. Prije prikaza predstavljen je svaki grad i općinsko središte s bitnim pokazateljima njihova postojanja. Za svaku žrtvu donošeni su slijedeći podaci: ime i prezime, datum ili godina rođenja, mjesto rođenja, ime oca i majke, djevojačko prezime majke, narodnost, vjeroispovijest, bračno stanje, zanimanje, vojna pripadnost, opis stradanja i od koga, mjesto pokopa, i na koncu izvor saznanja.

Za vojnu pripadnost autori koriste kraticu HDV (Hrvatska domovinska vojska) i dodaju ustaša ili domobran ili oružnik ili legionar. Podaci se koriste iz Matičnih knjiga umrlih (MKU), rođenih (MKR), krštenih (MKK) i vjenčanih (MKV). Podaci su korišteni iz arhivskih fondova Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, Državnog arhiva u Bjelovaru, i iz arhiva Općinskih sudova: Bjelovar, Čazma, Daruvar, Garešnica i Grubišno Polje.

Veći dio matičnih knjiga pregledan je u matičnim uredima, zatim u rimokatoličkim župnim uredima. Nakon pojedinačnog popisa po mjestima napravljen je pregled tablica za cijelu općinu s brojem ratnih i poratnih žrtava, zatim tablični prikaz po vojnoj, nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti, a posebno i prema spolu.

U tabličnom prikazu posebno su izbrojeni poginuli, ubijeni i nestali u ratu, umrli zbog rata, umrli nakon rata od ratnih posljedica, poginuli nakon rata, smrtno stradali u povlačenju. Posebno su pobrojane žrtve Križnog puta, zatim ubijeni izvan Križnog puta, nestali nakon rata, poginuli nesretnim slučajem u ratu i nakon rata. Postoji i rubrika stradali u ratu i umrli od ranjavanja.

Nakon opisa područja Velike Pisanice (str. 720) načinjen je popis iseljenih njemačkih obitelji i to iz Velike Pisanice 84 obitelji s 304 člana, iz Čađavice 35 obitelji s ukupno 152 člana, iz Čađavičkih Mladina 7 obitelji s 26 članova, iz Poluma 9 članova i Nove Pisanice tri člana.

U Velikoj Pisanici je bio Sabirni logor za folksdojčere koji je u stručnom članku opisao dr. sc. Vladimir Gajger (str. 722-731). Na nekoliko stranica, uz citiranje obilne literature, istražio je stradanje pripadnika njemačke manjine (folksdojčera) koncem II. svjetskog rata. Partizanski logor u Velikoj Pisanici je osnovan nakon završetka rata za ratne zarobljenike i političke kažnjenike, te za Nijemce i Mađare iz okolice. Početkom srpnja 1945. u logoru je bilo 831 osoba, a od toga 185 Nijemaca i Mađara. Koncem srpnja 1945. saznajemo da je oko 3500-4000 folksdojčera transportom u stočnim vagonima vraćeno iz Austrije, jer su ih britanske okupacijske vlasti odbile prihvatiti, i dotjerano na stočni sajam na otvorenom. Nakon dva tjedna preživjeli folksdojčeri su prebačeni u logore Valpovo i Krndiju. Prilog je obogaćen dokumentima izdanim od partizanskih vlasti, fotografijama logora i popisom 19 utvrđenih žrtava.

Pojedinačni popis žrtava po mjestima završava na 852. stranici nabrojivši za mjesto Zrinski Topolovac 54 žrtve, s fotografijom spaljene zgrade općine koju su partizani spalili 29. studenoga 1942. godine.

Anita Blažeković u članku *Stradanje Crkve na području Bjelovarsko-bilogorske županije* (str. 853-855) daje podatke o stradanju svećenika (devet je ubijeno) i devastiranju i uništavanju crkvenih objekata. Neke su crkve pretvorene u staje, a groblja hrvatskih i njemačkih vojnika su preorana. Već 6. srpnja 1945. Vicko Krstulović, ministar unutarnjih poslova u vladi Federalne Države Hrvatske donosi

odluku o “uklanjanju vojničkih groblja okupatora” i u njoj su od ovih postupaka izuzeta grobišta i grobovi domobrana, međutim i oni su na bjelovarskom području uklonjeni.

Autori su došli do podataka o većem broju žrtava (vojne i civilne) koje nisu imale prebivalište u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji nego su iz drugih mjesta u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji te Sjedinjenim Američkim Državama. Opširni podaci o žrtvama dani su po županijama i mjestima u RH na 38 stranica. Iz BiH je upisano 57 žrtava, većinom pripadnici Hrvatske domovinske vojske. Popisano je čak 92 hrvatska vojnika za koje nisu pronađeni potpuni osobni podaci.

Na 12 stranica popisane su prešućivane žrtve iz ostalih dijelova RH i BiH iako nisu poginule na području Bjelovarsko-bilogorske županije niti su tamo imale prebivalište.

U 11. poglavlju dan je popis 593 pokopanih na ratnom groblju u Bjelovaru. Znanstveni savjetnik dr. Dubravko Habek istražujući povijest medicine grada Bjelovara i bjelovarskog kraja naišao je na popis pokopanih žrtava na bjelovarskom groblju sv. Andrije. Ovo ratno groblje je 1945. godine prekopano, poravnano, a danas je na njemu Bjelovarsko gradsko groblje. Popis pokopanih prepisan je u cijelosti s izvornog popisa koji su pisali (i to je zabilježeno) gradski grobari Milan Krsnik (grobar do 1944.) i Jozef Kubjenka (grobar od 1945.). Popis završava s podacima o četvorici pokopanih Kozaka, a dr. Habek konstatira: “Sve žrtve ratova imaju pravo biti objavljene, a njihove obitelji informirane o njihovim sudbinama. Na žalost, o nekima će tajne uvijek ostati pokrivene zemljom. Njihov identitet upisan je i u ovim spisima pojmom “nepoznati” (str. 916).

Autori donose i popis iz Mrtvarnika Bjelovarske bolnice gdje je upisano 29

umrlih od posljedica ranjavanja u razdoblju 9.4.1941. do 21.3.1945., a nepoznato je mjesto ukopa.

Posebno poglavlje čini 39 fotografija u boji o grobištima i spomen-obilježima prešućivanim žrtvama II. svjetskog rata i poraća na području bjelovarsko-bilogorske županije. Na nekim grobištima postavljeni su samo drveni križevi, a iz primjerice jedne legende pored fotografije saznajemo: "Ovdje su partizani početkom prosinca 1943. pobili 42 hrvatska domobrana. Strijeljanje je naredio Vlado Janjić - Capo."

Knjizi je dodan sažetak na dvije stranice koji je preveden na engleski i njemački jezik. Uz opširan popis izvora i literature dobro je došao popis kratica korištenih u ovoj opsežnoj knjizi od punih 975 stranica.

Bilo bi dobro sve ove podatke iskoristiti za više žrtvoslova po gradovima i općinama, a kojima bi bile dodane fotografije žrtava, grobova i više dokumenata i svjedočenja.

Šimun Penava

Ante NAZOR: *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih (Republika Hrvatska i Domovinski rat. Pregled političkih i vojnih događaja 1990., 1991.-1995./1998.)* (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, prosinac 2011.). 399 str.

Knjiga je objavljena dvojezično, na hrvatskom i engleskom jeziku, a glavni tekst je obogaćen popisom literature, popisom kratica, sažetcima, kazalima oso-

ba i mjesta, kao i brojnim fotografijama i kartama.

U knjizi autor nakon osobnog višegodišnjeg historiografskog istraživanja, kao i istraživanja drugih autora, donosi sintezu, odnosno pregled i pojašnjenje uzroka, tijeka i posljedica velikosrpske agresije na Hrvatsku i Domovinskog rata kao odgovora na tu agresiju. Autor u knjizi nastoji dati što jasniju i objektivniju sliku o pojedinim razdobljima velikosrpske agresije i Domovinskog rata, s ciljem pojašnjenja kontroverzi koje se pojavljuju, kako u domaćoj tako i u svjetskoj javnosti, odnosno literaturi. Razlog tomu je i priređivanje dvojezičnog teksta, na hrvatskom i engleskom jeziku. Autor analizira položaj Hrvatske od njenog osamostaljenja, preko ratnih zbivanja, međunarodnog priznanja, okupacije dijelova hrvatskog teritorija, hrvatskih oslobodilačkih akcija, uloge u ratu u Bosni i Hercegovini, do konačnog svršetaka rata na tim prostorima. Posebnu pozornost posvećuje uzrocima pobune Srba u Hrvatskoj, ulozi pobunjenih Srba u velikosrpskoj agresiji predvođenoj srbijansko-crnogorskim političkim vodstvom i JNA, procesima osamostaljenja Hrvatske i njenoga međunarodnog priznanja, ulozi prvoga hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana u stvaranju Hrvatske i njenoj obrani od agresora, ratnim i političkim zbivanjima u Bosni i Hercegovini i ulozi Hrvatske u tim zbivanjima, najznačajnijim hrvatskim vojnim akcijama i operacijama, ratnim stradanjima, mirovnim pregovorima, ulogom međunarodne zajednice u ratnim i političkim zbivanjima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, te posljedicama velikosrpske agresije. Rat je bio obilježen ratnim zločinima, organiziranim i pojedinačnim, te se autor posebice posvetio njihovoj analizi i sudenijama pred međunarodnim sudom u Hagu, analizirajući posebice presude hrvatskim generalima Anti Gotovini, Mladenu Markaču i Ivanu Čermaku.

Pri izradi navedene knjige autor koristi sve dostupno arhivsko gradivo i postojeću literaturu, a posebno značajnu ulogu u rasvjetljavanju navedene problematike doprinose izvori nastali djelovanjem političkog i vojnog vodstva pobunjenih Srba. Kroz te izvore dobivamo uvid u glavna vojna i politička zbivanja, koja smo poznavali samo iz hrvatskih izvora, posebice njihov odnos prema jugoslavenskom vodstvu, prema vodstvu Srba u BiH, kao i prema međunarodnoj zajednici. Značajan doprinos spoznajama o ratnim događanjima u Hrvatskoj imaju i spoznaje o potezima vodstva pobunjenih Srba vezanim uz akciju *Oluja* i odlazak većine srpskog stanovništva s dotad okupiranih područja Hrvatske, a u kontekstu optužbi na račun hrvatskog vodstva za etničko čišćenje.

Ova knjiga je veoma značajan korak k osvjetljavanju najnovije hrvatske povijesti, te doprinosi njenom boljem razumijevanju u okolnostima kontroverznih tumačenja ratnih zbivanja u Hrvatskoj 1990-tih, kako u domaćoj tako i u međunarodnoj historiografskoj, političkoj i svekolikoj javnosti. Cilj ove knjige nije zatvaranje rasprave i davanje konačnog suda u tumačenju navedene problematike, nego naprotiv poticaj znanstvenicima na daljnje istraživanje, neopterećeno političkim i emotivnim predrasudama, kojima je javnost obasuta u svakodnevnom medijskom i publicističkom šarlatanstvu.

U ovoj se knjizi na temelju arhivskih izvora, kao i literature, sustavno i temeljito prikazuje razvoj političkih i vojnih prilika u Hrvatskoj, kroz proces njenog osamostaljenja, pobune Srba u Hrvatskoj, velikosrpske agresije, okupacije dijelova hrvatskog teritorija, ratnih i političkih zbivanja u Bosni i Hercegovini, unutarnjopolitičkih odnosa u Hrvatskoj, njen međunarodni položaj, oslobodilačke vojne operacije, mirovne sporazume i ratne posljedice. Činjenica da je knjiga prvi rad ove vrste, te da je pisana na

hrvatskom i engleskom jeziku, dovoljno govori o njenoj vrijednosti. U svakom slučaju autor daje odgovore na mnoga do sada nerazjašnjena pitanja, što će dati novi poticaj razvoju historiografske struke u Hrvatskoj, napose o povijesti Hrvatske od osamostaljenja do danas.

Uz veoma širok zahvat problematike koju autor analizira, posebno je važno naglasiti znanstveno-analitički pristup politički osjetljivoj tematici, koja je zbog svoje aktualnosti podložna emotivnim utjecajima i interesu vrlo širokog kruga, kako znanstvene, tako političke, ali i sveopće javnosti. Autor kroz jasan tematsko-kronološki pristup omogućuje čitatelju lako snalaženje u kompleksnosti sadržaja. Knjigu odlikuje sustavnost u izlaganju, jednostavan i lijepi stil, koji će omogućiti svim zainteresiranim čitateljima, pa i onim koji ne prate stručnu literaturu, lako praćenje teksta. Posebno je značajno što je tekst preveden i na engleski jezik, što će omogućiti lakšu dostupnost znanstvenim spoznajama o velikosrpskoj agresiji i Domovinskom ratu, kako znanstvenicima tako i svim zainteresiranim čitateljima diljem svijeta. Bogatstvo ilustracija, posebice fotografija i karata, omogućuje čitateljima vizualni doživljaj događaja opisanih u tekstu.

Miroslav Akmadža

Ilok i iločki kraj u Domovinskom ratu, ur. Dražen ŽIVIĆ (Ilok: Grad Ilok, Muzej grada Iloka, Gradska knjižnica i čitaonica Ilok, 2011.). 107 str.

Nastojanja da se iskustva Domovinskog rata s lokalnih razina adekvatno prezentiraju najširim čitateljskim krugovima predstavljaju vrijedan doprinos mozaiku ove tematike. Brojne lokalne zajednice već su prepoznale značaj prezentiranja svoje uloge u zbivanjima tijekom osamostaljivanja Republike Hrvatske i velikosrpske agresije. *Ilok i iločki kraj u Domovinskom ratu* pripada u ovu skupinu, no vrijedi istaknuti kako je ovo djelo dodatak već postojećoj literaturi koja se bavi ovim gradom i krajem u Domovinskom ratu. Time je zasluga idejnih pokretača ovog djela veća, jer su ovom knjigom ukazali na potrebu kontinuiranog publiciranja novih i sveobuhvatnijih spoznaja unutar zadane tematike, što, nažalost, nije slučaj u mnogo većim sredinama u usporedbi s Ilokom.

Knjiga *Ilok i iločki kraj u Domovinskom ratu* sastoji se od 10 priloga u kojima su autori rekonstruirali, analizirali te evocirali sjećanja na zbivanja s početka 90-ih godina 20. st. na krajnjem istoku hrvatske države. Autori priloga su uglavnom protagonisti i svjedoci zbivanja od 1990. – 1998. (lokalni političari, branitelji, građani), uz vrijedan obol historiografa (Darko Vitek, Natko Martinić Jerčić, Ante Nazor). Poslije uvodne riječi urednika D. Živića, uvod u djelo nastavlja se s radom D. Viteka o bogatom povijesnom naslijeđu Iloka i iločkog kraja. U kraćim crtama opisan je civilizacijski kontinuitet ovog prostora, koji potvrđuju arheološka istraživanja koja se dotiču samih početaka sjedilačkog načina življenja (od razdoblja neolitika do željeznog doba) do rimske prisutnosti na ovom području, a

nastavlja se isticanjem najvažnijih značajki srednjovjekovnog razdoblja (plemenitaška obitelj Csák-Iločki, prisutnost franjevačkog reda, visoka urbaniziranost u spletu s crkvenim značajem Iloka kao hodočasničkog odredišta) koji su omogućili razvojni uzlet Iloka koji je prekinuo dolazak Osmanlija. Rad završava opisom naseljavanja demografski opustošenog iločkog i srijemskog prostora nakon oslobođenja od Osmanlija, koji je, uz popratni gospodarski napredak Iloka i okolice, omogućio multietnički karakter regije, koji su veliki povijesni potresi, poput svjetskih ratova, pomalo, ali sigurno nagrizzali. Sljedeći suautorski rad N. Martinića Jerčića i A. Nazora, dvojica Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata u Zagrebu, ponudio je rekonstrukciju društveno-političkih zbivanja s kraja 80-ih i početka 90-ih godina 20. st, s osvrtom na Ilok i iločki kraj. Pored rekonstrukcije, njihov rad ponudio je i brojne faktografske podatke koji svjedoče o počecima političke tranzicije iz jednopartijskog u pluralno demokratsko društvo održavanjem prvih slobodnih višestranačkih izbora 1990. na republičkoj i lokalnoj (općinskoj) razini. Pogoršanje međunacionalnih odnosa na ovom području, kao rezultata sve militantnije i separatistički usmjerene politike Srpske demokratske stranke, potpomognute beogradskim političko-vojnim establišmentom, vodio je neizbježnoj eskalaciji ratnog sukoba, odnosno nametanjem rata Hrvatskoj. Geografski položaj Iloka i iločkog kraja uz samu granicu sa Srbijom, koja je bila ishodišna baza nastupajućim snagama Jugoslavenske narodne armije (JNA) prema Vukovaru i Vinkovcima, primorao je lokalne čelnike da, uz oskudna sredstva koja su imali na raspolaganju, organiziraju i izvrše pripreme za predstojeću agresiju. U radu se navode i prve incidentne situacije između pripadnika hrvatskih vojno-redarstvenih snaga i postrojbi JNA na iločkom području, kao uvod u izbijanje otvorenog

ratnog stanja na području vukovarske općine koncem kolovoza 1991. Idući prilog predstavljaju izvatici iz kronologije zbivanja na iločkom području (autori Petar Čobanković, Mate Brletić), počevši od ožujka 1991., kada u selima vukovarske općine nastanjenima većinskim srpskim stanovništvom bivaju blokirane prometnice, zaključno sa 17. listopada 1991., kada najveći broj Iločana i stanovnika ostalih naselja, poslije ultimatumata predstavnika JNA te krajnje nepovoljnog taktičkog položaja (odsječenost i blokada iločke enklave) i konstelacije snaga, napušta svoje domove i odlazi u progonstvo. Iduća tri priloga (autori Tomislav Rukavina, Pero Ćorić, Stanko Bošnjak) rekonstruiraju zbivanja iz susjednih naselja Bapske, Šarengrada i Mohova. U njima se posebice ističu sukobi sa snagama JNA tijekom rujna i listopada 1991., budući da su ova naselja predstavljala isturene položaje obrane iločkog kraja. U opisima sukoba napose dominira iščitavanje ratne svijesti i psihoze branitelja i civila s ovog područja, suočenih s neusporedivo nadmoćnijim protivnikom te neizvjesnom sudbinom. Razdoblje progonstva stanovnika Iloka i iločkog kraja opisano je u dva priloga autora Mate Batorovića. Premda razasuti diljem Hrvatske (Slavonija, Podravina, Prigorje, Zagorje, Dalmacija, Međimurje), pa i inozemstva, iločki prognanici su se okrenuli aktivnostima kojima su upozoravali na svoj položaj te njegovali tradiciju i sjećanje na zavičaj. Treba istaknuti kako je, početkom 2001., Ured za prognanike Vlade Republike Hrvatske registrirao 6258 prognanika s iločkog područja, dok je pojedinačno najveća koncentracija prognanika s ovog područja zabilježena u Zagrebu (1360 osoba), gdje je, po dolasku prognanika, formiran Zavičajni klub žitelja grada Iloka i okolice, a posredstvom ovog kluba je pokrenuta inicijativa za osnivanje Udruge prognanika Republike Hrvatske. Njihove djelatnosti su se svodile na susrete s predstavnicima

vlasti, pokretanje peticije za povratak, prikupljanje podataka o prognanicima/stradalnicima i dokumentacije o stanju na okupiranom području te druge administrativne poslove. Povrh toga, značajan trud ulagali su u folklorne i vjerske manifestacije kojima su čuvali svoje bogato zavičajno nasljeđe. Posredstvom i angažmanom svojih vjerskih predstavnika, prognani Iločani su ostvarili međunarodno prijateljstvo, na obostranu korist, s austrijskom župom i gradom Liebochom, a vrijedi napomenuti kako je zaslugom iločkih franjevacu među mladima organiziran intenzivan kulturno-prosvjetni rad, koji je uključivao glazbene sekcije i prognaničke knjižnice. Značajan je bio i angažman djelatnika Muzeja grada Iloka, koji su uspjeli nastaviti rad iločkog muzeja u progonstvu, a doprinos promociji kulturnog blaga iločkog kraja dao je i Kulturni centar grada Iloka. Pored zavičajnih, vjerskih i kulturno-prosvjetnih organizacija, u progonstvu je s radom nastavila lokalna samouprava grada Iloka koja je, usprkos brojnim teškoćama uzrokovanim mahom limitiranim materijalnim sredstvima, koordinirala rad i pomagala nastojanja prognanih Iločana te, na koncu, pripravna dočekala završetak mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja. Drugi prilog o razdoblju prognanstva se sastoji od kronologije zbivanja od listopada 1991. do 15. siječnja 1998. Vjerojatno najintrigantniji prilog u ovoj knjizi je onaj o životu u Iloku pod srpskom okupacijom. Nakon odlaska u prognostvo većeg dijela njegovih stanovnika, u Iloku je ostalo oko dvije tisuće Hrvata i Slovaka, čiji se broj, u nesnošljivim uvjetima okupacije i stalne životne ugroze, konstantno smanjivao. Autorica ovog priloga, Marija Pletikapić, nastavnica u iločkoj osnovnoj školi, evocirala je svoje uspomene na najvažnije sekvence života u okupiranom Iloku. U njemu svjedoči o proganjanju nesrpskog stanovništva, konstatnom šikaniranju i narušavanju osnovnih ljudskih prava te

sustavnoj i prisilnoj srbizaciji Iloka kojom se nastojalo uništiti tragove postojanja hrvatskog etničkog korpusa na ovom području. Posljednji prilog odnosi se na proces mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja, autorice Vesne Škare Ožbolt, koja je, kao predsjednica Odbora za mirnu reintegraciju, bila sudionica ovih zbivanja, a knjiga završava pogovorom Marka Samardžije, uglednog kroatista i jezikoslovca.

Dodatak tekstovnim priložima su popratne ilustracije, koje se odnose na zemljovide (Vukovarsko-srijemska županija, zatim Ilok i naselja iločkog kraja od rimskog do modernog razdoblja), raznovrsne preslike (denar, statut, grbovlja, različita dokumentacija), fotografije ratnih i poratnih zbivanja (oštećeni kulturni i sakralni objekti, život u progonstvu) te tabličnih demografskih pokazatelja. Pored popisa korištene literature i izvora, vrijedan dodatak publikaciji predstavljaju sažetci na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku.

Na koncu, premda ova publikacija ne predstavlja izvorno znanstveno djelo, ona može poslužiti kao ogledan primjer djela u kome je, zajedničkim naporima autora – lokalnih suvremenika događaja 1990.-1998. i struke (historiografa) – sažeta potresna povijest Iloka i iločkog kraja u Domovinskom ratu.

Mladen Barać

Vukovaraždin 1991.: Zasebna postrojba Policijske uprave Varaždin, ur. Ivan PISKAC (Varaždin: Zasebna postrojba Policijske uprave Varaždin, 2011.). 368 str.

Publikacija je posvećena sudjelovanju pripadnika Policijske uprave Varaždinske (policijske stanice Čakovec, Ivanec, Ludbreg, Novi Marof, Varaždin) u obrani Vukovara i Borova Naseља 1991. Nakon uvodnog slova koje se sastoji od priloga koje potpisuju članci Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske od osamostaljenja hrvatske države do konca 2011., zatim poznati sudionici vukovarske bitke, ratni članci Grada Varaždina i Varaždinske policijske uprave te predstavnici Hrvatskog društva logoraša srpskih koncentracijskih logora, uvod u djelo nastavlja se poglavljem dr. Ante Nazora, ravnatelja Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata. Nazorov prilog se sastoji od pregleda najvažnijih datuma u procesu stvaranja i obrane samostalne hrvatske države, s glavnim osvrtom na razdoblje 1990. – 1991. Jezgrovito, ali i sveobuhvatno, Nazor ističe sve najznačajnije političko-vojne čimbenike velikosrpske agresije na Republiku Hrvatsku, nakon čega slijedi najznačajnije i, mjereno po straničnom opusu, najveće poglavlje publikacije, koje se odnosi na sjećanja vukovarskih branitelja, varaždinskih policajaca.

Autori su u svojim priložima evocirali sjećanja s vukovarskog ratišta, počevši od dolaska 185 pripadnika Zasebne postrojbe varaždinske Policijske uprave u Vukovar 11. rujna 1991., premda su njezini policijski djelatnici upućivani u ispomoć na područje Policijske uprave

Vukovarsko-srijemske još od konca lipnja iste godine. Uz opise prvih dojmova u vezi priprema i odlaska na vukovarsko područje, raspoređivanja na obrambenim položajima u Borovu naselju i upoznavanja terena i domaćih suboraca, veže se i iskustvo sveopćeg napada udruženih snaga Jugoslavenske narodne armije (JNA) i srpskih paravojskih postrojbi na Vukovar 14. rujna, koji je na ispit stavio sve obrambene potencijale i sposobnosti vukovarskih branitelja, uključujući i nedavno pristiglih varaždinskih redarstvenika, koji su ubrzo uvidjeli kako će njihovi zadaci biti posve drugačiji od uobičajenih policijskih zadataka koje su dotada obavljali. U tjednima što su uslijedili, Varaždinci postaju jednim od glavnih oslonaca obrane Borova naselja, posebice se istaknuvši u protuoklopnoj borbi te rukovanju malobrojnim topničkim oružjima (minobacačima) u posjedu branitelja. Štoviše, u opisima pojedinih napada udružene JNA i srpskih paravojskih jedinica, ističe se kao presudan adut vukovarske obrane upravo prisutnost te borbeno umijeće pripadnika varaždinske Zasebne postrojbe. U ovim opisima dominiraju snažni emotivni naboji, koji, usprkos tome što su nastali godinama nakon proživljenog iskustva, nisu mnogo izgubili na afekciji. Primjer navedenog su rekonstruiranja traumatičnih zbivanja u kojima su autori svjedočili pogibijama svojih suboraca, iskustvu straha i tjeskobe od nadmoćnijeg neprijatelja i izgledne smrti, frustraciji izazvanoj neposjedovanjem dovoljne količine naoružanja i streljiva u odnosu na agresora te osjećaju napuštenosti i prepuštenosti sudbini, pomiješanih s fizičkom i psihičkom iscrpljenošću, pogotovo u zadnjim tjednima i danima obrane. Dakako, kao kontrast ovim emocijama zabilježene su i kratkoročne pojave radosti, zadovoljstva i ponosa nakon uspješno obavljenih zadataka te ostalim svakodnevnim pojavama (uživanje u oskudnim obrocima i rijetkim cigaretama nakon višesatnih ili višed-

nevnih borbenih angažmana do humora nastalog u primoranosti na brojne improvizacije kako u borbama, tako i u ostalim situacijama), koje su, posljedično, jačale prisnost među braniteljima i pružale im nadu kako će njihovi naponi i osobne žrtve rezultirati uspješnom obranom Vukovara. Treba napomenuti kako pripadnici varaždinske Zasebne postrojbe nisu bili isključivo vezani uz obrambene položaje u Borovu Naselju, već su, prema potrebi, pružali pomoć i u ostalim dijelovima grada (Sajmište, Priljevo, Lužac). Recipročno, odmakom vremena i stezanjem agresorskog obruča oko grada povećavali su svoj angažman na obrambenim linijama, čime su podizali svoj ugled među Vukovarcima, kako među braniteljima, tako i među civilnom populacijom, ali i trpjeli sve izrazitije gubitke u vlastitim redovima, koji će, do okončanja obrane, doseći broj od 21 poginulog (uključujući i zapovjednika postrojbe Vjekoslava Cerovečkog), 5 nestalih i 66 ranjenih policijskih djelatnika. Svoju privrženost Vukovaru i njegovim stanovnicima Varaždinci su sačuvali do samog kraja bitke za Vukovar, budući da manji broj pripadnika njihove postrojbe odlazi u proboj, dok ih većina ostaje dijeliti sudbinu s Vukovarcima. Nakon pada Vukovara, 119 pripadnika Zasebne postrojbe Policijske uprave Varaždinske odvedeno je u srbijanske koncentracijske logore Stajićevo, Sremsku Mitrovicu, Novi Sad i Beograd. Sjećanja na razdoblje provedeno u zarobljeništvu obiluju potresnim detaljima, naročito prigodom opisa tortura i mučenja od strane srbijanskih uzničara. Nakon poglavlja sjećanja na borbe u Vukovaru i razdoblje zarobljeništa, idući prilog sastoji se od detaljnih popisa poginulih, umrlih i nestalih pripadnika postrojbe, koje, potom, nadopunjuju podaci o ranjenim i preživjelim suborcima. Popisi uključuju dodijeljena priznanja i odlikovanja za ratni put te ratne zasluge postrojbe i njezinih pripadnika. Knjiga završava pogovorima urednika i aktualnih čelnika Policij-

skih uprava varaždinske i međimurske te izvatkom iz recenzije.

Ukupnu kvalitetu publikacije prate i izvrsni ilustrativni dodaci koji uključuju fotografije pripadnika postrojbe u Vukovaru, kartografiju vukovarskog ratišta kao i preslike ratne dokumentacije (dnevna izvješća, dopisi i sl.).

Zaključno, *Vukowaraždin 1991.: Zasebna postrojba Policijske uprave Varaždin* nije jedno od mnogobrojnih djela s tematikom vukovarske bitke koje se utapa u sadržajnom prosjeku. Pred čitateljima se nalazi izuzetno zanimljivo djelo, u kome se izostanak većeg stručnog upliva nije negativno odrazio na ukupnu vrijednost. Štoviše, prilozi pripadnika postrojbe, bliski esejističkom stilu, konceptualno su preinačeni u svojevrstu kronologiju, s brojnim faktografskim podacima i pojašnjenjima vukovarskih ratnih okolnosti koji zaslužuju pažnju i stručnih proučavatelja vukovarske bitke. Osobni doživljaji tragične vukovarske epizode interpretirani su osebnim naratorskim vještinama autora koje čitatelja neće ostaviti ravnodušnim. Stoga nije pretjerano reći kako se radi o publikaciji koja je zaslužila ući među najznačajnija ostvarenja ove tematike, na veliko priznanje njezinim ostvariteljima.

Mladen Barać

Miroslav GAZDA: *Zločin za koji još nitko nije odgovarao: Humljani, Balinci, Četekovac, Čojlug, Krasković, Hum, Voćin* (Cerna: Admiral tisak; Virovitica: Zajednica Udruga HVIDR-a Virovitičko-podravske županije, 2011.). 224 str.

Autor knjigu započinje kratkim prikazom povijesti Hrvatske od 1918. do Domovinskog rata ilustriranim s više zemljopisnih karata. Člankom „Specijalni rat, priprema opravdanja za zločine“ (str.10) izvrsno je ilustriran promidžbeni, specijalni rat kojim srpski tisak u režiji Jugoslavenske narodne armije (JNA) donosi popis hrvatskih branitelja koje optužuju za navedene zločine nad srpskim civilima. Popis je iznuđen od zarobljenog hrvatskog branitelja, pisan rukom. Autor se s pravom pita kako se ne navodi ni jedno ime žrtve, niti jedan identifikacijski podatak o žrtvama.

Kronologija je opsežna i započinje s 13. svibnja 1990. kad JNA razoružava Teritorijalnu obranu (TO) u Orahovici i oružje odnosi u vojarnu JNA u Našice pa do 15. prosinca 1991. kad Hrvatska vojska i pripadnici MUP-a RH oslobađaju zauzeta područja zapadne Slavonije. Iz kronologije saznajemo da su „srpski ekstremisti“ već u svibnju 1991. minirali željezničku prugu između Virovitice i Daruvara. U mjestu Pušina sa zgrade Mjesnog ureda nekoliko puta u svibnju i lipnju je skidana i paljena zastava RH. U kronologiji su opširno opisana sva događanja u ljeto i jesen 1991. s imenima poginulih, ranjenih, nestalih i zarobljenih. Autor agresora naziva „pobunjeni Srbi“, „četnici“, „pripadnici srpskih paravojskih formacija“, „domaći Srbi“, a posebno razlikuje „pridošle četnike iz Srbije“.

Nakon kronologije opširnije se opisuju događaji napada na policijsku ophodnju 11. kolovoza 1991., a zatim zločin nad Hrvatima u selima Balinci, Četekovac i Čojlug 4. srpnja 1991. kad je ubijeno 24 civila. Sve je ilustrirano i dokumentirano i liječničkim obdukcij-skim nalazima. Iz *Medicinskog vjesnika* (1991.) donesene su preslike obdukcij-skog nalaza za tri osobe koje su bile označene inicijalima, a autor je rukom dopisao ime i prezime. Fotografije ubijenih i masakriranih su jezive za gledanje i dobro je što su manjeg formata.

Svjedočenja su brojna i izravna, a uz ime i prezime svjedoka trebalo je barem navesti godinu rođenja.

Za ovaj zločin optužnica je podignuta 1994. protiv 43 osobe, a osuđena su samo trojica.

Voćinska tragedija počinje citiranjem više objavljenih izvora, da bi se ukratko opisalo mjesto i opširni opis početka agresije u tom području. JNA je dovela oko 200 dragovoljaca Banjalučkog korpusa JNA i smjestila u logore Sekulinci i Gudnoga, zatim oko 100 pripadnika Srpskog pokreta obnove iz Čačka i Valjeva, 80 četnika "Crna ruka". Četnički vojvoda Vojislav Šešelj dolazi u Voćin koncem rujna 1991. i dovodi oko 200 četnika i smješta ih u osnovnu školu.

Koliko su ojačale snage pobunjenih Srba pokazuje i izlaženje novina *Ratni bilten Gudnoga* u listopadu 1991. Naslovnica je nacrtana rukom, ćirilicom: RATNI BILTEN GUDNOGA BROJ 1. GUDNOGA, OKTOBAR 1991. Tekst je pisan pisačim strojem latinicom. Iz preslike nekoliko stranica saznajemo: „Kroz dosadašnji period zaštite i borbe u obrani od napada ustaša nijedno naše mjesto nije stradalo... Kako znamo da su žene i nejač sklonjeni iz kriznog područja... Dosta uspješnom akcijom naših teritorijalaca velikim dijelom je neutralizirano najveće ustaško uporište Četekovec, bez

ijednog povređenog našeg borca...” (str. 141). Iz biltena saznajemo da su poginula četiri borca i to: Teodor Kuzmić, Boro Popović, Jovica Huzadžić i Živko Milaković "u izvršenju zadataka". Ostali povrijeđeni stradali su u samoinicijativnim akcijama.

Na 17 stranica objavljen je samo dio vojne kartoteke ustroja i naoružanja 1. bataljuna XII. slavonske udarne brigade koju su zarobili pripadnici Hrvatske vojske 14. i 15. prosinca 1991. Iz kartoteke je nedvojbeno vidljiv ustroj, ratni raspored, osnovni osobni podaci pojedinaca, uključivanje u ratnu jedinicu, vojna osposobljenost, zaduženo naoružanje, serijski broj zaduženog naoružanja, čin i ratna jedinica.

Pojedinačno planirana ubojstva su opširno opisana s imenima napadača četnika koje su žrtve prepoznale. Zločin u Voćinu 13. prosinca 1991. je ilustriran skicama žrtava po ulicama i imenom žrtve.

Nakon detaljnog popisa žrtava u Voćinu dan je popis stradanja objekata od Katoličke crkve iz 15. stoljeća, koja je potpuno razorena, do tvornica, a privatnih kuća preko 200 je spaljeno zajedno s gospodarskim zgradama.

Nekoliko svjedočenja bi trebalo biti potkrijepljeno podacima o svjedoku, kao i o vremenu davanja iskaza i o tome gdje je iskaz arhiviran.

Preslike presude Okružnog suda u Osijeku o procesuiranju počinitelja za zločine silovanja i zatvaranje žrtve u kontejner na lageru Gudnoga dane su uz molbu zaštite imena silovane.

Uz preslike novinskih članaka nisu napisani datumi objavljivanja, a neki su toliko sitni da su nečitljivi.

Na 24 stranice (str. 167-190) su podaci o osumnjičenima za počinjene zločine "s područja Voćina i okolnih mje-

sta, na području Slatine i drugi, uključeni u masakr u Voćinu i lageru Sekulinci te Humu, u periodu od 8. mj. 1991. do 13.12.1991. god. a prepoznati od mještana za vrijeme vršenja zločina i prema tekstovima objavljenim u tisku“ (str. 167)

Koordinacija braniteljskih udruga iz Domovinskog rata Virovitičko-podravske županije šalje 9. travnja 2010. peticiju Državnom odvjetništvu RH da se procesuiraju ratni zločini u Humljanima, Balincima, Čojlugu, Četekovcu, Humu, Voćinu i Levinovac-Pivnici koju potpisuju 42 udruge s tog područja i s gorčinom konstatiraju da se mnogi počinitelji vraćaju u Republiku Hrvatsku ili nesmetano dolaze iz drugih država, a da nitko ne poduzima zakonske mjere prema istima.

Od 121 popisane žrtve samo uz 26 je stavljena crno bijela fotografija. Vjerujem da bi autor Miroslav Gazda donio i ostale fotografije, ali ih nije imao, što je dokaz koliko su kuće temeljito rušene i paljene zajedno sa žrtvama.

Zaključak na tri stranice nažalost nije preveden na neki strani jezik.

Ova knjiga je dobrodošla nakon dvadeset godina od počinjenog zločina i treba je u drugom izdanju proširiti novim dokumentima, fotografijama i popisom literature koji nedostaje u ovom izdanju.

Šimun Penava

Anđelko MIJATOVIĆ: *Otkos-10: prva uspješna oslobodilačka operacija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji 1991. godine* (Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011.). 319 str.

Monografija Anđelka Mijatovića *Otkos-10* podijeljena je u 14 poglavlja. U prvom poglavlju na trideset stranica autor je dao opširnu genezu velikosrpskog scenarija u Republici Hrvatskoj, od srbizacije zapovjedne strukture JNA 1980-ih godina, marginalizacije utjecaja republičkih političkih vodstava i stavljanja republičkih Teritorijalnih obrana (TO) pod nadzor Jugoslavenske narodne armije (JNA).

Događanja od 1989. do sredine 1992. napisana su pregledno i ilustrirana odabranim fotografijama kako bi i svakom srednjoškolu bilo jasno što se to dogodilo u Hrvatskoj.

Velikosrpski scenarij za Zapadnu Slavoniju razvijao se u skladu s velikosrpskim programom, tako od 7. siječnja 1991. kad se osniva “Srpsko nacionalno vijeće Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema” u Šidskim Banovcima pa do izbornih skupština Srpske demokratske stranke na kojima se dogovara da Pakrac bude sjedište “Srpske Autonomne oblasti Zapadna Slavonija”. Kako u Pakracu nema natpolovične većine Srba, već u siječnju 1991. traže da se provede referendum i Pakracu priključe 31 mjesna zajednica iz drugih općina. Slijedi kronologija osnivanja raznih tijela srpskih oblasti do 19. prosinca 1991. kad sve tri pobunjeničke

Skupštine donose Ustav Republike Srpske Krajine.

U cijeloj Zapadnoj Slavoniji pobunjeni Srbi uz pomoć JNA ustrojavaju određene teritorijalne obrane tako da taj broj prelazi 7000 pripadnika naoružanih s više od 100 tenkova i do 150 komada topničkog oružja velikog kalibra. Autor sve podatke potkrepljuje dokumentima.

Nova demokratski izabrana vlast u RH pripremala se za obranu hrvatske države od povećanja broja policajaca do osnivanja ZNG-a, autor gotovo udžbenički donosi podatke koje ilustrira fotografijama, oznakama policije, ZNG-a i HV-a, a zatim opširno dokumentira ustroj obrane po općinama: Virovitica, Slatina, Bjelovar, Grubišno Polje, Daruvar, Pakrac, Novska, Nova Gradiška, Orahovića i Požega. Tako se može saznati da je u Grubišnom Polju iz Doma zdravlja otišlo 13 zdravstvenih radnika srpske narodnosti, a preostalih 4 liječnika osiguralo je danonoćnu zdravstvenu skrb.

Da je obrana dobro pripremljena pokazuje i podatak da je Narodna zaštita osiguravala sedamdeset bunara na području općine Grubišno Polje. U očekivanju ratnih sukoba Hrvati se ponegdje samoinicijativno organiziraju za obranu, tako je u selu Badljevinu već u siječnju 1991. osnovan Dobrovoljački nenaoružani odred s 52 pripadnika koji poslije postaje Odred Narodne zaštite. Kako se naoružavalo i dolazilo do oružja dokazuje i svjedočenje generala Miljenka Crnjca o uzimanju starih pušaka iz kabineta osnovnih i srednjih škola u Požegi i prilogodavanju za borbeno djelovanje.

Oružana pobuna policajaca srpske narodnosti u Policijskoj postaji Pakrac 1. ožujka 1991. dokumentirana je i ilustrirana s 8 fotografija. Pravi napadi srpskih pobunjenika uz pomoć JNA počinju od lipnja 1991. kad napadaju i ubijaju hrvatske policajce, postavljaju barikade, zarobljavaju uglednije Hrvate, osnivaju

zatvore i logore, npr. logor u Bučju osnovan je 17. 8. 1991. i u njemu su pobunjeni Srbi zatočili oko 300 hrvatskih branitelja i civila, ubili 75, a nestalo je 124 zatočenika.

Autor detaljno opisuje sva događanja u kolovozu 1991. od Požege do Gradiške, sve je ilustrirano i obogaćeno zemljovidima na kojima zorno vidimo da je 18. 8. 1991. JNA prešla preko Save na državni teritorij RH. Bila je to "329. oklopna brigada 5. korpusa JNA sa 13 tenkova, 8 oklopnih transporterata, sedam PAT-ova s ročnom vojskom, rezervistima i srpskim dragovoljcima" (str. 128).

Početkom rujna 1991. JNA izbija na autocestu, a pobunjeni Srbi zauzimaju Okučane i ovladavaju autocestom Zagreb – Lipovac, i pod svoj nadzor stavljaju veći dio prostora između rijeke Save, Nove Gradiške, Novske, Lipika i Pakraca i tako su gotovo prekinuli vezu s istočnom Hrvatskom.

U 10. poglavlju saznajemo pojedinosti oko blokada i oslobađanja vojarni i drugih objekata JNA u Zapadnoj Slavoniji koje su hrvatske oružane snage obranile od 15. do 19. 9. 1991. U drugoj polovici rujna 1991. hrvatske snage uspijevaju obraniti neka sela i gradove pa je tako na pakračko-lipičkoj bojišnici u dužini 40 km oko 500 branitelja pripadnika MUP-a, ZNG-a i dragovoljaca odolijevalo napadu pet tisuća pripadnika JNA.

U listopadu 1991. neprijatelj napada u svim smjerovima, hrvatske snage se brane, ali u nekim dijelovima ne odolijevaju, dolazi do raspada sustava hrvatske obrane i napuštanja obrambenih položaja. Kako je spriječeno ono najgore od 6. listopada 1991. i kako je ustrojena operativna grupa „Posavina“ saznajemo od 169. do 190. stranice.

Iako knjiga nosi naslov "Otkos 10", tek od 190. stranice počinje opis operaci-

je "Otkos-10" sa zemljovidom ispod kojeg piše: Prikaz prve uspješne oslobodilačke operacije OSRH u Domovinskom ratu "Otkos-10". Opisane su pripreme, uzroci, događanja od 6. do 30. listopada, zatim je dan Operativni položaj hrvatskih postrojbi, podaci o neprijateljskim snagama, rasporedu, o borbenim djelovanjima u tri smjera (sjeverozapadnom, južnom i sjevernom smjeru) i odnosu snaga.

Pobrojane su sve postrojbe s pripadnicima, a posebno je u tablicama zapisan svaki zapovjednik od Operativne zone do zapovjednika odreda Narodne zaštite. Popis poginulih, ubijenih i ranjenih pripadnika hrvatskih oslobodilačkih snaga i civilnih žrtava je samo pobrojan bez opširnijih podataka kao npr. godina rođenja.

U 14. poglavlju obrađene su oslobodilačke operacije "Orkan-91" i "Papuk-91". U operaciji "Orkan-91" uništeno je 21 neprijateljsko uporište i oslobođeno 675 četvornih kilometara hrvatskog državnog teritorija s 28 naselja, a u operaciji "Papuk-91" oslobođeno je 1230 četvornih kilometara sa 110 naselja.

Poglavlje je ilustrirano s pet zemljovida i čak 40 fotografija iz kojih je vidljivo kolika je bila hrvatska braniteljska odlučnost i razmjeri neprijateljeva razaranja i paljenja. Sarajevskim sporazumom od 2. siječnja 1992. sklopljenim između predstavnika Hrvatske vojske i JNA o prekidu vatre zaustavljene su nove oslobodilačke operacije.

Sažetak na pet stranica preveden je na engleski jezik. U knjizi je 208 ilustracija, a za svaku je u posebnom poglavlju navedeno otkuda je preuzeta, za sve one za koje je to bilo moguće utvrditi naveden je njihov autor. Izvori i literatura podijeljene su na: raščlambe, dokumenti, svjedočenja, predavanja, djela i izvještaji-studije-članci.

Autor je koristio podatke iz nekoliko rukopisa kao npr. general pukovnik Miljenko Crnjac: *Hrvatska obrana 1991. godine u Požeštini*, što bi trebalo što prije objaviti. Knjizi je dodano imensko i zemljopisno kazalo i bilješka o autoru s fotografijom.

Zanimljivo je da rukopis ima sedam recenzenata, od kojih su pet zapovjednici HV-a i dva povjesničara-znanstvenika za Domovinski rat. Nije objavljen ni jedan izvadak iz recenzije što je, vjerujem, autor ostavio za drugo prošireno izdanje.

Šimun Penava

Novica SIMIĆ: *Operacija "Koridor-92"* (Banja Luka: Boračka organizacija Republike Srbije, 2011.). 479 str.

Nadasve intrigantna i uvijek aktualna tematika rata u Bosanskoj Posavini 1992. dobila je još jedan naslov u svoju, zasad, oskudnu zbirku. Za razliku od dosadašnjih uradaka hrvatskih autora (ponajviše suvremenika ili sudionika ovih događaja s vojne ili političke razine), u ovom slučaju radi se o pogledu sa suprotne srpske strane, uobličenom u publikaciji Novice Simića s naslovom *Operacija "Koridor-92"*. Ne treba posebno podsjećati kako ova povijesna epizoda ima nadasve emotivan karakter za stanovnike obje Posavine. Ona se veže uz kontekst srpskog osvajanja najvećeg dijela Bosanske Posavine 1992., koje je posljedno izmijenilo mnoge osobine ovog prostora, a ponajviše etnički sastav na štetu nesrpskog stanovništva, od kojih je najveći dio svoj izbjeglički i prognanički put započeo (i znatnim dijelom završio)

u slavonskoj Posavini, koja je svoj obol, osim smještaja i brige o desetcima tisuća prognanih i izbjeglih, dala i aktivnim vojnim učešćem u neuspješnoj obrani ovog prostora, zbog čega je trpjela više-mjesečna granatiranja s teškim posljedicama u ljudskim životima i materijalnoj šteti. Iz tog razloga nije pretjerano reći kako su posljedice rata u Bosanskoj Posavini 1992. i danas duboko ukorijenjene među pučanstvom slavonske Posavine. Prije nastavka opisa ove publikacije, vrijedi napomenuti nekoliko podataka o samom autoru. Novica Simić je rođen 1948. u Novoj Kasabi (Milići), a umro 2. ožujka 2012. u Beogradu. Uspješnu vojnu karijeru započeo je školovanjem na beogradskoj Vojnoj akademiji Kopnene vojske Jugoslavenske narodne armije (JNA), specijaliziravši rod oklopništva, zatim Zapovjedno-stožernoj školi taktike i Školi nacionalne obrane. U trenutku izbivanja ratnih sukoba u bivšoj Jugoslaviji 1991. pripadnik je 5. banjalučkog korpusa JNA s činom pukovnika, na dužnosti načelnika stožera 329. oklopne brigade JNA (kasnije 1. oklopna brigada u sastavu 1. Krajiškog korpusa Vojske Republike Srpske), s kojom sudjeluje na zapadnoslavonskom ratištu (na novogradiškom potezu). Odlukom o povlačenju snaga JNA iz Hrvatske, u sklopu Vanceovog mirovnog plana te izbivanjem rata u susjednoj Bosni i Hercegovini (BiH), Simić u svibnju 1992. nastavlja vojnu karijeru u sklopu novostvorenog 1. Krajiškog korpusa Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine (kasnije Vojske Republike Srpske). Nakon prve velike operacije ovog korpusa („Koridor-92“) kojom su povezana područja istočnog i zapadnog dijela BiH pod srpskom kontrolom (dotada fizički razdvojenima od strane hrvatsko-muslimanskih snaga u sjevernoj Bosni), u kojoj je Simić bio na čelu operativne grupe koja je izvršila zadatak probijanja blokade, biva unaprijeđen na mjesto zapovjednika Istočnobosanskog korpusa Vojske Republike Srpske (VRS)

u činu general-majora. Na ovom mjestu ostaje do 1998., a vojnu karijeru završava na mjestu načelnika Glavnog stožera VRS-a (2000. – 2003.), kada je umirovljen u činu general-pukovnika.

U djelu *Operacija "Koridor-92"* rekonstruirana se tijekom i analiziraju učinci te pružaju različite ocjene navedene vojne operacije kroz ukupno 11 poglavlja. Publikacija je sastavljena od kronološkim slijedom priloženih prijepisa različitih dokumenata dviju sukobljenih strana (uglavnom vojne, uz poneki političke provenijencije), zatim novinskih izvještaja (ponajviše Tanjug, Glas Srpski) te osvrti različitih suvremenika ove operacije (mahom iz vojnog i društveno-političkog života Republike Srpske). Manji dio čine ulomci i citati iz ostalih djela koja se bave temom rata u Bosanskoj Posavini i operacijom „Koridor-92“ (S. Lisica, D. Marijan, J. Zovak i dr.), dok najmanji udio sačinjavaju Simićeve opservacije, koje su najviše zastupljene u prologu i nešto manje u zaključku djela. Zbog ovog nesrazmjera Simićevih autorskih dodataka i ostalih pridodanih sadržaja, ova publikacija ima naglašenu uređivački negoli autorski karakter, što posebice dolazi do izražaja prilikom iznošenja konačnih ocjena ove operacije, gdje uglavnom dominiraju zaključci ostalih protagonista i istraživača ove teme.

Autor navodi kako je ovu publikaciju napisao motiviran potrebom odavanja priznanja svojim poginulim suborcima, odnosno kako bi od zaborava sačuvao „najhumaniju vojnu operaciju“ proteklog rata. U uvodu djela donosi presjek političkih okolnosti koje su dovele do raspada Jugoslavije i izbivanja ratnih sukoba u njezinim republikama. Simićev sud o ovoj tematici uokviren je prema shvaćanju najvećeg dijela srpske historiografije, a koji tumači kako su nacionalističke stranke u zapadnim jugoslavenskim republikama, stimulirane potporom i in-

strukcijama Zapada, najodgovornije za raspad Jugoslavije i pokretanje antisrpske politike prema uzoru na onu iz Drugog svjetskog rata. Štoviše, Simić navedene stavove dodatno proširuje i ostalim krajnje neutemeljnim tezama, poput, primjerice, one o postojanju američko-vatikanskog plana za rušenje Jugoslavije koji datira iz 1988., kao i tezom o otpornosti zapovjednog kadra JNA, kojem je i sam pripadao, na rastući nacionalizam u raspadajućoj Jugoslaviji. Rekonstruiranje predratnih događaja u BiH na sličnom je tragu, skoncentrirano na slučajevima nasilja izvršenog nad Srbima u derventskoj i bosanskobrodskoj općini, bez spominjanja ranije izvršenog zločina nad Hrvatima sela Ravnog u istočnoj Hercegovini i pokušaja nasilnog preuzimanja kontrole nad bosanskoposavskim općinama od strane ekstremista Srpske demokratske stranke. Ratnu psihozu u BiH donijeli su, prema Simiću, bivši i aktivni pripadnici Hrvatske vojske (HV) i policije, rodnom iz BiH, koji su, nakon potpisivanja Sarajevskog primirja, početkom 1992., s namjerom nasilnog obračuna sa srpskim narodom, došli u ovu republiku. Prema Simićevom shvaćanju, rat u BiH imao je obilježja građanskog, ali i „etničkog i vjerskog“ ratnog sukoba. Preglasavanje srpskog naroda i ignoriranje njegove političke volje od strane muslimansko-hrvatskih političkih elita, koje su nastojale izvesti BiH iz Jugoslavije, vodio je stvaranju oružanih komponenti triju najbrojnijih naroda u BiH, ali drži kako se srpski narod našao nezaštićen i napušten nakon međunarodnog pritiska kojim su snage JNA primorane na napuštanje BiH, ignorirajući činjenicu kako je znatan dio ljudstva (uključujući i većinu zapovjednog kadra) ostao i pridružio se VRS, uz to što je srpska vojna komponenta dobila u nasljeđe najveći dio oružja i vojne tehnike, zadobivši time, u samom početku rata, premoć u oklopnim, topničkim i zrakoplovnim sredstvima nad svojim protivnicima, što se itekako odrazilo na

ishod sukoba tijekom 1992. Zanimarivši ovaj podatak, Simić nudi tezu o vjekovnim hrvatskim aspiracijama za postavljanje granice na rijeci Drini i poimanja cjelokupnog prostora BiH kao dijela hrvatskog državnog teritorija, na čemu je Republika Hrvatska, kako navodi, radila i 1992. kada je uspjela u naumu prebacivanja rata u BiH, čiji je važan dio predstavljala i regija Bosanske Posavine. Sudjelovanje Republike Hrvatske u naoružavanju bosanskohercegovačkih Hrvata i Muslimana te aktivna vojno-logistička pomoć službenog Zagreba obrani BiH, konkretno u slučaju Bosanske Posavine (gdje je zapovjedništvo operativne grupe zadužene za obranu ove regije bilo smješteno u Slavanskom Brodu, a snage HV-a angažirane na bosanskoposavskom ratištu), Simiću predstavlja kršenje suvereniteta druge države. Pri tome, dakaiko, umiješanost srpskih vojno-političkih struktura iz Srbije i BiH u pripremi i izvršenju agresije na Republiku Hrvatsku, kao i četverogodišnje održavanje paradržave Republike Srpske Krajine (RSK) od istih sponzora, Simiću nije sporno.

Za razliku od interpretiranja povijesno-političkih odnosa u bivšoj Jugoslaviji, autor je pokazao kako se znatno bolje snalazi u vlastitoj struci, konkretno u tumačenju vojno-taktičkih obilježja bosanskoposavskog ratišta, gdje nudi svojevrsnu ekspertizu ovog prostora kao mjesta poprišta operacije „Koridor-92“. Simić je, u ovom slučaju, pokazao visoku razinu vojnotaktičkog znanja, ponudivši kvalitetnu studiju ovog prostora u njegovim prostornim, geostrateškim, geografskim, prometnim, demografskim, gospodarskim i političkim aspektima, koji su uvjetovali vojnotaktičke predispozicije bosanskoposavske bojišnice. Posebno je važan autorov prilog glede omjera sukobljenih strana, iz kojeg je vidljivo kako je konstelacija snaga uvjerljivo išla u prilog napadača. Nositelj operacije „Koridor-92“ bio je 1. Krajiški korpus VRS, koji

je baštiniio ne samo organizaciju 5. banjalučkog korpusa JNA, već je sačuvao gotovo čitav zapovjedni kadar i materijalno-tehnička sredstva ovog korpusa. Njegova dodatna vrijednost očitovala se u desetomjesečnom borbenom iskustvu na zapadnoslavonskom ratištu, čime je, bez sumnje, ovaj korpus predstavljao ne samo najveću, nego i ponajbolju borbenu formaciju VRS-a, iako je operativno bio zadužen za površinski znatan prostora od Kupresa do rijeke Bosne. Snage 1. Krajiškog korpusa angažirane u operaciji „Koridor-92“ sačinjavale su dvije oklopne brigade, tri motorizirane, dvije pješačke, 11 lakih pješačkih brigada i naknadno priključene dodatne četiri lake pješačke brigade, zatim dva odreda Teritorijalne obrane i tri jurišna bataljona. Operaciju su pomagale i snage Istočnobosanskog korpusa s dvije brigade te brigada Posebne jedinice milicije RSK, zbog čega Simić operaciji daje značaj zajedničkog pothvata Republike Srpske (RS) i RSK. Moral prikupljenih snaga uoči izvođenja operacije bio je na visokoj razini, u čemu veliku zaslugu ima zapovjedni kadar, koji je uspješno (uz snažan medijski angažman medija u RS, RSK i Srbiji) uvjeravao vojnike kako ulaze u odlučujuću bitku od koje zavisi sudbina srpstva zapadno od rijeke Bosne. Broj angažiranog ljudstva u operaciji „Koridor-92“ je varirao ovisno o etapi izvođenja. U prve dvije etape operacije srpske snage su raspolagale s 40 800 i 54 660 vojnika naspram 25 500 i 20 000 branitelja. U završnoj trećoj etapi osvajanja Bosanskog Broda angažirano je 19 960 srpskih vojnika naspram 2 498 branitelja. Simić, stoga, komentirajući posljednju etapu operacije, zaključuje: „Ovaj uporedni pregled jasno pokazuje da su obična naklapanja da su hrvatsko-muslimanske snage mogle odbraniti Bos. Brod, da su izdati i da je za to osnovni krivac 108. br HV“. Prednost napadača još je izrazitija kada se nadmoći u ljudstvu pridoda i prevaga srpskih snaga u tehničkim sredstvima (u oklo-

pnim i borbenim vozilima 4:1, topništvu 6:1, tenkovima 1,33:1, izviđačkim avionima 3:1, lovcima bombarderima 9:1, helikoperima 6:1). Osnovicu braniteljskih snaga sačinjavalo je Hrvatsko vijeće obrane (HVO) bosanskoposavskih općina (Bosanski Brod, Derventa, Modriča, Odžak, Bosanski Šamac, Gradačac, Orašje, Brčko, Žepče, Usora, Doboj), uz dodatak samostalnih i dobrovoljačkih postrojbi (Hrvatske oružane snage Hrvatske stranke prava) i tri brigade Armije BiH. Ljudstvo tamošnjih 11 brigada HVO-a bilo je uglavnom bez ikakvog borbenog iskustva i s vrlo slabom vojničkom obukom (izuzev pojedinaca koji su imali iskustvo rata u Hrvatskoj 1991.), a i njihov zapovjedni kadar je, također, većim dijelom bio sastavljen od nestručnog i nekompetentnog osoblja, što se odrazilo kroz različite probleme tijekom izvođenja borbenih zadataka (nedisciplinarnost, samovolja, lokalizmi, osobni antagonizmi, ustroj postrojbi prema rodbinskom i mjesnom principu i dr.). Glede dobrovoljačkih snaga, treba reći kako su iste bile vrlo nepouzdate zbog svog dobrovoljačkog karaktera, iz kojega se najčešće ispoljavala samovolja. Domicilnim snagama HVO-a su pomagale snage HV-a, uglavnom u rasponu prisustva od 3-5 postrojbi, koje nisu prelazile svojom nazočnošću okvir jedne bojne, izuzev slavonskobrodске 108. brigade koja je angažirana u punom sastavu. Pomoć iz Hrvatske stizala je i u obliku logistike, topničke podrške i jedno vrijeme ograničene zračne potpore. Iako su snage HV-a među domicilnim braniteljima percipirane kao presudna snaga za slamanje napada agresora, niz čimbenika reducirao je borbenu vrijednost ovih snaga. Ponajprije, njihov boravak u BiH se svodio na osnovu dobrovoljnosti (zbog nepostojanja ugovora između BiH i Hrvatske koji bi legalizirao i omogućio prisutnost većeg broja snaga HV-a na bosanskohercegovačkim ratištima), zbog čega vojnici i časnici ovih postrojbi nisu izravno odgovarali zapovjed-

noj hijerarhiji, a nepostojanjem pravne regulative bili su izuzeti od disciplinskih mjera, što je dovelo do niza samovoljnih poteza koji su znatno utjecali na labilnost obrambenih linija. Ukupni broj angažiranih braniteljskih snaga u obrani Bosanske Posavine se procjenjuje na 25 500 ljudi (uključujući i ljudstvo HV-a od 3000-5000 vojnika). Njihov broj se konstatno smanjivao jer su se postrojbe HVO-a gubitkom domicilnih područja raspadale, budući da vojnici nisu bili motivirani za daljnje ratovanje na ostatku bosanskoposavskog bojišta, ali i uopće snažni lokalizmi i narušena zapovjedna linija su doveli do slabih rezultata u primjeni ovih postrojbi izvan domicilnih općina i naselja. Zanimljiva je Simićeva ocjena kako su postrojbe HVO-a upornije ustrajale u obrani, za razliku od većeg dijela snaga HV-a, no odlascima njihovih obitelji i gubitcima matičnih područja dolazilo je do raspada ovih snaga. Protumjere kao što je bila zabrana prelaska u Hrvatsku i vraćanje na borbene položaje u zoni odgovornosti drugih brigada nisu dale povoljne rezultate.

Kroz iduća poglavlja se kronološkim slijedom, uz podastiranje prijepisa dokumenata, može rekonstruirati tijek sukoba u Bosanskoj Posavini. Na početku svibnja 1992., HVO i Armija BiH su kontrolirale gotov čitav bosanskoposavski prostor (izuzev dijelova gradova i općina Bosanski Šamac, Doboj, Derventa, Modriča i Brčko) te što je važnije, na širem modričkom području su presjekle fizički spoj između srpskih snaga u istočnoj i zapadnoj BiH (time i zapadnim dijelom RSK). Štoviše, hrvatsko-muslimanske snage nalazile su se u poziciji da dodatno ugroze preostale kopnene komunikacije u području Doboja i Brčkog. Uvertiru pred operaciju „Koridor-92“ predstavljalo je uklanjanje neposredne opasnosti od hrvatsko-muslimanskih snaga na širem području Brčkog i Doboja u svibnju i prvog polovici lipnja

1992., tijekom kojih napadačka inicijativa prelazi na srpsku stranu, dočim su hrvatsko-muslimanske snage primorane na konstatnu obranu, uglavnom linijskog tipa bez zaleđine i pričuva na dugačkoj i isprekidanoj liniji bojišnice. Početak operacije je predviđen za 24. lipnja, a završetak se planirao za 20. kolovoza. Operacija je tijekom 55 dana izvođenja predviđala tri etape. U prvoj etapi, predviđenoj u roku trajanja od 12 dana, glavni cilj je predstavljalo probijanje blokade na širem modričkom području i spajanje 1. Krajiškog korpusa sa snagama Istočnobosanskog korpusa, koji je pružao podršku iz pravca Bosanskog Šamca. Druga etapa, predviđena u roku trajanja od 15 dana, imala je za cilj izbijanje srpskih snaga na liniju od ušća rijeke Bosne u rijeku Savu do rajona sela Velika Brusnica i napredovanje na pomoćnom pravcu Velika Brusnica-Kostreš-Bijelo Brdo. Time bi se osvojili gradovi Odžak i Derventa, a bosanskobrodsko općina dovela u polukruženje. Posljednja treća etapa, planirana s rokom trajanja od 30 dana, predviđala je osvajanje Bosanskog Broda i izbijanje srpskih snaga na rijeku Savu u ovom rajonu. Brzim i koncentriranim udarima, čiji su glavni nositelji bile oklopno-mehanizirane snage na tenkoprohodnim pravcima, uz intenzivnu i vrlo efikasnu podršku topničko-raketnih oružja te zrakoplovstva, ciljevi iz prve dvije etape su ostvareni prije završetka roka (probijanje taktičkog okruženja na širem modričkom području je izvedeno za dva dana). Širina u manevarskom smislu, premoć u ljudskim i materijalnim sredstvima te pomno nadzirani tijekom vojnih zbivanja na ratištu omogućili su brzo slamanje braniteljskih redova, koji su borbu prihvaćali neorganizirano i s nedostatkom koordinacije s drugim postrojbama, što je najčešće rezultiralo teškim ljudskim gubicima i paničnim prepuštenjama položaja nadirućem neprijatelju. Premda je većina linija i obrambenih uporišta najčešće nakon prvih naleta srpskih snaga izgubljena ili

prepuštena, na nekim mjestima pružen je grčeviti otpor. Takvi primjeri su evidentirani tijekom izvođenja druge i, napose, treće etape operacije. Na odžačkom ratištu, čvrsti otpor branitelja u Jakešu, Pećniku i Dobor-kuli je slomljen tek koncentriranim i sinkroniziranim napadima iz tri pravca, čime su branitelji dovedeni u poluokruženje. Sličan primjer je i u slučaju bosanskobrodskog ratišta, gdje su kod Kostreša, Bijelog Brda i Zborišta srpski napadači promjenom dotadašnje taktike frontalnih udara uspjeli dovesti malobrojne branitelje u poluokruženje i primorati ih na uzmak, nakon čega je „krpanje“ linija bilo praktički neizvedivo zbog manjka pričuva, poremećenog sustava zapovijedanja, a nije postojao niti adekvatan sustav pričuvnih položaja. Moral srpskih snaga je pobjedama i stalnim napredovanjem rastao, naročito nakon što su, nakon samo dva dana, postigli glavni cilj prve etape – prekidanje operativnog okruženja. Brzo osvajanje gradova Modriče, Dervente i napose Odžaka, koji se smatrao neosvojivim, uz visoki stupanj ostvarene koordinacije između postrojbi i zapovjedništva, pretrpljene male gubitke i snažno informativno-propagadno djelovanje, još je više učvrstilo volju i moral srpskih boraca, što je bilo ključno za prijevremeno postizanje ciljeva iz prve dvije etape. Simić je, pored postignutih uspjeha, naveo i niz negativnosti koje su se pojavile kod srpskih snaga tijekom izvođenja operacije „Koridor-92“. Primjerice, oduženje treće etape donijelo je niz negativnih učinaka na moral srpskih boraca – umor, bezvoljnost, teške vremenske prilike, nemotiviranost nakon ispunjenja glavnine ciljeva, mnogo veći ljudski gubici negoli u proteklim etapama uz slabije napredovanje zbog grčevitog otpora hrvatskih snaga oko bosanskobrodskog mostobrana, pojava samovoljnih odlazaka vojnika iz postrojbi pomoću „viših veza“, nesklad u plaćama i opremi vojnika, sukobi oko prisvajanja ratnog plijena i pljačka osvo-

jenih područja, podmićivanje glede neupućivanja na bojište, pojave nediscipline i nepoštovanja zapovjedne hijerarhije, podjele vojnika na četnike i partizane prema političkom afinitetu ili nasljeđu obiteljskih prošlosti iz Drugog svjetskog rata. Simić drži kako se većina ovih negativnosti u VRS-u zadržala, a neke su se i pojačale do konačnog završetka rata. Treća etapa operacije je znatno kasnila s rokom ostvarivanja glavnog cilja (čak 47 dana prekoračenja planiranog roka), zbog prethodno spomenutih negativnosti, ali i zbog čvršće obrane preostalih hrvatskih snaga na bosanskobrodskom području, ali je 6. listopada 1992., ulaskom srpskih snaga u napušteni Bosanski Brod uspješno dovršena operacija „Koridor-92“. Hrvatske snage uspjele su obraniti područje oraške enklave i veći dio gradačke općine.

U ovom djelu postoji čitav niz zaključaka koje Simić iznosi, uglavnom citirajući ili se pozivajući na ocjene drugih autora. Tako je mišljenja da je Jerko Zovak u svojoj knjizi uspio opovrgnuti ocjene onih koji su za krivca poraza označili postrojbe koje su podnijele najveći teret borbi u Bosanskoj Posavini. Navodi kako su hrvatske vlasti morale naći krivca za „katastrofalan poraz“ svojih „elitnih postrojbi“ (sic!) i krivca za „ovakvu bruku i sramotu“. Dio kritičke oštrice je uperio i kontra pojave zaborava glavnih aktera ove operacije (gdje ističe glavnog zapovjednika generala Momira Talića) i općenitog odnosa vlasti RS-a prema glavnim protagonistima ove operacije. Među ključnim zaključcima može se izdvojiti i tvrdnja kako srpski gubici iz treće etape premašuju prve dvije etape i nisu razmjerni postignutim rezultatima. Kao negativnost ističe i neosvajanje Orašja, što je, kako tumači, bio rezultat nezainteresiranosti političkog rukovodstva RS-a za ovu enklavu, dobro utvrđene obrane na oraškom mostobranu (sa snažnom topničkom potporom iz

susjedne Hrvatske), stalnih vremenskih neprilika (kiše, raskvašenost zemljišta), potrebe angažiranja 1. Krajiškog korpusa u dolini Vrbasa (radi nastavka napada na Jajce) te prepuštanja ovog područja operativnoj nadležnosti Istočnobosanskog korpusa. Kao povoljnosti proizašle iz uspješnog okončanja operacije Simić ističe brzo postizanje glavnog cilja operacije, strateško objedinjenje svih ratišta RS-a, povezivanje RS i RSK sa Srbijom, stavljanje pod kontrolu najvećeg dijela Bosanske Posavine (uključujući četiri grada), znatni gubici naneseni neprijatelju u živoj sili i materijalno-tehničkim sredstvima (posljedično su rasformirane četiri brigade HVO-a), uspostavljanje granice RS-a na rijeci Savi kao „prirodnoj granici prema Hrvatskoj“ (od ušća Une do ušća Bosne), oslobađanje znatnih snaga 1. Krajiškog korpusa za uporabu na drugim ratištima, formiranje novih brigada VRS-a, omogućavanje nastavka izvlačenja ljudstva bivše JNA iz RSK i RS u Srbiju te pokretanje inicijative za političko ujedinjenje srpskih prekodrinških političkih tvorevina.

Istaknuo bih i neke Simićeve ocjene koje iznosi u komentarima vezanim uz tijek triju etapa operacije. Među prednostima koje su omogućile konačnu srpsku pobjedu na najvećem dijelu bosanskoposavskog ratišta 1992. napose treba naglasiti ulogu propagandno-psihološkog rata, koji je, prema Simićevom priznanju, srpska strana vrlo vješto i uspješno primjenjivala. Tako navodi: „Komanda 1. KK je preko sredstava informisanja planski plasirala dezinformacije o svojim namjerama. Vješto su korišćeni svi nesporednosti, nesuglasice i različiti interesi koji su imali Herceg Bosna i muslimansko rukovodstvo u Sarajevu. Stalno je ponavljana informacija o sporazumu između Bobana i Karadžića, koji je potpisan u Graču, po kome se Srbima mora obezbjediti koridor kroz Posavinu. Plasiranje dezinformacije kako su civilne vlasti Osijeka

održale sastanak sa predstavnicima Srba iz Posavine i Semberije, uz prisustvo generala JNA Prašćevića, mnoge je dovele u zabunu. Demanti koji su uslijedili i od samog generala Prašćevića, još više su kod Hrvata i Muslimana izazvali pozdrjenje da se nešto *kuva* i potvrđivalo sumnje u *mutne rabote* oko Bos. Posavine“. Ovakav oblik ratovanja je podrazumijevao uporno dezinformiranje branitelja na položajima koji su tek imali biti glavnim pravcima srpskih napada: „da montiramo razne radio igre neslaganju hrvatskog i muslimanskog rukovodstva na tim mješovitim prostorima, oko Dervente, Broda, Orašja, Odžaka, Modriče i te igre su uglavnom uspijevale. Govorilo se o predaji i zamjeni teritorija i sličnim stvarima“. Simić ističe i sjajno organizirane srpske komunikacijske kanale, od kojih su oni sa zapovjedne razine bili posebno zaštićeni automatskim uređajima i šifriranjem, dok kod hrvatske strane nije bio isti slučaj – postojao je višak komunikacijskih linija i sustava veze (najčešće uporabom motorola kojima je održavana veza otvorenog govora bez kriptozastite, zbog čega srpske radio-jedinice uglavnom nisu ometale komunikaciju već su prisluškivale). Simić kao važan čimbenik poraza branitelja ističe neslogu između hrvatskog vojnog i civilnog rukovodstva u bosanskoposavskim općinama, koji su uzrokovali anarhiju i bezvlađe te dodatno pogodili poljuljani moral branitelja. Postojanje dvostruke linije zapovjedanja, kojom su zapovjednici brigada s nižih razina zaobilazili zapovjednika Operativne grupe (OG) Istočna Posavina Vinka Štefaneka, također, bitno je utjecalo na ponašanje branitelja. Neke brigade HV-a i dobrovoljačke postrojbe odbijale su poslušnost zapovjedništvu OG Istočna Posavina i obraćale su se matičnoj Operativnoj zoni Osijek, a pojedine i institucijama u Zagrebu. Problematičan je bio i zapovjedni lanac te model zapovjedanja između zapovjedništva OG Istočna Posavina i podređenih postrojbi, koji se

nije temeljio na načelu subordinacije, već neposrednim zapovijedanjem brigadama od strane zapovjednika OG, dok su zapovjedništva triju braniteljskih taktičkih grupa imale prema zapovjedniku Štefaneku savjetodavnu ulogu, čime si je dodatno otežao položaj glede funkcionalnosti i održavanja discipline. Shodno navedenom, Simić prilaže dnevne izvještaje hrvatskih postrojbi koji svjedoče o neposluhu snaga HV-a, samovoljnim napuštanjima čak i dobro utvrđenih linija obrane te nemogućnosti povezivanja i konsolidiranja braniteljskih redova, koji su rezultirali još većim animozitetom nižih razina prema zapovjednom vrhu. Drastični primjeri su pokazivali kako su čitave postrojbe HV-a odbijale prelazak rijeke Save i odlazak na bosanskoposavsko ratište. Panika nije zahvaćala samo civile koji su napuštali svoje domove pred nadirućim napadačima, već Simić navodi slučajeve bezglavog napuštanja brojnih linija obrane i naselja od strane branitelja, poput onoga u Modriči, gdje su srpske snage zatelekom kompletnu dokumentaciju arhiva 105. brigade HVO-a, uključujući i logističku bazu, ili pak u slučaju zauzimanja nedirnute i naftnim derivatima pune benzinske crpke u Odžaku. Rad civilnih struktura Bosanske Posavine nije se osjetio ni u pitanju održavanja morala vlastitih vojnih postrojbi, niti po pitanju brige za izvlačenje materijalnih dobara i zbrinjavanja stanovništva. Simić drži kako je srpska strana iskazala podjednako mudrost i humanost prilikom usporavanja tempa napredovanja, kao u slučajevima osvajanja Modriče i Odžaka, kada je dopušteno relativno neomećano izvlačenje civila i branitelja, čime je spriječeno dodatno stradanje civila, ali i srpskih snaga, koje bi, po završetku evakuacija, umarširale u napuštena naselja. Glede strukture srpskih gubitaka, koji su bili višestruko manji nego u redovima hrvatskih snaga, kao odlučujući čimbenik ističe veliki broj poginulih oficira (18% smrtno stradali u ukupnom broju

oficirskog kadra) naspram broja poginulih vojnika (1,2% smrtno stradali vojnika od ukupnog broja angažiranog ljudstva), zbog čega drži kako je ovaj omjer „do tada nezabilježen u ratovima“, ali ukazuje na visoku požrtvovanost oficira VRS-a u predvođenju ispunjenja zadanih borbenih zadataka.

Knjiga obiluje brojnim ilustracijama koje se odnose na fotografije iz operacije „Koridor-92“ (ali i drugih, nevezanih uz temu operacije, poput fotografije ustaškog poglavnika Ante Pavelića uz priložene zemljovide Nezavisne Države Hrvatske i sl.), zatim kartografiju gdje je znatan dio preuzet iz knjige J. Zovaka *Rat u Bosanskoj Posavini 1992.*, preslike grbovlja i znakovlja zaraćenih postrojbi, pa čak i poetskih priloga etno-zavičajnog karaktera. Primjetno je i neustaljeno korištenje citata uz propuste poput nenavodjenja stranica citiranih publikacija. Publikacija sadrži i sažetak na engleskom jeziku, popis kratica i korištene literature, ali se ponajviše izdvajaju dvije recenzije, koje prenatlaženim pohvalnim tonovima na tragu domoljubnog zanosa pomalo prelaze kritički minimum struke. U recenziji kontraadmirala Boška Antića navodi se kako je Simić izbjegao opasnost da kao neposredni sudionik ovih događaja bude „ličan“, da bi se kasnije zaključilo kako je bitno što o ovoj temi piše upravo njezin sudionik, čiji će „referat“, pisan vojnootručnom metodom, poslužiti kao osnova za profesionalne povjesničare. Antić zaključuje kako je ovim djelom Simić ostvario zadani cilj, dostojno se oduživši suborcima i „svom narodu“. Dr. Dragomir Keserović, predavač na Fakultetu za bezbjednost i zaštitu u Banja Luci, u svojoj recenziji Simićevu publikaciju ocjenjuje kao monografiju i „naučno saopštenje“ koje podrazumijeva sve „kriterijume provjerenog naučnog saopštavanja“ te kako posjeduje značaj od razvijanja tradicije nacionalnog pono-

sa i dostojanstva do stručne primjene u vojnoobrazovnim svrhama.

Na koncu, držim kako Simićevo djelo, uz prethodno ograđivanje od nekih pretencioznih interpretacija političko-ideološkog tipa, posjeduje niz utemeljenih podataka i ocjena iz vojnotaktičkog ugla, koji, u većini dosadašnjih naslova ove tematike, uglavnom nisu prezentirani na jednako stručnoj razini. *Operacija "Koridor-92"* djelo je koje zasigurno ima kvalitetnu osnovu za pobuđivanje interesa hrvatskih historioografa i zainteresiranog čitateljstva. Uvjeran sam kako će ovo djelo predstavljati značajan izvor u svim budućim radovima vezanim uz istraživanje rata u Bosanskoj Posavini 1992.

Mladen Barać

Stjepan MAROSLAVAC:
Slava glasu nebeskom (Osijek: Đakovačko-osječka nadbiskupija, 2011.). 540 str.

Autor djela je svećenik Stjepan Maroslavac, rođen u Donjem Miholjcu 1952., a koji trenutno radi u nadbiskupijskim ustanovama u Đakovu i kao administrator *Vjesnika Đakovačko-osječke nadbiskupije*. Autor je već neko vrijeme istraživač te se bavio prošlošću Donjeg Miholjca. Ovo djelo predstavlja svojevrsnu polaznu točku za povjesničare koji se bave raznim tematskim odrednicama. Zanimljivo je za povijest crkve, zavičaja, a time, posljedično, i za povijest glazbe i kulture življenja. Svi koji se u budućnosti budu bavili nekom od navedenih tema moraju na početku svog istraživanja pročitati ovo djelo. Djelo ima 540 stranica i sadrži sljedeća poglavlja: *Kome zvono*

zvoni?, *Uvod*, *Materijali za izradu zvona*, *Izrada zvona*, *Suzvučje zvona*, *Čuvanje i održavanje zvona*, *Povijest zvona*, *Zvonoljevači*, *Zvona po starosti i veličini*, *Crkvena zvona*, *Zvona u liturgiji i pasteriji*, *Elektronska zvona*, *Zvonik*, *Sat na zvoniku*, *Zvonosvir*, *Upotreba zvona na drugim područjima*, *Rekviriranje zvona – kulturocid*, *Zvona u legendama*, *Zvona u pjesmama*, *Đakovačko-osječka nadbiskupija*, *Zvona đakovačka katedrale*, *Zvona Đakovačko-osječke nadbiskupije*, *Zvona samostanskih crkava*, *Najstarije zvono u nadbiskupiji*, *Srijemska biskupija* i *Zvona u Srijemskoj biskupiji*.

Djelo se, u najširem tematskom smislu, može podijeliti na tri kategorije, a prvu predstavljaju odrednice: crkvena zvona, njihova povijest, upotreba i značaj. Drugi dio daje povijesni pregled svih zvona na području Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Rekvizicija zvona i njihovo uništavanje tijekom Prvoga svjetskog rata tvori treći dio. Prije samog sadržaja, nadbiskup i metropolit Marin Srakić napravio je svojevrsan predgovor djelu pod naslovom *Kome zvono zvoni?*. U njemu je dao osvrt na crkvena zvona i njihovu semantiku za one koji se njime koriste u kulturološkom, etnografskom, ali i religijskom smislu. Koristi prigodu da iznese svoj stav o kontradiktornosti koja je nastala 2004. prilikom određivanja Zakona o zaštiti od buke čime se nije smjelo, barem jedno vrijeme, zvoniti između 19 i 7 sati. Prvi dio knjige predstavlja zbir podataka, na temelju objavljene literature, koji su korisni za zvona u cjelini i proces koji je potreban da bi se ona izradila. Taj dio vrlo opsežno razrađuje osnovne pojmove, svrhu postojanja, način izrade, materijale i osobitosti izrade.

Drugi dio predstavljaju poglavlja *Zvona Đakovačko-osječke nadbiskupije*, *Srijemska biskupija*, *Zvona u Srijemskoj biskupiji*. Taj dio daje iscrpne informacije o sudbini i stanju svih zvona na području

istočnih crkava spomenute nadbiskupije i biskupije u Hrvata. Uz sažete informacije o težini, količini i posveti samih zvona, od pojedinog biskupa za pojedinog sveca uz prigodni tekst, usputno se spominje i stanje svakog zvonika te povijesni pregled crkve. Kronološki, to se uglavnom odnosilo na razdoblje od 18. stoljeća do danas. Uz sadržaj o pojedinom župnom zvonu nalazi se i fotografija svake filijale ili samo župne crkve unutar pojedine župe. Autor je do tih informacija došao prateći ediciju knjiga koja je objavila javnosti kanonske vizitacije nekadašnje Đakovačko-srijemske ili Bosanske biskupije, urednika dr. sc. Stjepana Sršana. U ovom slučaju, radi se o knjigama između broja 2 i broja 9. Kronološke informacije koje su autoru nedostajale upotpunjene su zapisnicima kasnijih kanonskih vizitacija koji se nalaze u Središnjem nadbiskupskom arhivu u Đakovu. Osim ta dva temeljna izvora, koristio je i mjesne monografije pojedinih naselja i župa i time upotpunio sadržaj.

Znanstveno najvrjedniji dio knjige može se okarakterizirati kao svojevrsna građa. Ona može dobro poslužiti svima koji proučavaju Prvi svjetski rat, u najširem značenju te riječi. To je poglavlje koje nosi naziv *Rekviriranje zvona – kulturocid*. Taj dio sadrži svu dokumentaciju koja je nastala u Prvom svjetskom ratu i odnosi se na akciju prikupljanja crkvenih zvona od strane Austro-Ugarske Monarhije. Dokumentaciju su stvorili režimski predstavnici. Radilo se o naredbama, okružnicama i dopisima. To je upotpunjeno službenim objavama u onovremenoj crkvenoj periodici *Svetoj Ceciliji* i *Glasniku Biskupije Bosanske i Srijemske*. Ti izvori upotpunjeni su objavljenom literaturom koja se već bavila tim problemom, ali na drugom teritorijalnom opsegu, primjerice u Dalmaciji. To poglavlje imalo bi još veću vrijednost da je autor uspio doći do informacija vezanih uz reakcije pojedinih župnika, te načina na koji su se

nosili s tim naredbama. Time bi odgovorili na pitanja koja si postavlja svaki čitatelj kada čita navedeno poglavlje: Kako su župnici reagirali na to, jesu li pokušali na neki drugi način spasiti zvona? Da se autor konzultirao zavičajnom zbirkom pojedinih župa, sigurno bi se navedeno poglavlje upotpunilo reakcijama župnika i njihovih župljana čime bi se dobila potpunija perspektiva. Ovako je jasna i obrazložena samo jedna strana - režimska strana, te posljedice tih okrutnih aktivnosti koje nanose veliku štetu kulturi i baštini naroda koji je zvonima izgubio i određeni dio kulturnog identiteta jer su nerijetko župne crkve i filijale, upravo u tim tipičnim naseljima koja se opisuju, bile najstarije građevine i time najvrjednije građevine naselja.

Na kraju djela nalazi se standardni popis izvora i literature uz vrlo korisno kazalo osoba i mjesta. Samo ti dijelovi obuhvaćaju znatan opseg knjige i dovoljno govore o opsegu korištene građe, time i reprezentativnosti rezultata istraživanja, ali i o opsegu same knjige. Promatrajući ovo djelo kao cjelinu jasno je da je napravljen veliki napor da knjiga bude atraktivna za čitatelja jer je potkrijepljena brojnim fotografijama. *Slava glasu nebeskom* prva je knjiga u Hrvatskoj koja objedinjuje sve što je vezano uz temu zvona i nudi enciklopedijski sadržaj za crkvena zvona od svih župnih, gradskih crkava i samostana do najskromnijih građevina poput filijala na području Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije što nas dovodi do 498 spomenutih zvonika.

Krešimir Škuljević

Milan SALAJIĆ: *Staro Belišće - kulturno-povijesni vodič / Old Belišće - cultural-historical guidebook* (Belišće: Ogranak Matice hrvatske u Belišću i Grad Belišće, 2012.). 215 str.

Iako u hrvatskoj historiografskoj produkciji zavičajne knjige nisu novina, ipak su još uvijek nedovoljno zastupljene i obrađene pa je objavljivanje ove knjige u izdanju Ogranka Matice hrvatske Belišće i Grada Belišća hvalevrijedan pot-hvat. Knjiga je, doduše, jedna u nizu postojećih objavljenih beliščanskih kronika koje su autoru bile temelj za pisanje na koji je potom „slagao“ uvelike neobjavljeno arhivsko i ino gradivo pohranjeno u navedenim muzejima i arhivima te privatnim obiteljskim zbirkama.

Knjigu je autor, kako nadopuna naslova kazuje, vrlo zanimljivo koncipirao kao kulturno-povijesni vodič pa zbog toga i ne začuđuje što je pisana dvojezično – hrvatski i engleski. Ona je ujedno i kratki pregled povijesti grada Belišća od 1884. do 1945. napisan u obliku sažetog kronološkog prikaza važnijih događanja obuhvativši gotovo sve sfere onodobnog življenja – gospodarstvo, graditeljstvo, prosvjetu, zdravstvo, kulturu, društveni, sportski i ini život. Bogato je ilustrirana fotografijama staroga Belišća, reprodukcijama akvarela osječkog slikara Ivana Rocha i kartama naselja koje zorno ilustriraju navedeno razdoblje, tj. prilike i život starog Belišća.

Knjigu je autor podijelio na dva poglavlja: I. Ljudi i događaji 1884. – 1945. i II. Šetnja starim Belišćem.

Prvo poglavlje sastoji se od 6 odjeljaka: Pilana, industrijsko-šumska pruga i radnička kolonija (str. 13-28); Kemijske tvornice, Slavonska podravska željezni-

ca i akvizicije (29-44); palača Gutmann – rast naselja (45-61); Gospodarsko – društvenim razvojem do Općine Belišće (63-93); Ekonomska kriza, nova ulaganja (95-106); Ratne godine (107-115).

Drugo poglavlje Salajić je preuzeo od pokojnog Josipa Heckenbergera (1903. – 1988.) i njegovim tekstom „prošetao“ starim Belišćem. To je zapravo jedan od brojnih zapisa pravnik koji je cijeli svoj radni vijek proveo na željeznici i amaterski zapisivao zbivanja u Belišću u kojem je proveo djetinjstvo, mladost i zrele godine sve do odlaska, tj. premještanja u Zagreb.

U knjizi potom slijede Dodaci – odnosno Bibliografija (147-148), Pregledni popis dužnosnika od 1884. do 1945. (149-152), Rodoslov potomaka Henrika Salamona Gutmanna (153-155) te Iz recenzija (156-157) koje su napisali dr. sc. Dinko Župan i Zdenka Frajtag.

Knjiga je pisana zanimljivim i lako prihvatljivim stilom te je svojim sadržajem pristupačna gotovo svakom krugu čitateljstva, i onom „običnom“ i stručnom. Kroz knjigu će čitatelji moći spojiti poznato s nepoznatim, ono što se zna s onim što se više ne zna ili je potonulo u područje zaborava pa je ovaj „kulturno-povijesni vodič“ goleme povijesne vrijednosti kao dokument i pisani svjedok jednog prohujalog vremena kako za grad Belišće tako i za njegove stanovnike koji su u njemu živjeli, koji danas žive, ali i za one generacije koje će tek stasati i kojima će ova knjiga biti vrijedno vrelo za upoznavanje bogate prošlosti nekadašnjeg malog naselja.

Prijevod knjige na engleski jezik napisale su Jasna Vuković, Ina Dadić i Danijela Grdan. Ilustracije su odabrali urednik izdanja Stjepan Komaromi i autor Salajić, a dizajn i prijelom napravio je Krešimir Rezo. Knjigu je osječka Grafika otisnula u 1.000 primjeraka.

Zlata Živaković-Kerže

Ivan HUDEC i Andrija KURIC: *Slováci v Lipovľanoch = Slovaci u Lipovľanima* (Našice: Savez Slovaka u RH; Lipovljani: Matica slovačka, 2006). 191 str.

Ivan HUDEC i Dragutin PARSARIĆ: *Matica slovenská Lipovľiany (1996-2011) = Matica slovačka Lipovľjani (1996-2011)* (Kutina: Spiritus movens, 2012). 144 str.

Bogato ilustriranu dvojezičnu slovačko-hrvatsku monografiju o Slovácima u Lipovľanima potpisuju Ivan Hudec, književnik i pedagog iz Lipovľjana i slovakist Andrija Kuric, aktualni predsjednik Saveza Slovaka Hrvatske. Objavljena je povodom 120. godišnjice dolaska Slovaka u Lipovľjane i 10. godišnjice djelovanja Matice slovačke u Lipovľanima. Kuric u njenom uvodnom poglavlju *Slovaci u Hrvatskoj (Savez Slovaka u Hrvatskoj)* (str. 11-16) daje kratak pregled kulturnog i prosvjetnog organiziranja Slovaka u Slavoniji i Srijemu, od početka dvadesetog stoljeća, u kulturna i prosvjetna društva i saveze, čiju tradiciju baštini današnji Savez Slovaka Hrvatske, osnovan 1998., te pregled doseljavanja Slovaka u Hrvatsku od sredine 18. stoljeća i prilika u kojima su kao doseljenici živjeli. Autor ističe kako su Slovaci evangelici, kao i Slovaci rimokatolici, u Hrvatskoj do današnjih dana zadržali svoje vjerske običaje, te da se o čuvanju kulturnog identiteta Slovaka u Hrvatskoj brine petnaest slovačkih matica i društava koje okuplja Savez Slovaka, čije aktivnosti, od Smotre folkloru Slovaka u RH (od 1982.) i drugih kulturnih ma-

nifestacija, preko izdavačke djelatnosti i časopisa „Pramen“ do suradnje s Katedrom za slovakistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, nabraja u zaključnom dijelu poglavlja.

Drugo poglavlje monografije, naslovljeno *Slovaci u Lipovľanima*, ispunjava pretilak i hrvatski prijevod dijela knjige Víta Ušáka *Slováci v Chorvátsku – historický náčrt* (Cleveland – Rim, Slovenský ústav, 1978.) u kojem je obrađena problematika doseljavanja Čeha i Slovaka u Lipovľjane i njihov život do sredine sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Ovaj je autor identificirao prvo slovačko ime koje je u Lipovľanima zabilježeno u matici krštenih (1893.), promjene tamnošnje demografske slike stanovništva od 1897. do 1920. ilustrirao je dostupnim mu podacima iz lipovľjanske školske kronike, u kojoj se od 1921. narodna pripadnost Čeha, Slovaka i Ukrajinaca određivala jedinstvenim nazivom – „Slaveni“, a iz rukopisa J. Matušeka *Česi i Slovaci u Lipovľanima, Krivaju i Medjuriću* preuzeo je i popis slovačkih građana naseljenih u općini Lipovľjani od 1883. do 1929. te je, na temelju usmenih iskaza još živih doseljenika i njihovih potomaka, ukratko rekonstruirao porijeklo nekoliko obitelji i okolnosti njihova dolaska u Lipovľjane. Skoro svi doseljeni Slovaci bili su rimokatolici, poznate su samo dvije obitelji koje su bile evangeličke i to samo u prvoj generaciji doseljenika. U nastavku je Ušák dao kratki pregled nastojanja lipovľjanskih Slovaka na održavanju slovačke narodne svijesti od utemeljenja Kraljevstva SHS do suvremenosti, kroz osnivanje kulturnih društava, slovačke knjižnice, kontakte sa Slovácima u staroj domovini i nastojanje na nastavi na slovačkom jeziku, koja je u lipovľjanskoj osnovnoj školi obustavljena 1957. Uprkos obnavljanju i revitalizaciji rada Čehoslovačke, u kojoj su vodeće mjesto imali Česi, zaključuje kako su sedamdesetih Slovaci u Lipovľanima

„samo manjina i njihova boravišta nisu sva zajedno što u velikoj mjeri otežava njihove uzajamne kontakte“, a „izučavanje slovačkog jezika je prestalo i asimilacija u takvim uvjetima neizbježno ide naprijed“ (str. 31).

Poglavlje naslovljeno *Československa beseda* sadrži preslike i prijepise fragmenata zapisnika Československe besede u Lipovljanima od 1923. do 1963., a kraća poglavlja koja slijede napisao je Ivan Hudec, i raznovrsne su tematike. Etnološke je naravi poglavlje koje uz mnoštvo fotografija opisuje „početak novoga kućenja u novoj domovini“ (str. 65-74): načine gradnje malih seoskih gospodarstava, interijer i skromni namještaj, pokućstvo i posuđe prvih slovačkih domova u Lipovljanima. *Stare razglednice Lipovljana* (str. 75-80) i *Općina Lipovljani danas* (str. 81-84) svojevrsan su uvod u dio monografije koji obrađuje učešće Slovaka u kulturnom i sportskom životu Lipovljana, te u organiziranom lokalnom dobrovoljnom vatrogastvu (str. 85-96). O tome kako od doseljavanja u Lipovljane Slovaci zajedno s hrvatskim rimokatolicima obogaćuju vjerski život župe, dajući joj i istaknute duhovnike, govori poglavlje *Iz vjerskog života Slovaka nekada i danas* (str. 97-100). Slijede fotografijama bogato ilustrirani prilozi *Slovačka svadba nekada* (str. 101-104) i *Kako su se odijevali i češljali naši Slovaci u Lipovljanima* (106-112). U poglavlju *Poljoprivredna proizvodnja nekada i sada* autor nabraja i opisuje poljoprivredne poslovi kojima su se lipovljanski Slovaci bavili kroz godinu, slovačko kolinje („zabijačka“) i čijanje perja („páračky“) te mladenački ritual nazvan „máj“, pa je i ovdje bliži etnologiji nego gospodarskoj povijesti, dok je u poglavlju *Slovaci – obrtnici i mali poduzetnici nekada i danas* prema vlastitom sjećanjku nabrojao nekoliko lipovljanskih obrtnika iz svoga djetinjstva, te istaknutije suvremene poduzetnike u Lipovljanima. Po jedno je kratko poglavlje

autor posvetio sudjelovanju lipovljanskih Slovaka u 1. i 2. svjetskom te u Domovinskom ratu, i njima je nadopunio Ušakov povijesni pregled.

U završnom je dijelu monografije kronološki popisano i fotografijama bogato potkrijepljeno desetogodišnje djelovanje Matice slovačke u Lipovljanima (str. 131-156), za čijeg je prvog predsjednika 1996. bio izabran upravo autor Ivan Hudec. Poglavlje *Drugi o nama* donosi preslike priloga koji su o Slovcima u Lipovljanima objavljeni u domaćem i inozemnom tisku, a umjetnički dio monografije čine izbori iz poezije I. Hudeca i V. Turasa, te iz slikarkog opusa Ljubice Kozine Zaborsky. U zaključku knjige, uz zahvale suautoru Kuricu, pateru Ušaku i drugim suradnicima, I. Hudec ističe kako je pokušao „prikazati život i rad Slovaka u Lipovljanima u svim sferama života, temeljem razgovora sa starijim mještanima“, a koliko su mu to „dopustili zdravlje i učiteljsko znanje“, upuštao se „samo površinski u etnografske, ali i neke druge teme“ (str. 186). Tako ni knjiga *Slovaci u Lipovljanima* nije sistematska i metodološki dosljedna monografija Slovaka u Lipovljanima, već kolaž raznorodnih tekstova u kojem ćemo, primjerice, uzalud tražiti više podataka o Slovcima u Lipovljanima u razdoblju od 1978., kada je objavljen Ušakov povijesni pregled, do demokratskih promjena 1990. Svakako nije pisana u skladu sa znanstvenim uzusima, no kako hrvatski znanstveni sustav ne potiče pisanje i objavljivanje lokalnih monografija, najčešće ih i pišu laici. U tom je kontekstu možemo smatrati dobrodošlom, i korisnom svima onima koji se zanimaju za različite aspekte povijesti i života Slovaka u Lipovljanima.

*

Dvojezičnu monografiju o Matici slovačkoj u Lipovljanima, objavljenu prigodom petnaeste obljetnice djelovanja Matice slovačke u Lipovljanima, uz Iva-

na Hudeca potpisuje i predsjednik kutinskog ogranka Matice hrvatske, novinar i publicist Dragutin Pasarić. U usporedbi s prethodno prikazanim naslovom ima manje historiografskih ambicija i najvećim je dijelom posvećena upravo organizaciji i radu Matice slovačke. Knjiga započinje kraćim ulomkom iz recenzije Đure Vidmarovića i uvodom Dragutina Pasarića, a jezgrena je jedinica knjige koncipirana u dva glavna poglavlja. Prvo, naslovljeno *Stare razglednice – nove spoznaje* (str. 9-30, slovački str. 71-90) obrađuje povijest doseljavanja Slovaka u Lipovljane i njihov život u novoj domovini, i uglavnom je kompilacija izabranih podataka i ilustracija objavljenih u šest godina ranije otisnutoj monografije *Slovaci u Lipovljanima*, no iznosi i nekoliko novih informacija – primjerice, prema knjizi Franje Horvata *Prešućivane novljanske žrtve* (Novska, Ogranak Matice hrvatske Novska, 2011.) donosi popis imena žrtava fašizma i komunističke diktature među lipovljanskim Slovacima (str. 25), te upućuje na knjigu *Winster: a Peak District Village Remembers* (2000.), u kojoj je Lipovljanin Louis (Alojz) Vincent kratko opisao svoj bijeg iz poslijeratne komunističke Jugoslavije, boravak u logoru u Austriji i dolazak u Englesku (str. 26).

Poglavlje *Preporodno razdoblje s Maticom slovačkom (1996-2011)* (str. 31-66, slovački str. 91-120) pregled je djelovanja ove ustanove u Lipovljanima od osnivanja ogranka 15. lipnja 1996. do današnjih dana. Razlog je utemeljenja Matice slovačke u Lipovljanima bio upoznavanje lipovljanskih Slovaka, kojih je prema popisu iz 1991. bilo 186 (uz još dvjestotinjak mještana s prezimenima očito slovačkog porijekla), s njihovim korijenima u Slovačkoj, te čuvanje slovačke baštine u Hrvatskoj. Razdoblje nakon osnivanja Matice autori su nazvali „preporodnim“ zbog oživljavanja veza tamnošnjih Slovaka sa Slovačkom

i intenziviranja njihovog kulturnog i prosvjetnog života upravo kroz različite Matičine inicijative. Tako je već nakon osnivanja iniciran posjet KUD-a „Lipa“ i NK „Slavonac“ Slovačkoj te slovačkog lutkarskog kazališta „Bimbonka“ Lipovljanima i Kutini, a u narednim se godinama suradnja proširila i na druge slovačke kulturne ustanove i sportska društva. U ovakve su Matičine aktivnosti od početka uključeni i mještani koji nisu Slovaci, naročito mladi, što je značajno za nastavak dobrih odnosa Slovačke i Hrvatske. U bogatoj Matičinoj djelatnosti svakako treba istaknuti organizaciju studijske posjete lipovljanskih Slovaka mjestima iz kojih su u Hrvatsku došli njihovi preci (2000.), sudjelovanje u otkrivanju spomen-ploče književniku Martinu Kukućinu u Lipiku (2003.), organizaciju godišnje skupštine Saveza Slovaka Republike Hrvatske (2004.) i smotre slovačkog dječjeg folklora (2010.), organizaciju tribine *Autohtone i neautohtone nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj*, obnavljanje Slovačke etno-kuće u Lipovljanima, te praćenje svih kulturnih događaja (primjerice Lipovljanskih susreta) i smotri koje organiziraju i na kojima sudjeluju lipovljanska folklorna i pjevačka društva, uvrštavajući u svoj repertoar i slovačke narodne običaje, plesove i pjesme. Sudjelovanje Matice slovačke u nastojanjima na organiziranju fakultativne nastave slovačkog jezika u Lipovljanima spomenuto je tek usput, a svakako je jedna od najzanimljivijih tema koje bi se ticale slovačke nacionalne manjine. Prikaz nabrojanih aspekata djelovanja Matice slovačke do 2006. mogao se također pročitati u knjizi *Slovaci u Lipovljanima*, no ovaj put je izložen na pregledniji način, te je dopunjen novim, ažuriranim podacima i fotografijama.

Na *Stranicama stvaralaštva* (str. 121-137) objavljen je kraći izbor iz poezije Ivana Hudeca i Vlade Turasa i notni zapisi triju slovačkih pjesama, recepti

stare slovačke kuhinje zapisani su prema kazivanju sedamdesetmogodišnje mještanke Lipovljana Jozefine Najev, a slikom je predstavljen izbor izdanja o Slovacima u Lipovljanima i Slavoniji, izložba Ljubice Kozine Zaborske, kao i izložbeni prostor Matice slovačke na Lipovljanskim susretima.

Marijan Šabić

180 godina postojanosti (1830.-2010.), gl. ur. Andro MRŠIĆ (Strizivojna, 2011.). 431 str.

U Strizivojni, u prostorima mjesne Osnovne škole „Ivana Brlić – Mažuranić“, predstavljena je početkom 2012. knjiga grupe autora koja je jedna vrsta osvrt na 180 godina neprekidnog djelovanja te škole. Svojim opsegom od 431 stranice ova knjiga premašuje prije 10 godina objavljenu knjigu *170 godina OŠ Ivana Brlić Mažuranić* u Strizivojni (tiskanu u jubilarnoj 2000. godini), istaknuvši time da je proteklo deseto-godišnje razdoblje bilo prožeto nizom rezultata od ostvarenja nastavnog procesa, izvannastavnih aktivnosti pa sve do statusa u Međunarodnom projektu EKO-škola. Ova monografija / spomenica / foto album – kako će tko ovu hvale vrijednu knjigu nazvati – opširno prikazuje osim osnovne djelatnosti da je škola u proteklom desetljeću kojim se bavi – bila mjesto održavanja mnogobrojnih kulturnih/povijesnih i sportskih manifestacija, od likovne i kiparske kolonije pa do predavanja i objavljivanja publikacija likovnog, povijesnog i sportskog karaktera. Iako je svojevrсни nastavak spomenute knjige iz 2000. godine, to ne umanjuje njenu vrijednost. Naime, njeni

su autori učitelji/nastavnici Emilija Arsić, Ljerka Balić, Zorica Banjanin, Ivana Ćosić, Ivana Goluža, Zora Grbeša, Josip Ivandić, Zdenka Ivanetić, Ružica Jaman, Ljubica Juroš, Alma Kujadin, Ivan Luketić, Ivana Mandarić, Marijela Miletić, Boris Milovac, Miroslav Papratović, Zrinka Racić, Janja Raguž, Ivanka Ratković, Jasenka Sabljak-Živić, Angela Sabljo, Marinka Sabo, Ivana Soldo, Đurđica Spajić, Stjepan Špoljar, Itana Tomšić, Katica Validžić, Domagoj Vragolović, Nevenka Vrljić, Darinka Vučković, Marija Vugrinec i Željko Vurm na čelu s glavnim i odgovornim urednikom te koautorom pojedinih dijelova knjige mr. sc. Androm Mršićem, ravnateljem te škole, izvrsno “odradili” zamišljeno, kao i u prethodnoj monografiji, sažetim i jasnim stilom prikazali posljednje desetljeće djelovanja škole. Uspješni rad u 21. stoljeću prikazan je kroz poglavlja “O školi u Strizivojni i Soljaku” (11-16), “Područna škola Soljak” (17-24), “10-godišnja sinteza i godišnja sinteza u 21. stoljeću” (25-46), “Organizacija i unapređenje rada škole” (47-62), “Redovita nastava kao ishodište uspješnoga rada” (63-108), “Afirmacija učeničkih nastupa” (109-162), “Sjećanja na jedno razdoblje javnih nastupa” i “Sjećanja” (163.-358), “Suradnja s roditeljima” i “Stručna vijeća i tijela škole” (359-367), “Vizija budućnosti” (368-371), te “Predškolski odgoj, glazbena škola u Strizivojni” (372-375). Kratki “Kalendarij 180-godišnjeg neprekidnog djelovanja” (388-390) iz pera dr. sc. Zlate Živaković-Kerže podsjeća čitatelja na proteklo dugogodišnje razdoblje dajući im mogućnost usporedbe protekloga sa sadašnjim vremenom. Posljednje, posebno vrijedno poglavlje je urednik Mršić nazvao “Foto album” u kojem se od 391. do 430. stranice nižu generacije osmaša, tj. učenika VIII. razreda i njihovih razrednika od školske godine 1971./72. do 2010./2011. što dodatno povećava vrijednost ove knjige, koja tako sadržaj-

no koncipirana daje cjelokupnu povijest jedne škole. Njena dodatna vrijednost su prijevodi sažetka napisani na engleskom jeziku (Ivana Ćosić), na njemačkom (Melita Vragolović), na mađarskom (mr. sc. Marietta Veres) i na turskom jeziku (dr. sc. Marta Andrić).

Ova knjiga pokazuje, dokazuje i prikazuje – za sadašnjost, ali i za budućnost – da je proteklo posljednje 10-godišnje razdoblje – u odnosu na prijašnjih 17 desetljeća – jedno od najplodnijih i najuspješnijih u povijesti škole u Strizivojini. Istodobno je ovom knjigom zabilježen za sve generacije (prijašnje, sadašnje i buduće) cjelovit i objedinjen rad svih djelatnika škole pa je knjiga zasigurno polazište i ogledni, jedinstven, primjerak za proučavanje povijesti školstva Đakovštine, Slavonije, ali i Hrvatske u cjelini.

Zlata Živaković-Kerže

Glasnik arhiva Slavonije i Baranje, ur. Stjepan Sršan, br. 11 (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2011.). 626 str.

Dvadeseta obljetnica kontinuiranog izlaženja nekog časopisa prigoda je i za kratak osvrt na proteklo razdoblje prije nego prijedemo na uobičajeni prikaz broja po priložima. *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, za sada jedino stručno glasilo arhivske zajednice na području istočne Hrvatske, redovito izlazi dvogodišnje od 1991. godine u izdanju Državnog arhiva u Osijeku (prije Historijskog, odnosno Povijesnog, arhiva) pod uredničkom palicom Stjepana Sršana, dugogodišnjeg ravnatelja spomenute ustanove. U jeda-

naest brojeva objavljen je do sada veći broj povijesnih priloga i radova na teme iz arhivske prakse, dok posebno mjesto u časopisu zauzimaju obavijesna pomagala i arhivsko gradivo. Osim u slučaju drugoga broja koji je bio u znaku tema vezanih uz zaštitu arhivskoga gradiva i djelovanje arhivskih ustanova u vrijeme Domovinskog rata, početna urednička koncepcija nije autorima zadavala tematske okvire. No, od petoga broja ustalila se praksa tematskih brojeva, tako je br. 5 (1999) za temu imao hrvatsko Podunavlje, br. 6 (2001) djelovanje organa uprave u istočnoj Hrvatskoj od kraja 17. stoljeća, br. 7 (2003) gospodarstvo istočne Hrvatske od sredine 19. stoljeća, br. 8 (2005) pravosuđe u istočnoj Hrvatskoj od sredine 19. stoljeću, br. 9 (2007) školstvo istočne Hrvatske od kraja 17. stoljeća, dok je br. 10 (2009) bio posvećen dvjestotoj obljetnici proglašenja Osijeka slobodnim i kraljevskim gradom. Od petoga broja u časopisu se objavljuju i prikazi časopisa i knjiga. Istina, radi se većinom o prikazima izdanja Državnog arhiva u Osijeku koja u pravilu potpisuje glavni urednik časopisa, što je samo jedna u nizu neobičnih pojedinosti vezanih uz dosadašnju uređivačku politiku ove publikacije.

Na kraju ovog uvodnog osvrta treba reći da dosadašnja koncepcija povijesno-arhivističkog časopisa, premda je možda i imala nekog smisla u vrijeme njegovih početaka, danas je posve iscrpila svoju svrhovitost i više ne korespondira s trendovima i potrebama arhivske struke, u novije vrijeme usredotočene na teme poput digitalne baštine, suvremenih metoda intelektualne i materijalne zaštite gradiva, unapređenja dostupnosti podataka, itd. Tematska predodređenost pojedinih brojeva, a vjerojatno i sam izbor tema, možda su najviše ograničili mogućnosti časopisa da se kao stručno glasilo pravovremeno i ravnopravno uključi u rješavanje aktualnih pitanja i problema u

arhivskoj teoriji i praksi. Stoga su promjene u uređivačkoj politici nužnost. U tom pogledu ne bi bilo loše porazmisliti i o osvježanjima u sastavu uredništva, što se s obzirom na vremenost pojedinih članova ionako samo po sebi nameće kao jedan od idućih koraka. Također, promjene bi trebale ići i u smjeru postizanja uvjeta za kategorizaciju časopisa, što bi proširilo krug potencijalnih suradnika i podiglo razinu kvalitete radova.

Posljednji, jedanaesti, broj *Glasnika* nastavlja dosadašnju koncepciju te je posvećen, kako čitamo u uvodnim riječima urednika (7-8), „...zaslužnim, a nedovoljno poznatim osobama i obiteljima iz istočnog područja Hrvatske od kraja 17. stoljeća do danas“. Prilozi su podijeljeni u pet sadržajnih cjelina: Radovi, Gradivo, Inventari, Prikazi i Bibliografija.

Središnji dio časopisa donosi čak trideset članaka autora raznih stručnih profila o osobama i obiteljima koje su ostavile traga javnim djelovanjem u politici, kulturi, obrazovanju i općenito javnom životu, a čije se pisane ostavštine čuvaju uglavnom u baštinskim ustanovama istočne Hrvatske.

Cjelina **Radovi** započinje prilogom **Agneze Szabo**, *Grofovi Eltz Vukovarski – odabrane biografije* (11-26). Autorica daje kratki historijat ove znamenite velikaške obitelji, te odabrane biografije pojedinih njezinih članova iz 19. i 20. stoljeća. U zaključnom odlomku autorica se osvrće na značaj grofova Eltz i njihov doprinos hrvatskoj baštini.

Sljedeći članak pod naslovom *Značajne osobe porodice Pejačević koje su obilježile dio hrvatsko-slavonske povijesti* (27-49), potpisuje **Ivan Balta**. U radu autor donosi povijest obitelji od doseljenja do podjele na loze, a zatim piše o svakoj lozi zasebno. U članku se uglavnom niže biografski podaci vezani uz genealogiju obitelji, ali i drugi podaci o životu i djelovanju pojedinih članova.

Dubravka Božić Bogović priredila je članak *Petar Bakić de Lach, bosanski ili đakovački biskup (1716.-1749.)* (51-63). Biografija je to jedne od središnjih crkvenih figura na prostoru istočne Slavonije na početku 18. stoljeća, zaslužne prije svega za obnovu crkvenog života u postosmanskom razdoblju, čiju su službu obilježile brojne poteškoće, a napose sukobi s vojnim i civilnim vlastima, neslaganje s pukom i drugim crkvenim institucijama.

Slijedi zatim još jedan članak **Agneze Szabo**, *Velikaška porodica Hillebrand von Prandau i obilježja njenih doprinosa razvoju hrvatske kulture i prosvjete* (65-74). U kraćem radu autorica opisuje dolazak poznate obitelji valpovačkih vlastelina te donosi uglavnom kronološki pregled života i djela pojedinih njezinih članova po doseljenju.

Rad **Ljerke Perči**, *Vlastelinski špan i valpovački knez Andrija Presnac (1741.-1811.): Prilozi za istraživanje Valpovačkog vlastelinstva u drugoj polovici 18. st.* (75-112), na temelju arhivskih dokumenata donosi biografske podatke o Andriji Presnacu te opširan i detaljan pregled njegovog djelovanja kao upravitelja Valpovačkog vlastelinstva s jedne, i kao općinskog kneza s druge strane. Korišteni arhivski izvori sadrže niz pojedinih organizacija vlastelinske i općinske uprave te svakodnevnog životu u Valpovu na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Na kraju autorica prilaže nekoliko faksimila i prijepisa Presnačevih pisama i dopisa na hrvatskom jeziku.

Silvija Lučevnjak priredila je članak pod naslovom *Obitelj Mihalović – prilog poznavanju slavonskog plemstva* (113-131). Riječ je o pregledu povijesti feričanačkih i orahovačkih vlastelina u razdoblju od 18. do 20. stoljeća. Autorica se osvrće i na javno, napose političko djelovanje pojedinih članova ove obitelji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. U prilo-

gu autorica daje nacrt za obiteljsko stablo obitelji Mihalović.

Članak **Zite Jukić**, *Prilozi životu i radu Martina Hoblika (1791.-1845.)* (133-142), bavi se pomalo zaboravljanim književnikom, znanstvenikom, odvjetnikom i dugogodišnjim službenikom Virovitičke županije. Osim doprinosa poznavanju Hoblikove biografije, autorica donosi i detaljni prikaz njegovog djela *Opis Virovitičke županije*, objavljenog u nastavcima 1932. godine na mađarskom jeziku.

Kraći rad pod naslovom *Dr. Jakob Užarević 1808.-1881.* priredio je **Stjepan Sršan** (143-150). Nakon biografije ovoga uglednog kulturnog djelatnika i poglavlja o njegovu djelovanju u vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda, Sršan daje popis kazališnih djela koje je Užarević preveo s njemačkog jezika.

Petar Didara autor je članka *Osječke porodice Reisner – Raizner* (151-170) o znamenitoj obitelji industrijalaca, osnivača osječke šibicare. U radu se obrađuje pitanje njihovog doseljenja te se donose navodi o Reisnerima iz osječkih gradskih zapisnika. Potom slijedi poglavlje o istaknutim članovima obitelji gdje saznajemo podosta i o povijesti šibicare. Poglavlje o Reisnerima koji dolaze iz Brna bazi- ra se na rodoslovnom stablu pronađenom u fondu obitelji Raizner pohranjenom u državnom arhivu u Osijeku. Iz istog fonda autor donosi kratke izvode iz pisama Oskara pl. Raiznera. U prilogu nalazimo rodoslovlje Reisnera iz Brna.

Arhivistica **Ljiljana Dominković** priredila je članak *Adela Deszaty osječka dobrotvorka* (171-178). Ondje se izlažu dosad manje poznate činjenice o njezinom obiteljskom životu i dobrotvornom radu te zakladi koju su utemeljili njezini roditelji Josip i Jelisava Horning.

Članak **Marka Landeke**, *Slavko Janković (1897.-1971.)* (179-188), dono-

si iscrpnu biografiju o životu i radu ovog zaljubljenika u kulturu i povijest Vinkovaca i Slavonije. Posebno se ističe njegovo djelovanje na prikupljanju i zaštiti nematerijalne narodne baštine, aktivnost u pjevačkom društvu Relković te njegov poslijeratni pedagoški rad u zemlji i inozemstvu.

Rad pod naslovom *Život Franje Zelenke, osječkog vjeroučitelja (1868.-1923.)* autora **Vlatka Dolančića** (189-203) govori o katehetskom i javnom djelovanju ovog uglednog osječkog svećenika na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Osim podataka o životu u radu se daje pregled njegovog rada u školama u Vinkovcima i Osijeku.

Gordana Slanček objavila je članak *Život obitelji Uidl u razdoblju od 1839. do 1971. godine* (205-223). Radi se o obitelji poznatih slavonskobrodskih obrtnika i trgovaca iz čije se obiteljske povijesti mogu rekonstruirati politička i društvena zbivanja u gradu od kojih su naročito dramatična bila ona neposredno nakon svršetka Drugoga svjetskoga rata. Na kraju rada nalazi se rodoslovno stablo obitelji Uidl.

Muzikologinja **Brankica Ban** u radu *O obitelji 'Fabing' u osječkom državnom arhivu: grada* (225-240) nastoji rekonstruirati povijest osječke i apatinske loze obitelji poznatih graditelja orgulja. Osim biografskih podataka autorica daje kratki prikaz obiteljskog fonda koji se čuva u Državnom arhivu u Osijeku.

Miro Gardaš i **Jelena Roškar** (241-251) u preglednom članku *Prinosi poznavanju zaslužnih članova obitelji Cepelić* istražili su biografije tri istaknuta javna djelatnika. Prvi među njima je svećenik Milko Cepelić, tajnik biskupa Strossmayera, srednjoškolski profesor, političar i publicist. Zatim slijedi Iso Cepelić, osječki odvjetnik i političar, te njegov sin Dragan, također odvjetnik i sveučilišni profesor. Malo je nejasno kako

se Milko uklapa u priču „o znamenitim članovima ugledne osječke obitelji Cepelić“ (250), budući da je njegov život i rad primarno vezan uz Đakovo (u Osijeku je jedino pohađao gimnaziju). Također, iz teksta se ne vidi u kakvoj je Milko rodbinskoj vezi s drugom dvojicom, što je trebalo na neki način naznačiti.

Stjepan Sršan potpisuje i rad *Ravnatelj osječkog gradskog poglavarstva dr. Ante Hrabal* (253-265). Autor daje kratku Hrabalovu biografiju, a posebna poglavlja posvećuje njegovom radu u gradskoj izvršnoj vlasti gdje je vršio dužnost tajnika, vijećnika gradskog poglavarstva te ravnatelja poglavarstva. Teško je objasniti zašto Sršan toliko inzistira na banalnim podacima o plaćama i stanarinama, koji ničim ozbiljno ne doprinose poznavanju Hrabalovog života i djela. Na kraju autor donosi rodoslovno stablo obitelji Hrabal.

Dario Mlinarević napisao je stručni rad pod naslovom *Obitelj Kaiser „Začetak razvoja drvne industrije u Osijeku“ 1865.-1945.* (267-278). Riječ je o obitelji poznatih osječkih industrijalaca, vlasnika tvornice za proizvodnju pokućstva i obradu drva „Rudolf Kaiser“, osnovane 1865. godine. Kao što se iz naslova može zaključiti, autor daje usporedno povijest članova obitelji Kaiser i povijest njihove tvrtke od njezina osnutka do nacionalizacije 1945. godine.

Viktor Palić se u prilogu *Dr. Lujko Enderle: odvjetnik, prevoditelj, sudski tumač* (279.-288.) pozabavio u prvom redu pregledom profesionalne djelatnosti osječkog pravника čiji odvjetnički rad vezemo za prvu polovicu 20. stoljeća, a prevoditeljski nakon 1945. godine pošto su ga tadašnje vlasti osudile za protunarodnu političku i vojnu djelatnost. Članak se uglavnom svodi na nabranje faktografije i prenošenje dijelova izvornih dokumenata, poput popisa vjerovnika jednog stečajnog postupka i njihovih

potraživanja ili pak podataka iz zemljišno-knjižnog uložka nekretnine u vlasništvu obitelji Enderle. Važnost ovih navoda za temu autoru ovoga prikaza nije dokučiva.

Niz biografija istaknutih pravnika nastavlja se radom *Prilog za životopis Dragutina Neumanna Dražena Kušena* (289-305). U uvodnom poglavlju autor donosi opće biografske podatke o Dragutinu Neumannu, njegovom školovanju, nastanjivanju u Osijeku, obitelji i društvenom djelovanju. Zatim slijede poglavlja o njegovoj profesionalnoj karijeri odvjetnika i upravitelja Valpovačkog vlastelinstva, političkom angažmanu u gradskoj vlasti i Hrvatskom saboru te lokalnoj političkoj sceni gdje je pripadao krugu nacionalno opredijeljenih hrvatskih političara. Tu se autor dodatno osvrće i na Neumannov doprinos izdavanju novina na hrvatskom jeziku u Osijeku. Rad se bavi i Neumannovom bogatom ostavinom te samom oporukom iz koje autor nastoji iščitati njegov odnos prema članovima obitelji i nekim institucijama. Posljednje govori o stipendijalnoj zakladi valpovačkog vlastelina Rudolfa Normanna, utemeljenoj 1911. godine Neumannu u spomen.

Vesna Božić-Drljača priredila je pregledni rad *Dr. Vjekoslav Hengl – osječki gradonačelnik, kraljevski javni bilježnik i odvjetnik* (307-320). Na temelju arhivskih dokumenata autorica se, uz osnovne podatke o njegovoj biografiji i javnobilježničkom radu, najviše fokusirala na javno djelovanje jedne od najprominentnijih osoba Osijeka u prvoj polovici 20. stoljeća. Posebno se ističe aktivnost u Društvu za izdavanje Hrvatskog lista, čiji je i suosnivač. Taj je list izravno povezan s njegovim političkim djelovanjem, to jest članstvom u osječkom ogranku Hrvatske zajednice. Daka, Hengl je ipak poznatiji kao dugovječni gradonačelnik Osijeka u međuratnom razdoblju u čijem je mandatu grad do-

živio znatnu transformaciju izgradnjom moderne infrastrukture.

Članak *Neki osječki fotografi 20. stoljeća (iz gradiva DAOS-a) Erike Žilić Vincetić* (321-337) prikazuje život, rad i arhivsku ostavštinu osječkih fotografa Stjepana Kesza, Rudolfa (Rudija) Marina, Mije (Miše) Matoševića, Božidara (Bože) Plevnika i Radovana Pavelića. Prema riječima autorice, navedeni fotografi odabrani su zbog velike količine sačuvanog gradiva koje pokriva sva područja života Osijeka i Slavonije. U uvodu članka možemo doznati nešto o počecima osječke fotografije, a potom slijedi poglavlje o primopredaji i obradi zbirki fotografije u Državnom arhivu u Osijeku. Središnji dio rada donosi za svakog fotografa pojedinačno podatke o njegovom životu i radu, napose o izložbama i nagradama, te o strukturi i sadržaju svake arhivske zbirke.

Dražen Kušen priredio je i članak naslovljen *Josip Horvat, osječki gornjogradski župnik i graditelj crkve sv. Petra i Pavla* (339-350). Prvo poglavlje bavi se detaljima iz župnikova životopisa. Ovdje možemo pronaći neke podatke i o njegovom djelovanju na polju politike i kulture, gdje se naglašava njegova privrženost hrvatskim rodoljubnim idejama. Autor posebnu pozornost posvećuje Horvatovoj ulozi u pripremi i izvedbi izgradnje osječke župne crkve sv. Petra i Pavla, opisujući pritom i opće okolnosti te držanje gradske vlasti i biskupa Strossmayera. Završna poglavlja tiču se neuspjele inicijative da se izgradi novi župni dom u Gornjem gradu, te događajima vezanim uz njegovu smrt.

Rad **Luke Marijanovića** *Ferdo Gerstner (1882.-1939.), župnik i pisac* (351-378) donosi podatke o životu, svećeništvu, političkom djelovanju, te piscu katehetskikh udžbenika. Tu su posebno zanimljivi Gerstnerovi složeni odnosi sa svjetovnim i crkvenim autoritetima

i vlastima, obilježeni njegovim izrazito beskompromisnim držanjem, naročito kada bi se radilo o hrvatskim nacionalnim pitanjima.

Dr. Josip Bösendorfer i njegova pisana ostavština tema je članka **Danijela Jelaša** (379-389). Osim kratke biografije, u radu se prikazuje dokumentarna ostavština znamenitog osječkog gimnazijskog profesora, povjesničara, gradskog zastupnika i muzejskog djelatnika, pohranjena u Državnom arhivu u Osijeku i Muzeju Slavonije Osijek. Popis građe arhivskoga fonda i muzejske zbirke daje cjelovit uvid u razmjerno veliku količinu sačuvanih Bösendorferovih rukopisa, bilješki i dokumenata.

Slijedi rad **Melite Rončević** *Zaposlenici kraljevskog sudbenog stola u Osijeku od 1850. do 1918. godine* (391-406). Prvi dio rada bavi se organizacijom sudova na temelju zakona iz 1850. godine. Potom autorica donosi popise djelatnika osječkog suda iz razdoblja 1850.-1855. godine, 1860.-1864. godine i 1918. godine, na temelju dokumentacije fonda *Kraljevski sudbeni stol u Osijeku*, koji se čuva u osječkom državnom arhivu.

Daniel Haman autor je članka *Anto Gardaš – književnik, pravnik i Osječanin* (407-417). Autor piše o Gardaševom životu, književnom radu i postignućima te odnosu prema Osijeku u njegovim djelima. Za podatke za rad Haman se koristio Gardaševim dnevnikom i kazivanjem članova njegove uže obitelji.

Vinko Ivić napisao je kraći stručni rad *Životopis Josipe Glembay (1861.-1941.)* (419-426). Autor se bavi životom i radom ove osječke književnice, dobrotkorke i zaslužne prosvjetne djelatnice, nastojeći u uglavnom kronološkom pregledu događaja valorizirati njezinu ulogu u kulturnoj povijesti grada.

Članak *Život i rad Ljube Radića*, autorice **Ljerke Šimunić** (427-447), pri-

kazuje život i znanstveni rad istaknutog djelatnika Poljoprivrednog instituta u Osijeku i profesora genetike na osječkom Poljoprivrednom fakultetu. Nakon biografije i poglavlja u kojem se opisuje njegova znanstvena karijera, slijede kronološki popis nagrada i priznanja, iscrpna bibliografija te popis hibrida. Posljednje poglavlje posvećeno je osobnom arhivskom fondu *Ljubo Radić* u Državnom arhivu u Osijeku.

Drugi članak **Vinka Ivića**, *Životopis Viktora Himelrajha (1922.-2009.)* (449-454), donosi kratak životopis prosvjetnog djelatnika koji je svoj radni vijek posvetio prvenstveno likovnom odgoju i obrazovanju kao srednjoškolski i visokoškolski nastavnik u Osijeku te urednik brojnih stručnih publikacija, napose iz metodike nastave likovnog odgoja.

Središnji dio časopisa završava radom *Državni službenik Alfons Bagoly (Ilok, 1892.-Zagreb, 1971.)* (455-469) **Mate Batorovića**. Autor na početku piše općenito o obitelji Bagoly u Iloku od kraja 18. stoljeća, služeći se pritom gradivom Iločkog vlastelinstva i matičnim knjigama. Potom dolazi poglavlje o dokumentarnoj ostavštini Alfonsa Bagolya pohranjenoj u Muzeju grada Iloka. Treći dio rada donosi iscrpan životopis ovog činovnika i njegovog službovanja diljem Hrvatske tijekom prve polovice 20. stoljeća.

Nakon niza stručnih i znanstvenih članaka slijedi odjeljak **Gradivo** s tri priloga. Smisao njihova objavljivanja u ovom broju nije jasan budući da se radi o povijesnim izvorima koji, posve suprotno najavama urednika (7), uopće nisu u vezi s temom te se stječe dojam da su iz nekog razloga ovdje uvršteni nasilu. Razlog tomu zacijelo nije nedostatak tematski prikladnijeg neobjavljenog materijala. Spomenimo samo velik broj Bösendorferovih genealogija osječkih obitelji sačuvanih u sklopu njegove pisane ostavštine

u osječkom državnom arhivu. Ovako ne-logično rješenje, dakako, može iznenaditi samo čitatelja posve neupućenog u Sršanov uređivački stil. Ipak, kada su se već spomenuti prilozi našli u ovom broju, trebali su, barem kvalitetom, to i opravdati.

Prvi izvor u nizu s njemačkog je preveo **Stjepan Sršan** i objavio u radu naslovljenom *Putovanje carskog poslanstva u Carigrad 1608. godine* (473-490). Riječ je o itineraru misije koju je u ime cara Rudolfa predvodio barun Adam Herberstein sa zadatkom da od sultana Ahmeda dobije svečanu ratifikaciju Mira na Žitvi. Opis tog putovanja sastavio je poslanikov tajnik Maksimilijan Prandstetter. Sršan po svemu sudeći u rukama nije imao izvorni rukopis, već jedino poznati Bojničićev prijepis dijela putopisa gdje se opisuju hrvatski krajevi. Taj se prijepis, istina, u radu spominje, ali se nigdje ne navodi da je upravo on korišten. Štoviše, Sršan ne samo da se poslužio prijepisom izvora, već u cijelosti prenosi Bojničićev uvod i komentare, naravno, bez da je to ikako naznačio. Budući da se komentari nalaze u samom tekstu nije ih na prvu posve jednostavno razlučiti od prijevoda izvora. Tako imamo pomalo smiješnu situaciju da se usred teksta Prandstetter odjednom spominje u trećem licu, dok je sam putopis pisan u prvom licu. Ovakav nonšalantni pristup izdavanju izvorne građe svojstven je Sršanu pa nema naročito smisla da se na tome posebno zadržavamo.

Sljedeći izvor *Izvjestaj grofa Marsiglia caru Leopoldu o turskoj opsadi Beča 1683. i nastavku ratovanja protiv Turaka* (491-523) priredio je **Ive Mažuran**. Uz predgovor u kojem se donose podaci o čuvenom talijanskom prirodoslovcu i diplomatu grofu Luigiju Fernandu Marsigliju i povijesnim okolnostima nastanka izvora, Mažuran donosi prijepis teksta izvješća na izvornom talijanskom jeziku s komentarima. Premda je, za razliku od prethodnog slučaja, ovaj izvor priređen s

većom marnošću, postavlja se pitanje ne bi li bilo daleko korisnije da je objavljen u hrvatskom prijevodu, pođemo li od činjenice da je velikoj većini potencijalnih čitatelja *Glasnika arhiva Slavonije i Baranje* talijanski jezik s kraja 17. stoljeća prilično stran.

Sršan je za ovaj broj priredio i prilog pod nazivom *Stare plemićke obitelji Bosne i Hercegovine* (525-530) gdje donosi prijevod s latinskog jezika popisa bosanskog plemstva koji je 1892. godine Euzebije Fermendžin objavio u sklopu *Acta Bosnae*. Priređivač zacijelo nije imao namjeru javnosti ponuditi suvremeni kritički prijevod ovoga izvora pa se nije upuštao u tumačenja imena obitelji i mjesta, niti se uz prijevod mogu naći bilo kakvi komentari i bilješke. Sršan svoj minimalistički pristup opravdava time da bi dodatna tumačenja iziskivala znatno više truda, vremena i tekstovnog prostora (525). Prepustit ćemo čitateljima prosudbu kakva je korist od takvog prijevoda.

Treća cjelina, *Inventari* (533-576), po običaju donosi obavijesna pomagala fondova i zbirki iz fundusa Državnog arhiva u Osijeku. U skladu s temom broja odabrani su sumarni inventari triju osobnih fondova: *Vjekoslav Hengl* (1875.-1961.), *Rudolf Franjo Magjer* (Zemun, 28. 9. 1884. – Osijek, 1954.) i *Kamilo Firingier* (1893.-1984). Sva tri inventara potpisuje **Zita Jukić**.

Nakon niza *prikaza* (579-603), po običaju većinom radova autora ili priređivača Stjepana Sršana, dolazi cjelina *Bibliografija* i prilog pod naslovom *Bibliografija radova prof. dr. sc. Stjepana Sršana Ljiljane Dominković* (607-626). Uz kratku biografiju gdje se nabrajaju stručna i znanstvena postignuća ovog dugogodišnjeg arhivskog djelatnika i sveučilišnog profesora, slijedi uistinu brojem impresivna i teško dostižna bibliografija koja uključuje 71 knjigu, 18 knjiga u ko-

autorstvu, 22 prijevoda, 181 znanstveni i stručni članak, 10 feljtona, 5 uredništava knjiga i 16 kataloga izložbi. Ovakav neuobičajen i ne baš skroman *hommage* tada još aktivnom glavnom uredniku publikacije i ravnatelju ustanove koja je izdavač na prvi se pogled nepristranom čitatelju može učiniti pretjeranim pa i neukusnim. Po ovome ispada da je urednik sam sebe uvrstio u časopis kao zaslužnu osobu, ako ćemo se pozvati na temu broja. No, kada znamo da je dr. Sršan u međuvremenu otišao u zasluženu mirovinu, možemo pretpostaviti da mu se uredništvo na ovaj način željelo odužiti i zahvaliti na suradnji.

Na kraju još treba upozoriti uredništvo da malo više pozornosti posveti izboru recenzenata, naročito ako postoji ambicija da se časopis u dogledno vrijeme kategorizira. Naime, ako se radovi već daju na recenziju, bilo bi dobro da se načela dobre recenzentske prakse što dosljednije primjenjuju. Primjerice, vrlo je teško dokučiti na temelju kojih je kriterija recenzent izvornim znanstvenim radom mogao ocijeniti članak Agneze Szabo o grofovima Eltz gdje se u bilješkama 1 i 4 (13-14) naglašava da se biografije temelje na objavljenim radovima. Pa iako u apstraktu stoji da se u istraživanju autorica služila i povijesnim vrelima, iz bilježaka se ne vidi da je, osim saborskih dnevnika, bilo koji arhivski ili objavljeni izvor korišten. Štoviše, čak nije konzultirano ni izvorno gradivo Vukovarskog vlastelinstva kao jedna od temeljnih arhivskih cjelina za proučavanje povijesti ove grofovske obitelji, tako da je doprinos ovog članka ukupnom poznavanju povijesti obitelji Eltz u odnosu na već poznatu faktografiju neznatan. Na sličan način bi se dalo raspravljati i o nekim drugim radovima, ali je za ovu prigodu dovoljna konstatacija da spomenuti članak nije jedini u ovom broju čiju pozitivnu ocjenu možemo dovesti u pitanje.

Danijel Jelaš

Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, br. 3, gl. ur. Tomislav Žigmanov (Subotica, 2011.). 386 str.

U travnju ove godine iz tiska je izašao treći *Godišnjak za znanstvena istraživanja* Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata iz Subotice. Treći broj *Godišnjaka* označava sada već trogodišnji kontinuitet izlaska što pokazuje da je projekt pokretanja znanstvenog časopisa u Zavodu za kulturu vojvođanskih Hrvata dokazao svoju opravdanost i da se Zavod predstavio kao institucija koja je sposobna voditi tako zahtjevan znanstveno-izdavački pothvat. Za pokretanje *Godišnjaka* postojalo je više razloga. Prvenstveno, do ostvarenja ovoga projekta o Hrvatima u Vojvodini pisao je određen broj znanstvenika, ali su njihovi radovi bili objavljeni u raznim časopisima, pa su neki od njih ostali znanstveno marginalizirani. Pokretanjem *Godišnjaka* ostvarena je mogućnost njihova objavljivanja u jednoj publikaciji ili barem ukazivanja na njih kroz prikaze i recenzije objavljene u ovome časopisu. Osim toga, samo pokretanje časopisa nesumnjivo će dovesti do povećanog interesa za istraživanja povijesno-kulturne baštine vojvođanskih Hrvata. Kroz pokretanje *Godišnjaka* ostvaruju se i predujveti za usmjeravanje mladih istraživača na istraživanje povijesnih, etnoloških, socioloških, lingvističkih i drugih tema vezanih uz povijesno-kulturnu baštinu vojvođanskih Hrvata, a pruža se prilika i samim vojvođanskim Hrvatima da među svojim studentima potaknu najuspješnije na znanstveni rad.

Već prva tri broja *Godišnjaka* pokazuju da ovaj časopis ima snažan potenci-

jal. Od prvog broja u *Godišnjaku* se kao autori radova pojavljuju ugledni znanstvenici iz Vojvodine (Srbije), Mađarske i Hrvatske, što pokazuje da je časopis popunio vrlo važan prostor znanstvenog interesa koji prelazi državne granice. Premda je izdavač *Godišnjaka* institucija čiji je interes usmjeren na povijesno-kulturnu baštinu vojvođanskih Hrvata, sama priroda znanstvenih istraživanja usmjerava na istraživanje tema koje imaju prekogranični i međunacionalni karakter, pa je sigurno da časopis može privući interes šire znanstvene zajednice. Sve ovo potvrđuje već i popis autora, kao i institucija iz kojih dolaze. Tako su među autorima u trećem broju *Godišnjaka* znanstvenici s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (dr. Milana Černelić, dr. Petar Vuković), Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu (dr. Jasna Čapo Žmegač), Podružnice Hrvatskog instituta za povijest u Slavanskom Brodu (dr. Robert Skenderović), Instituta za Migracije i narodnosti (Mario Bara, prof.), Teologije u Rijeci (dr. Franjo E. Hoško), Pravnog fakulteta Sveučilišta u Segedinu (dr. Ladislav Heka) i Historijskog arhiva Subotice (Stevan Mačković, prof.). Osim toga, kao autori radova pojavljuju se i znanstvenici Marina Balažev i Dušan Škorić, što pokazuje da *Godišnjak* već sada ima važnu ulogu poticanja znanstvenog istraživanja i stvaranja budućih znanstvenika. Pored spomenutih imena, kao autori prikaza knjiga u *Godišnjaku* potpisuju se Branko Ostajmer, Slaven Bačić, Ivana Andrić Penava, Katarina Čeliković, Dominik Deman, Zvonimir Pelajić, Tomislav Bogner, Ljubica Vuković Dulić, Filip Čeliković, Kalman Kuntić, Dragan Muharem i Vladan Čutura, pa treba očekivati da će u budućim brojevima neki od njih također postati autori znanstvenih priloga.

U trećem broju *Godišnjaka* nastavlja se već ustaljeni tematski mozaik radova iz društveno-humanističkog područja,

pa u ovome broju možemo pročitati čak pet povijesnih radova, jedan rad iz jezikoslovlja, jedan iz književnosti, jedan iz etnologije i jedan iz povijesti umjetnosti. Među povijesnim radovima dr. Ladislav Heka objavio je rad „Grofovi Graškovići (Grassalkovich) i kolonizacija Bačke“, rad Marija Bare nosi naslov „Prešućeni karaševski Hrvati: Karaševci u vojvođanskom dijelu Banata“, a dr. Franjo E. Hoško je autor rada „Tajnici Ugarske crkvene sinode 1822. u Požunu Pavao Sučić i Juraj Haulik“. Blok povijesnih radova sadrži još radove dr. Roberta Skenderovića „Kolo mladeži“ i Stevana Mačkovića „Ulomci za povijest Subotice u 1925. godini“. Zatim slijedi rad Marine Balažev „O prozodiji starostokavskoga monoštoračkog govora“ u poglavlju „Jezikoslovlje“, a poslije njega rad dr. Petra Vukovića „Dijalektalno pjesništvo u bačkih Bunjevaca“ koje je smješteno u poglavlje „Književna znanost“. Etnološki rad Milane Černelić „Velika kuća Ivana Opštinar na salašima Matarića kod Sombora – Usporedni osvrt na zadruge na salašima na Bezdanskom putu“ i rad „Blažena Djevica Marija i marijanska pobožnost u baroknom slikarstvu u katoličkim crkvama u Vojvodini“ Dušana Škorića još više proširuju broj humanističkih disciplina zastupljenih u ovome broju *Godišnjaka*. Svi navedeni radovi izvorni su znanstveni radovi, po prvi puta prezentirani upravo u ovome časopisu.

Treći broj *Godišnjaka* donosi i bibliografski prinos pod naslovom „Vrela za povijest Hrvata u Vojvodini – monografske publikacije do 1918.“ Marija Bare i Tomislava Žigmanova, čime ovaj dvojac nastavlja svoje nastojanje na sakupljanju i obradi bibliografskih podataka o radovima i studijama vezanim uz povijesno-kulturnu baštinu vojvođanskih Hrvata. Vjerojatno najvažniji dio trećeg *Godišnjaka* Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata predstavlja poglavlje „Dokumenti“ u kojem je objavljen prijevod

„Drugog mišljenja Mađarske akademije znanosti o inicijativi za priznavanje Bunjevaca kao posebne etničko-nacionalne manjine u Mađarskoj“ i rada „O Bunjevcima u Mađarskoj (stručna rekapitulacija)“. Radi se o dokumentima koji su imali ključnu ulogu u izjašnjavanju mađarskog parlamenta o pitanju etničke pripadnosti Bunjevaca i koji su znanstveno potvrdili njihovu pripadnost hrvatskom narodu. Stručno mišljenje nastalo je zbog toga što je mađarski parlament 2010. godine primio zahtjev za proglašenje Bunjevaca posebnom manjinskom zajednicom, iniciran od jedne grupe mađarskih Bunjevaca koje podržavaju neke srbijanske institucije. Dokumente mišljenja je izradila Mađarska akademija znanosti, a na temelju njihovih zaključaka mađarska je Vlada na sjednici održanoj 23. veljače 2011. donijela odluku da ne podupire priznavanje Bunjevaca kao samostalne narodne skupine. Ista odluka izglasana je i u mađarskom parlamentu 16. svibnja 2011. velikom većinom glasova (258 za, 21 protiv, 41 suzdržanih). Mišljenje Mađarske akademije znanosti, kao i odluke mađarske vlade i mađarskog parlamenta predstavljaju značajnu međunarodnu potvrdu nastojanja bačkih Hrvata koji već desetljećima upozoravaju da je stvaranje „bunjevačke nacije“ projekt usmjeren protiv opstanka bunjevačkih Hrvata u Bačkoj i da je odvajanje Bunjevaca od hrvatskog nacionalnog korpusa moguće jedino falsificiranjem povijesti.

Robert Skenderović

Zbornik Muzeja Đakovštine, sv. 10, gl. ur. Borislav Bijelić (Đakovo: Muzej Đakovštine, 2011.). 315 str.

Deseti, jubilarni broj *Zbornika Muzeja Đakovštine* izašao je prošle 2011. godine pod sigurnom rukom dokazanog urednika mr. Borislava Bijelića. Podsjetimo se, prvi broj *Zbornika Đakovo i njegova okolica* objavljen je 1978. godine i kao takav je zaveden kao monografija u katalogu zagrebačke Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a tek se od petog sveška vodi kao časopis. Od četvrtog broja to postaje uistinu pravi časopis, sadržajem, strukturno i karakterom, a od tada ga i uređuje sadašnji urednik. Prošavši kroz mnoge mijene od 1997. uspostavljen je kontinuitet u izlaženju i stalan napredak u kvaliteti koji je potvrđen i ovim novim brojem.

Najznačajnija promjena svakako je podizanje znanstvene razine od 2009. godine uvođenjem kvalitetnog recenzentskog postupka i formiranjem uglednog uredničkog vijeća u sastavu Mato Artuković, Branka Migotti, Đuro Vandura, Ivan Šestan, Luka Marijanović i Stanko Andrić. Radovi o prošlosti Đakovštine podijeljeni su u tri cjeline: Članci, Građa i Kritike, ocjene i prikazi, te su na kraju pridodane plodne Aktivnosti Muzeja Đakovštine u prethodne dvije godine i nažalost In memoriam Nadi Varšavi, đakovačkoj novinarki, spikerici, članici Foto-kino kluba Đakovo i nezamjenjivoj kulturnoj djelatnici u prethodnih pola stoljeća. Na 316 stranica standardnog B5 formata i u nakladi od 300 primjeraka materija je skladno raspoređena i popraćena fotografijama i dokumentacijom te stručnim sažecima i prijevodima na engleski jezik i plijeni pažnju zanimljivim sadržajem.

U povodu jubilarnog izdanja Branko Ostajmer, jedan od urednika *Zbornika* i Đakovčanin iz Hrvatskog instituta za povijest – podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Slavonski Brod, objavio je u *Gradi* sada već potrebnu i značajnu ukupnu bibliografiju *Zbornika* i tako nam predočio cjelovit obim dosada objavljenih sadržaja. Građa je tako predstavljena kronološkom i autorskom bibliografijom, numerirani su svi urednici i članovi uredništva, kao i sva zrnca mozaika zaslužna za dosadašnje objavljivanje. Predočen je zaista obiman broj priloga iz povijesti ovoga kraja s domicilnim i značajnim vanjskim suradnicima koji su unaprijedili stručnu razinu i kvalitetu, najprije prema sadržaju pojedinih svezaka, a potom i prema autorskom kriteriju. U poglavlju *Članci* autor nam je predstavio i dr. Matu Horvata, zaslužnog Đakovčanina, pravnika i kulturnjaka te donio i njegov rukopis o đakovačkim Židovima i onima iz obližnjeg Vrpolja.

Domaće snage pojačao je i stalni član uredništva Vladimir Geiger iz zagrebačkog Hrvatskog instituta za povijest, donijevši nam arhivsku građu i tisak u članku O sudbini Mije Kirhmajera – đakovačkog načelnika iz doba NDH. Nesretnu sudbinu skončala mu je komunistička vlast presudom i zatvaranjem što završava smrću tog domoljuba koji je namjeravao minirati prugu kojom je trebao proći vlak s hrvatskom poklonstvenom deputacijom kralju u Beograd.

S Društvom Hrvatska žena Đakovo 1936. – 1942. upoznao nas je glavni urednik Bijelić koji je objavio i prikaze dvije knjige o Đakovu: *Đakovačka katedrala* – Dragana Damjanovića, uistinu značajne cjelovite i znanstveno predočene publikacije koja produbljuje spoznaje o najvažnijoj sakralnoj građevini druge polovice 19. stoljeća u okruženju. Tu je i ocjena drugog izdanja Đakovačkih spomendana, Zvonka Benašića, agilnog kulturnjaka koji publicističkim pristupom

educira sugrađane relevantnom monografijom o povijesti Đakova.

Već ustaljeni suradnik i član uredništva Željko Lekšić nastavio nas je informirati o đakovačkim zgradama, ovaj put to su sve zgrade po kojima se do sada selio Muzej Đakovštine.

Tomo Šalić objavio je radove o srednjovjekovnim posjedima Hrvati i Veliko Selo, istočno od Đakova te Betlem, Božićna koleda Ilije Okrugića Srijemca – gdje je predstavljen običaj koledanja, blagdanskog čestitanja Božića koji se ovdje održao sve do sredine 20. stoljeća.

Luka Marijanović predočio je životopis kolege dr. Andrije Šuljka, profesora crkvene povijesti na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu, utjecajnom đakovačkom Slovaku koji se studijozno bavio i likom i djelom biskupa Strossmayera i Đakovačkom biskupijom i podnebljem.

Zanimljivu feminističku temu o Mileni Papratović, prvoj doktorici etnologije u Hrvatskoj, obradila je dr. Zlata Živaković-Kerže i time povezala Osijek i Đakovo. Naime i njen otac Franjo Papratović, rođeni Đakovčanin i vatreni domoljub, koji je sudjelovao sa Stjepanom Radićem u spaljivanju mađarske zastave, kasnije se preselio i obavljao odvjetničku praksu u Osijeku.

Vrijedan rad u kojem je obrađeno dvadeset i osam staklenih posuda sa štrbinačke nekropole objavila je zagrebačka znanstvenica Mia Leljak. Radi se o stolnim posudama iz svakodnevnog života – čašama, bocama i vrčevima, sve je predstavljeno obimnim katalogom s crtežima i detaljnim opisima.

Naposljetku tu je i rad Osječanke Marine Vinaj koja ističe važnost prikupljanja, obrade i zaštite zavičajne knjižnične baštine, pohranjene u đakovačkim baštinskim ustanovama, ali isto tako i

izvan Đakova gdje se prikuplja stručna građa.

Posljednja cjelina donosi osam prikaza i kritika knjiga i publikacija o domaćoj sredini, koje su objavljene u vremenu između izlaženja dvaju zbornika. Treba izdvojiti već rečenu knjigu o đakovačkoj katedrali koju je Borislav Bijelić znalački predstavio, naime riječ je o doktorskoj disertaciji eminentnog mladog znanstvenika Dragana Damjanovića. Tu je i još jedan doktorski rad: Slađana Josipović - Odnos komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Đakovačkoj ili Bosanskoj i Srijemskoj biskupiji u vrijeme biskupa Antuna Akšamovića (1945. – 1959.). Zdenko Radelić ističe da je vrijednost rada u tome što je autorica osvijetlila državno-crkvene odnose na temelju istraživanja gotovo potpuno nepoznatog arhivskog gradiva, a učinjen je i korak dalje po pitanju žrtava među katoličkim svećenicima.

Poželjeti je nastavak ovakva kontinuiranog ritma izlaženja *Zbornika Muzeja Đakovštine* i održanje, odnosno stalno nastojanje oko podizanja kvalitete svakog narednog novog izdanja. Ne sumnjamo u tom pogledu u dosadašnje uredništvo.

Hrvoje Miletić

Godišnjak Njemačke zajednice / DG Jahrbuch 2011. (Osijek: Njemačka zajednica Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj Osijek, 2011.). 335 str.

Svake godine Njemačka zajednica – Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj Osijek objavljuje svoj časopis,

tj. *Godišnjak Njemačke zajednice*, koji je u stvarnosti zbornik radova sa znanstvenog skupa *Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu* održanog u protekloj godini. Stoga je, nastavljajući kontinuiranost izlaženja, početkom studenoga 2011., a uoči održavanja 19. znanstvenog skupa, iz tiska izašao *Godišnjak* u kojem su objavljeni radovi izloženi na 18. znanstvenom skupu održanom od 5. do 7. studenoga 2010. godine. Tako je nastavljen uspješan pothvat slavonske znanstvene periodike čiju je znanstvenu vrijednost i ovaj put prepoznao Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske i Osječko-baranjska županija. Dajući novčanu pomoć *Godišnjaku* 2011. istaknuo je značenje toga časopisa posebice za povijest Nijemaca i Austrijanaca koji su u proteklim povijesnim razdobljima ostavili dubok trag u hrvatskom kulturnom krugu.

Urednica izdanja mr. sc. Renata Trischler obratila se na početku čitateljstvu te ponovno vrlo uspješno i znalački složila zanimljive priloge sudionika skupa – istraživača i znanstvenika – te je s njihovim radovima i ovaj broj časopisa/zbornika ostao na liniji znanstvene vrijednosti svojih prethodnika. *Godišnjak* se sastoji od 23 rada od kojih je prvih 8 izvornih znanstvenih, 3 pregledna, a ostali su u dijelu knjige naslovljenom *Izlaganja sa znanstvenog skupa*.

Gotovo u većini radova autori su se bavili obiteljima i pojedincima njemačkog i austrijskog podrijetla koji su djelovali na području Hrvatske u širokom djelokrugu. Tako se dr. sc. Marija Karbić na temelju izvornog arhivskog gradiva u radu *Banići Lendavski od plemićkog roda Hahót i njihova uloga u hrvatskoj povijesti* bavi navedenom obitelji, tj. Nikolom koji je bio ban cijele Slavonije sredinom 14. stoljeća i njegovim sinovima, također banovima, Ivanom i Stjepanom (11-27). *Mjernik i hidrotehničar Johann Becker (1741.-1789) kao dio hrvatskog kulturnog kruga 18. stoljeća* rad je dr. sc. Mi-

rele Slukan-Altić u kojem je istražila do sada nepoznate podatke o životu u djelovanju jednog od najistaknutijih inženjera druge polovice 18. stoljeća te vrednovala njegov doprinos vodnom gospodarstvu Kraljevine Hrvatske i Slavonije i kulturnoj razmjeni i širenju znanja tadašnje tehnike (51-61). Krešimir Belošević je u istoimenom radu znanstveno obradio doprinos Austrijanca prof. dr. Ernesta Mayerhofera hrvatskoj leksikografiji posebice se osvrnuvši na leksikografsku odrednicu „Vegetarizam“ u njegovom Leksikonu prehrane iz 1944. godine (63-78). Dr. sc. Branko Ostajmer autor je rada *Dr. Dragutin Neuman (Neumann) – zastupnik u hrvatskom saboru 1890. – 1892.* u kojem je na temelju arhivskog gradiva, objavljenih vrela, literature i novina dao sažeti životopis osječkog odvjetnika i političara. Pri tome se posebice osvrnuo na njegovo agilno dvogodišnje djelovanje u Hrvatskom saboru (79-97). Doprinos kemiji u Hrvatskoj koji je dao Pavao Žulić (1831. – 1922.) istaknula je dr. sc. Snježana Paušek-Baždar u istoimenom radu kroz navođenje njegovih stručnih radova, prvog prijevoda Rosceovog udžbenika „Kemija“ koji je preveo Žulić s njemačkoga na hrvatski jezik te njegovog prvog izvornog udžbenika iz kemije na hrvatskom jeziku, prenijevši tako suvremene srednjoeuropske spoznaje u Hrvatsku postavivši tako temelje njenom razvoju na našem prostoru (99-107). Mr. sc. Zlatko Virć je u radu *Martin Balling uspješni gospodarstvenik i sportski radnik* prikazao prosječnog građanina Vinkovaca koji je svojim upornim radom u prvoj polovici 20. stoljeća uspio kupoprodajom drva postati najznačajniji proizvođač lovačkog streljiva te se aktivno i uspješno uključio u sportski život navedenoga grada (119-128). *Značaj obitelji Piller za razvoj prehrambene industrije u Osijeku i Slavoniji* u međuratnom razdoblju dao je mr. sc. Branislav Miličić (129-136), a mr. sc. Jelena Červešnjak obradila je u svom istoimenom radu

osječke tiskare 19. stoljeća Carla Lehmana, Gustava Wagnera, Eugena Ruppera i Aloisa (Vjekoslava) Schafera (137-145). Još jedan prilog proučavanju sporta grada Osijeka, tj. nogometa, dao je Petar Kerže napisavši rad *Franjo Glaser, jedan od najboljih golmana 20. stoljeća* (147-153). *Poduzetnički duh trapista Franza Pffanera (1825. – 1909.)* rad je dr. sc. Nives Rittig-Beljak u kojem je autorica iznijela značenje tog svećenika koji je samostajano djelovao u banjalučkom samostanu Marija Zvijezda (287-291). *Pet generacija Reintera* dao je sažeto Tomislav Wittenberg prikazujući trnovit put življenja i rada obitelji koja je zauzela značajno mjesto u Požeštini (301-310). Suzana Miljan u radu *Nijemci u Topolju u kasnom srednjem vijeku* obradila je njemačku narodnosnu skupinu koja se nastanila i djelovala u tom mjestu južne Mađarske (današnje hrvatske Baranje) od 15. stoljeća do sredine potonjeg stoljeća. U radu je hvale vrijedan prilog, tj. onodobni popis turopoljskih župana njemačkoga podrijetla (29-50). Dr. sc. Dubravka Božić-Bogović u radu *Župnici i drugi vjerski službenici njemačkog podrijetla u južnoj Baranji u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća* donosi vrijedne podatke o njima iz kanonskih vizitacija Pečuške biskupije (189-198). *Njemačko ratno groblje u Bjelovaru 1941.-1945.* hvale vrijedan je rad u kojem dr. sc. Dubravko Habek donosi neobjavljenu arhivsku građu o stradalim pripadnicima njemačke vojske i njemačkog naroda u gradu Bjelovaru i okolici, koji su tijekom Drugoga svjetskog rata pokopani na tadašnjem bjelovarskom njemačkom groblju (109-118). Dr. sc. Stanko Piplović istražio je i objavio do sada nepoznato gledište teškog gospodarskog stanja u austrijskoj kraljevini Dalmaciji u prilogu naslovljenom *Rad na gospodarskom unapređenju Dalmacije na prijelazu 19. u 20. stoljeće* (199-227). *Slavonci na Svjetskoj izložbi u Parizu 1867.* rad je Darka Varge (229-286), a *Uskotračna pruga Srnetica – Ši-*

povo Zlatka Osvalda Bendera (293-300). Ivan Čosić-Bukvin opisao je *Nesnošljivost prema „Švabama“ iskazana na stranicama rezolucionaškog vinkovačkog lista „Svjetlost“ u vremenu od 1905. – 1914. godine* (311-325), a Stjepan Najman rad *Limena glazba Valpovo svirala caru Franji Josipu II.* (327-330). Augustin Lukačević napisao je autobiografski rad *Pismo u boci Antona Jegela* (331-335). Radovi Ludwiga Baura *Unterstadt – ženska strana donaušvapske povijesti* (157-165), dr. sc. Lidije Dujić *Književna summa donaušvapskih tema: Ludwig Bauer; Zavičaj, zaborav* (167-176) i dr. sc. Ivana Pederina *Dalmatinsko-talijanska trilogija Heinricha Manna* (177-188) vezani su uz književne teme.

I ovaj godišnjak-zbornik predstavlja znanstveno vrijedan doprinos povijesnoj znanosti te je kao takav nezaobilazan časopis.

Zlata Živaković-Kerže